

magazin istoric

ANUL XIV Nr. 11 (164)

NOIEMBRIE 1980

НѢСТѢХЪ ЧАНЫС

АНТИПАТРА ЕВАНГЕЛИСТА ТРОИЦАГО . СЛОВО НАРО
ЖИТЕВНОГО ПРЯКА ПРЯКА И КРЪТЪ ІОАННА . ПО
САДЪРИ . ПОСЛАОВАНИИ ТЫ . МАЛЫННА КЪТЦА
НАША СЕЛО . КАКИ . СЪТЕ . САДВО А :

ВЪРШЕННЫ КЕНАМИ НИКОМУ ЖЕ БОДШОУ
КЪТИ СПЕВЕСЪКЪШЛАМО . КАКЪ ОУЕ
СЛОКА КЪТНЦЪ ПРИНЕСЪ . И ЖЕТОДИНЪ
ЛН ПОХЛАМИШЪ ПОХЛАЛЕНОМУ . КА
КО КЪХЛАЛ И ЖЕ ПРЪЖЕ РОЖЕНІА ОУ
КШАГО ОУЧЛЕННОЕ ТИИ СЪКО . СЪ ОУП
ЖЕРОЖЪ СКА ХО КАТТИ ПРЪЖЕТЕ

magazin istoric

Revistă de cultură
istorică

Anul XIV

Nr. 11 (164)

noiembrie 1980

Redactor șef

CRISTIAN POPIȘTEANU

Redactor șef adjunt

NICOLAE MINEI

Colegiul redacției

DUMITRU ALMAȘ

CONSTANTIN ANTIP

VIRGIL CÂNDEA

NICOLAE COPOIU

LUDOVIC DEMÉNY

TITU GEORGESCU

DINU C. GIURESCU

ȘTEFAN PASCU

M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA

ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU

SUMAR

Procesul lui Horea, Cloșca și Crișan și cronici în imagini ale răscloale de la 1784: <i>Valeriu Buduru, Ioan Lăcustă, Michael Kroner</i>	2
Pagini de istorie scandinavă: <i>Ragnar Svanström, Carl-Frederic Palmstierna, Vilhelm Moberg, Nicolae Minei, Ida Blom, Jorunn Björgum, Jørdar Seim, Sivert Langholm, Cristian Popișteanu, Ana Maria Șerbănescu</i>	13
Istorie românească la Radio Ankara: <i>Hilmi Ömeroğlu</i>	22
Iosif Nădejde-Armașu: <i>Ion Felea</i>	23
Independența națională și integritatea teritorială a patriei în opera și activitatea lui Nicolae Iorga: <i>Ilie Ceaușescu, Ioan Talpeș</i>	26
Amintirile lui Radu Rosetti (III)	30
Dave și stăpînii lor — Vlădiceasca: <i>George Trohani</i>	33
Săritura calului pe tabla de șah eșuează: <i>Vasile Sălăjan</i>	34
În Piața Kazan, acum un secol: <i>P. I. Kann</i>	39
Din dosarul crimelor legionare: <i>Mihai Fătu, Ion Spălățelu</i>	43
Nigeria 1700-1900: <i>Guda Abdullahi, Michael Crowder</i>	48
Partida țărănească și întemeietorul ei: <i>Ioan Scurtu</i>	52
Onorabilul detectiv Pinkerton: <i>Jean-Pierre Alem</i>	56
Manuscrise necunoscute din vremea lui Ștefan cel Mare: <i>Ion-Radu Mircea</i>	59
Cărți sosite la redacție... 55 • Poșta Magazin istoric...	62

COPERTELE NOASTRE

①④ Obiecte din epoca vikingă: detaliu ornamental dintr-un harnașament; pandantiv; broșe din aur, lucrate în filigran; bijuterie din bronz, împodobită cu aur și argint; placă din os de balenă; pafteale (Pagini de istorie scandinavă, p. 13). Macheta artistică a copertelor 1 și 4: arh. Ascanio Damian

② Atingînd adevărate culmi de perfecțiune, miniaturistica moldovenească din vremea lui Ștefan cel Mare s-a impus prin eleganța desenelor, coloritul viu și bogăția de ornamente, făcînd din manuscrisele realizate în vremea marelui voievod, cărți solicitate în multe țări ale lumii, numărîndu-se azi printre exemplarele de valoare ale marilor biblioteci. În imagine, miniaturi de pe un *Sbornic* — manuscris din a doua parte a domniei marelui voievod, aflat la mănăstirea Dragomirna (Manuscrise necunoscute din vremea lui Ștefan cel Mare, p. 59)

③ Horă la Aninoasa. Detaliu dintr-o pictură de Theodor Aman aflată la Muzeul de artă al R.S. România (Partida țărănească și întemeietorul ei, p. 52)

PROCESUL LUI HOREA, CLOȘCA ȘI CRIȘAN

VALERIU BUDURU

Pentru ce este în arest?

— Nu cunoaște cauza, știe însă că este urmărit de patru ani, fiindcă a fost la împăratul.

— Unde, cum, cu cine și prin cine a fost prins, ce a avut la sine și pentru ce folosință?

— Împreună cu Cloșca a fost prins pe când ședea la foc, în pădurea Albacului, pe un munte, și anume la locul numit Cusdie, de către șase gornici domnești de pădure...; au fost legați și el și Cloșca...; de aici a fost condus și predat soldaților care l-au condus la Zlatna și de acolo la Alba Iulia...¹

Așa începe procesul-verbal al primului din cele șapte interogatorii luate lui „Nicolae Ursu, alias Horea, locuitor din Rîul-Mare, cam de 54 ani, iobag cameral”, de către comisia regală numită de regele și împăratul Iosif II pentru anchetarea conducătorilor marelui răscoală a țărănilor transilvăneni de la 1784. Documentul, „făcut la Alba Iulia, în 28 ianuarie 1785” și în zilele următoare, consemnează întrebările puse de comisie învinuiților, răspunsurile acestora, declarațiile martorilor, obiectele găsite asupra acuzaților, devenite și ele „probe” ale acuzației.

Întrebările se desfășoară după o tactică foarte abilă, astfel încît o mărturisire să atragă după sine o alta, o recunoaștere să derive din cealaltă, o învinuire să se lege de cea anterioară. Ce s-a hotărît în adunarea de la Mesteacăn? Dacă-l cunoaște pe Crișan? Cum

au început tulburările? Ce a ordonat el, Horea, verbal sau în scris, în cursul neliinștel? Ce rol a avut în timpul răscoalei?

Dar, din primele momente, răspunsurile învinuitului sînt departe de a răspunde așteptărilor comisiei. N-a fost în viața sa la Mesteacăn. Nu-l cunoaște pe Crișan. Nu știe cum au început tulburările și n-a avut nici un rol în timpul răscoalei. Face unele mărturisiri cu privire la momente din perioada premergătoare răscoalei, dar despre răscoală, despre începuturile și desfășurarea ei, despre rolul pe care l-a avut în cursul evenimentelor, nu spune aproape nimic. Horea refuză să facă orice mărturisire care ar servi acuzației sale și, mai ales, refuză să dea orice amănunt care ar putea fi folosit împotriva tovarășilor săi de luptă. Întrebat dacă-l cunoaște pe Petruța Toma din Mușca, dacă nu l-a făcut căpitan în timpul răscoalei, Horea neagă categoric. Același răspuns îl dă și la întrebarea dacă, în timpul evenimentelor, n-a dormit într-una din nopți la Vasile Macavei, în aceeași comună Mușca. În legătură cu cele petrecute în localitatea Bucium, unde la 8 noiembrie 1784 a fost arestat — împreună cu alți tovarăși de luptă — și eliberat de țărani, în frunte cu Ionuț Dandea și fiii acestuia, refuză să pomenască vreunul din numele celor care l-au pus în libertate.

Comisia constituită în tribunal este alcătuită din judecători experimentați, deosebit de abili și tenaci în urmărirea scopului propus. Ea are la dispoziție un important număr de slujbași din rîndurile armatei și justiției pentru stringerea probelor împotriva învinuiților, căutarea și anchetarea martorilor, cu un cuvînt, pentru informarea anchetatorilor cu

¹ Fragmentele din documentele citate, ca și o serie de date și aprecieri cuprinse în acest articol sînt extrase din ampla monografie *Răscoala lui Horea*, de D. Prodan, Editura științifică și enciclopedică, București, 1979, și, din lucrarea *Horia, procesul și martiriul său*, de Ioan Fruma, Editura Dacia Traiană, S.A. Sibiu, 1947.

orice poate servi acuzării. Horea și ceilalți doi conducători ai răscoalei sînt singuri, izolați de orice contact cu lumea exterioară, lipsiți de orice sînt sau posibilitate de apărare, supuși asprului regim de închisoare. În confruntarea cu judecătorii, fiecare din acuzați nu se poate bizui decît pe forța și rezistența sa morală.

Ce cale poate fi folosită în astfel de împrejurări? Horea alege tactica tăcerii, a negării învinuirilor care i se aduc. La aproape toate întrebările dă răspunsuri laconice și negative.

Încă de la primul interogatoriu, după 14 întrebări, încep confruntările cu martorii. Oamenii aflați ei înșiși în anchetă, traumatizați fizic și moral de anchete anterioare, trăind spaima implicării în procese care nu se pot sfîrși decît cu condamnări la moarte, sînt siliiți să depună mărturie împotriva acuzatului, să-i infirme declarațiile. În cele mai dese cazuri, comisia nu face decît să citească depozitiile smulse marturilor la anchetele anterioare și să-i determine pe aceștia să le confirme. Dar acuzatul rămîne neclintit în dirzenia sa, consecvent cu poziția pe care s-a situat.

În același mod se desfășoară și interogatoriul lui „Varga sau Cloșca Ion, locuitor din Cărpiniș, cam de 30 ani, iobag cameral”, început cu două zile mai înainte. Și el se menține de la început într-o completă sau aproape completă negare, sfîdind toate mărturiile și toate evidențele, ceea ce denotă o înțelegere clară cu Horea asupra tacticii ce o aveau de urmat, înțelegere stabilită, desigur, înainte de a fi arestați. Zadarnice sînt depozitiile marturilor, confruntările cu el, zadarnic i se citează din poruncile date de el. Cloșca neagă cu aceeași dirzenie, cu aceeași stăpînire de sine ca și Horea faptele de care este acuzat, nevrînd ca prin mărturisirile sale să furnizeze probe pentru acuzarea sa și a vreunuia dintre tovarășii săi.

Crișan pune capăt interogatoriilor

După reprimarea răscoalei de către armata imperială, Horea, împreună cu Cloșca, după ce au dat de știre țăranilor să se risipească pe la casele lor, s-au refugiat în munți, unde se ascundeau într-o colibă. De aici întrețineau legături cu cîțiva dintre tovarășii lor de luptă. Moralul le era ridicat și tradiția arată că Horea ar fi spus: „Numai să vină primăvara și să vă țineți de

jurămintul dat mie, că singură statornicia voastră în credința dată și pe mine și toată românia o poate mintui... Cred că vor cunoaște toți românii că le-am venit binele și am voit să-i scap de un jug greu, care, de vom fi în pace la primăvară, așa-l vom scutura de vor cădea și dinții la cei ce ne-au pus pînă acum resten”.

Prinși la 27 decembrie 1784, cei doi conducători ai răscoalei au fost predați armatei și duși, sub escorta a doi ofițeri și 70 soldați, la Alba Iulia. Cel de-al treilea conducător al răscoalei „Crișan, alias Marcu Giurgiu, locuitor din Cărpiniș, în etate de 52 ani, iobag cameral”, a fost prins în ziua de 30 ianuarie 1785 pe cînd se îndrepta din comuna Saza-Lupșa spre Ponor și transportat și el sub o puternică pază armată la Alba-Iulia. Procesul său a început la 2 februarie. Comportarea lui Crișan în fața judecătorilor a fost diferită de aceea a lui Horea și Cloșca. El a recunoscut participarea sa la răscoală, arătînd că motivul care i-a ridicat pe țărani la luptă a fost marea greutate a obligațiilor iobăgești. Atitudinea diferită a lui Crișan în fața comisiei se explică, desigur, prin faptul că, spre deosebire de Cloșca, ce s-a aflat alături de Horea pînă în momentul arestării lor, contactele dintre Crișan și marele căpitan al răscoalei fuseseră mai sporadice. El n-a fost la curent cu tactica pe care cei doi stabilișeră s-o urmeze în cazul că vor fi arestați.

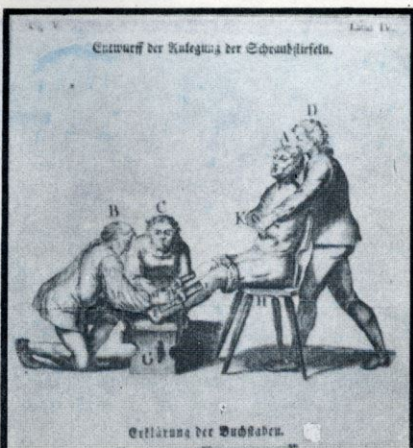
Dar Crișan n-a putut fi interogată decît în două rînduri, răspunzînd la numai 47 întrebări, pentru că a decis să pună el însuși capăt interogatoriilor sale. În ziua de 13 februarie, profitînd de neatenției santinelei care-i păzea ușa, s-a sugrumat, răsucindu-și nojițele de la opinci în jurul gîtului. Cu aceasta s-a

rupt firul unor prețioase informații pe care comisia le aștepta de la el. Crișan n-a dat judecătorilor săi decît puține date și în mărturisirile sale n-a aruncat vina asupra nimănui, rămînd, în esența faptelor, solidar cu cei doi căpitani ai răscoalei.

Judecătorii n-au găsit de cuviință nici măcar să-i respecte corpul neînsuflețit. A doua zi, comisia a dat o sentință prin care hotără ca, „în conformitate cu codul criminal carolin și terezian”, cadavrul osînditului să fie ținut la locul de supliciu; acolo „călăul să-i taie capul și să-i despice corpul în patru, capul să se pună în țepă în satul său, în Cărpiniș, iar celelalte patru părți să se pună pe roate,

În p. 2: Horea, Cloșca și Crișan, montaj fotografic după trei medalii de la începutul sec. XIX

În pp. 3-7: monstruoasa tehnică a torturării, explicată călduros prin... imagini artistice (din lucrarea Constitutio criminalis Theresiana, Viena, 1769)

anume o parte de sus a corpului la Abrud, o parte de jos la Bucium, în comitatul Alba de Jos, a doua parte de sus la Brad și a doua parte de jos la Mihăileni, în comitatul Hunedoarei”.

Oribila sentință a fost executată la 16 februarie 1785.

Tunurile împotriva țăranilor

Curtea din Viena a aflat de începerea răzcoalei la 12 noiembrie 1784, la un interval de aproape două săptămîni de la izbucnirea ei. Împăratul Iosif II a luat de îndată cele mai drastice măsuri. A ordonat punerea în mișcare a armatei imperiale, scoaterea pe teren a tunurilor, a instituit un premiu de 300 ducăți pentru prinderea celor trei conducători ai țăranimii. Printr-un ordin special, monarhul a cerut guvernatorului Transilvaniei, baronul Samuel Brukenthal, să instituie dreptul statarial, adică, în termeni de azi, starea de asediu. Cei considerați vinovați trebuiau, după o procedură sumară, să fie executați imediat. „Fiindcă — scria monarhul în dispoziția trimisă lui Brukenthal — procedura legii marțiale trebuie să servească în astfel de cazuri ca un exemplu și spectacol public de teroare, domnia ta vei dispune să plece împreună cu trupele și cîțiva funcționari de-ai comitatelor, fie vicecomiți, pretori sau asesori, parte ca dinșii să dojenească pe răsculați în limba lor, parte ca după o cercetare sumară ce o vor face să țină judecată asupra agitatorilor și persoanelor ce vor rezista și pe cei condamnați să-i execute acolo pe loc cu gidele ce-l vor avea la îndemînă”.

Dar, speriat de puternica ridicare la luptă a maselor și, în același timp, de patima sîngeroasă cu care nobilimea — profitînd de măsurile imperiale — se răfuia cu țăranii, Iosif II a numit la 19 noiembrie o comisie regală, în frunte cu contele Anton Jankovich, unul din cei mai înalți funcționari ai imperiului, și, în același timp, un colaborator apropiat al monarhului, care, lăsînd „la o parte toate instanțele ordinare”, să ancheteze cele petrecute și să judece pe conducătorii răzcoalei. Trei zile mai tîrziu, monarhul a abrogat ordinul cu privire la instituirea legii marțiale și apoi a dispus publicarea unei amnistii generale, măsură care nu a inclus însă pe cei trei conducători ai țăranilor și care, în ansamblul ei, s-a lovit de o puternică opoziție din partea nobilimii.

Comisia numită de Iosif II și-a început de

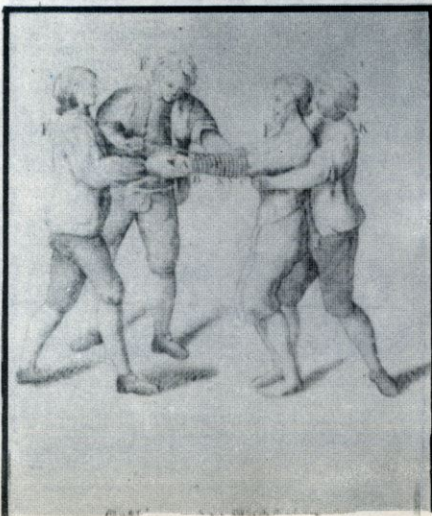
îndată activitatea. În drumul spre Alba Iulia, unde urma să-i judece pe Horea, Cloșca și Crișan, judecătorii s-au oprit și în celelalte locuri unde s-au întîmplat tulburări. Potrivit ordinelor imperiale, rolul comisiei era nu numai să pedepsească, ci și să tempereze spiritele, să recîștige încrederea țăranilor în bunele intenții ale împăratului. Misiune deosebit de grea, deoarece, în urma ordinelor monarhului privind reprimarea cu forță armată a răzcoalei și introducerea dreptului statarial, nobilimea și slujbașii comitatelor se răfuiau crunt cu țăranii. Ordinele imperiale prevedeau aplicarea pedepselor împotriva celor care se vor opune trupelor, cu deosebire împotriva conducătorilor răzcoalei. Nobilii, autoritățile din comitate le aplicau însă și marii mase a țăranilor, cu care înșorile erau pline. Chiar și oameni care n-au avut nimic cu răzcoala au fost executați cu sălbăticie, arși cu fierul roșu, bătuți pînă la sînge, deposedați de puținele lor bunuri.

Comisia a căutat să frîneze excesele, să pună capăt execuțiilor fără nici o judecată sau în urma unor procese sumare. Dar șirul plîngerilor țăranilor români, ale rudelor celor executați, ale celor schingiuiți și jefuiți era fără sfîrșit. Nobilii, nemulțumiți și de faptul că numirea judecătorilor regali îi împiedica să se răfuiască așa cum voiau cu țăranii, obișnuiți să rezolve cererile privind drepturile acestora prin cele mai crude metode, au continuat șirul fărădelelor. În același timp, ei au făcut presiuni asupra comisiei, cerîndu-i să fie cît mai aspră în aplicarea pedepselor, au asaltat guvernul transilvănean și Curtea de la Viena cu nesfîrșite petiții și memorii.

În negativis perseverarunt

În timp ce trupul lui Crișan este sfîrșecat și apoi expus spre a înspăimînta pe țărani, Horea și Cloșca, ferecați în lanțuri, sînt purtați, încă de la 5 februarie, prin comunele de pe Valea Mureșului. Nemulțumit de felul în

care decurseseră primele interogatorii, ca și pentru a da satisfacție nobilimii, care răspîndise zvonul că arestații n-ar fi tratați cu suficientă asprime, și totodată, pentru a spulbera speranța care domnea în rîndul țăranilor că cei doi conducători n-ar fi fost prinși, contele Jankovich s-a hotărît să pună în aplicare ordinul dat de Iosif II, la 10 ianuarie 1785, de a trimite, sub pază, pe Horea și Cloșca, „prin mai multe localități, pe unde au comis cele mai mari nelegiuiri și arătați po-

porului de rînd și complicilor de ei amăgiți ca o înspăimîntătoare pildă". Timp de două săptămîni, pe un ger năpraznic, cei doi conducători sînt expuși privirilor multîinii îndurerate și mîhnite de sălbăticia procedurii.

Nici această grea încercare nu slăbește însă dîrzenia acuzaților. La 21 februarie 1785, după 14 zile de noi suferințe și umilințe, Horea, care pînă atunci a persistat „într-o negare continuă și îndărătnică”, este adus din nou în fața comisiei. A doua zi, este reluat și interogatoriul lui Cloșca. Din nou întrebări chinuitoare, confruntări cu martori, din nou „sfaturi serioase de a mărturisi adevărul”.

Contele Anton Jankovich folosește întreaga sa experiență pentru a smulge acuzaților mărturisiri. În plus, el dispune, în legătură cu desfășurarea procesului, de instrucțiuni precise din partea lui Iosif II. „Tonul contelei Jankovich — precizase împăratul, referindu-se la o propunere a șefului cancelariei ungare-transilvănene în legătură cu metodele de anchetă ale comisiei — trebuie să fie tonul omului imparțial și echitabil, al omului trimis din partea regelui, adică sever cu aceia care nu-și recunosc și nici nu le pare rău de greșelile lor, convingător ca să-i smulgă din rătăcirea în care s-ar afla, zelos ca să afle adevărul, fără respect pentru oricine, compătimitor, ca să pună capăt abuzurilor și asupririlor de mai înainte...”

Dar nici tonul aspru, nici cel convingător, nici blîndețea și compătimitirea cu care, alternativ, Jankovich se adresează acuzaților nu reușesc să-i cîntească din dîrzenia lor. Ei înfruntă comisia cu același curaj și cu aceeași luciditate cu care au apărat drepturile țărănilor și — odată ajunși la limita răbdărilor — i-au ridicat la luptă. Urmărind procesele verbale ale interogatoriilor, nu poți să nu te gîndești cît de mult trebuie să-i fi iritat pe judecători atitudinea acuzaților. Desigur, și Horea și Cloșca și-au dat seama de aceasta. Dar, cum rezultă din documentele citate, ei n-au făcut nici o mărturisire, n-au schițat nici un gest menit să cîștige bunăvoința judecătorilor lor sau pe aceea a împăratului de la Viena, astfel încît în raportul final privind desfășurarea instrucției, trimis împăratului la 3 martie 1785, contele Jankovich avea să conchidă că „Horea et Kloska in negativis perseverarunt” (au perseverat într-ale răului).

Interogatoriile conducătorilor răscoalei n-au adus, așadar, elemente noi în privința cauzelor și desfășurării răscoalei. Dar imensa corespondență oficială — ordinele im-

periale, rapoartele comisiei de anchetă, ale celorlalte autorități —, ca și mărturiile particulare privind procesul și martiriul conducătorilor și, în ansamblu, evenimentele desfășurate în acea perioadă, pun în lumină o serie de elemente privind marea ridicare la luptă a țărănilor transilvăneni și implicațiile ei multiple și profunde. Ele reprezintă o sursă cu atît mai valoroasă cu cît provine din tabăra adversă, de la cele mai înalte foruri imperiale și pînă la cel mai înverșunat dușman al țărănilor, nobilimea maghiară.

Teama de solidarizarea românilor

În multe din documentele amintite se fac referiri la știrile care au circulat în timpul răscoalei în legătură cu o posibilă solidarizare a românilor din cele trei țări românești. Dealtfel, în ședința din 22 februarie 1785, comisia a cerut lui Horea să spună „ce fel de înțelegere a avut cu iobagii din Țara Românească?”. Judecătorii au insistat, de asemenea, ca acuzatul „să mărturisească adevărul dacă în ceata tumultanților au fost și oameni străini”. Întrebări similare i-au fost puse și lui Cloșca.

Consecvenți atitudinii lor, Horea și Cloșca au dat răspunsuri negative. Dar interesul manifestat de judecători față de astfel de legături n-a fost lipsit de temei. Un ajutor al țărănilor răsculați din Transilvania din partea fraților lor din celelalte două țări române era în orice moment posibil. Știri de acest fel nota, de exemplu, la 2 decembrie, Ludovic Siess, într-un raport întocmit la Sibiu. El scria că și în acest oraș se auzea că în Țara Românească se adunau țărani și exista teama ca nu cumva și aceia să le vină în ajutor celor de aici. La rîndul său, procurorul militar Johann Hiltcher raporta din Sebeș,

la 17 decembrie, că, înainte cu 8 zile, fiind la el Popa Gheorghe din Sibiel, acesta i-a spus că armata a avut noroc că a nins atît de des în munți, căci altfel ar fi venit mulți și din Țara Românească, citeva cete au și apărut în frunte cu căpitaniilor lor la granițe. Afirmațiile aceluiași Popa Gheorghe au fost consemnate și în protocolul orașului Sebeș: „românii (din Țara Românească) ar fi fost gata cu puteri tari să vină aici și să se asocieze răsculaților, dacă n-ar fi fost împiedicați în intenția lor de

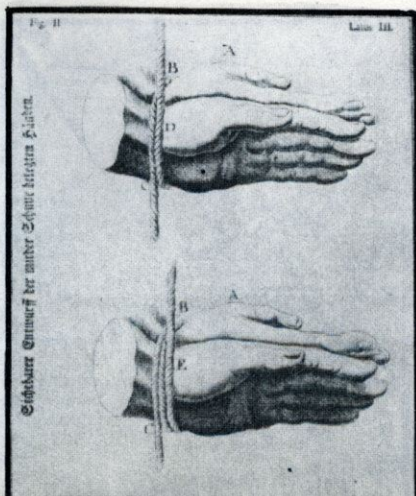

Fig. II. Fig. III. *Fig. II. Fig. III. Anatomical diagrams of a human hand.*

căderea zăpezii". La 28 decembrie, un raport al comitatului Sibiu relua aceeași versiune.

A circulat și vestea, cum se spunea într-o corespondență, că din Moldova un grup de vreo 600 țărani ar vrea să năvălească peste munți, pe la Ghimeș, în scaunul Gheorghieni, unde să se unească cu românii din secuime. Cît de înrădăcinată era ideea solidarității românești, rezultă și din faptul că, într-un manuscris, Horea era prezentat ca fiind din Țara Românească.

Ecouri ale unei posibile solidarități românești au răzbătut cu insistență în memoriile și petițiile nobililor adresate împăratului și comisiei de anchetă, prin care ei căutau să-și justifice acțiunile sîngeroase împotriva țăranilor și dreptul de a-i exploata fără limită. Adresîndu-se, la 1 decembrie, Curții din Viena, printr-un text comun, magnatii care, de frica răscoalei, se refugiaseră la Tg. Mureș, și nobilimea din comitatul Tîrnavei relateau că se tem nu numai de românii din Transilvania, ci și de cei din țările vecine, din Moldova și Țara Românească.

Un document dintre cele mai semnificative pentru forța cu care circula ideea solidarității românești, solidaritate cu adînci temeiuri istorice, îl reprezintă amplul memoriu înaintat contelui Jankovich, la 24 decembrie 1784, de către nobilii din comitatul Hunedoara. După ce arătau, între altele, că „părîinții nobilimii, luînd aminte firea acestei plebe“, au considerat că numai prin pedepsele cele mai severe o pot ține în ascultare, cereau comisiei să ia cele mai aspre măsuri împotriva neamului românilor, acest „amestec — cum se arăta în memoriu — al coloniilor romane cu vechii locuitori ai Daciei“. „Pentru că — menționau nobilii — este atît de dur neamul românilor, încît numai prin pedeapsa cu moartea se poate înspăimînta și prea puțin prin închisoare și alte specii mai ușoare de pedeapsă“. În memoriu se insista să se acționeze rapid, deoarece dacă tulburările românilor nu vor fi stîrpite din rădăcini cît mai repede și cît mai temeinic ar putea să dăuneze mult chiar domniei împăratului, căci, dacă vor ține pînă la primăvară, vor fi urmate și de plebea românească din celelalte părți ale țării. „Și apoi — se arăta în documentul menționat — în afară de românii transilvăneni, cît este de mare încă numărul lor în Banat,

în Țara Românească, în Moldova, chiar și în tot Iliricul“.

Într-un alt memoriu înaintat aceleiași comisii de către comitele suprem al comitatului Hunedoara se cerea din nou aplicarea celor mai severe măsuri împotriva răsculaților, „cu atît mai mult cu cît pot atrage și pe frații lor din Moldova, din Țara Românească, din părțile ilirice, din districtul Timișului, din comitatele Arad și Bihor“.

Însuși monarhul de la Viena s-a temut de un posibil ajutor al răsculaților transilvăneni din partea fraților lor din Țara Românească și Moldova. Într-un ordin adresat, la 13 decembrie 1784, generalului Dominic Fabric, noul comandant general al Transilvaniei, în locul generalului Preiss, care fusese destituit pentru lipsă de fermitate în reprimarea țăranilor, Iosif II, dînd directive privind tactica armatei pentru zdrobirea răscoalei, inclusiv prin chemarea de trupe din Ungaria, ordona ca apoi, după dispunerea unităților în diferite poziții cheie, „mai ales Mureșul să fie ocupat, ca răsculații nu cumva să poată trece spre Țara Românească“. Armata trebuie „să împiedice trecerea Mureșului, mai ales pe linia Dobra, Deva, Orăștie, unde munții ar putea oferi și ei [răsculaților] o înlesnire“. „Căci — sublinia monarhul — dacă și numai capii ar scăpa cu fuga în Țara Românească, ar putea aduce încă multă nenorocire“.

În perioada reprimării răscoalei, armata imperială a format un puternic cordon spre granița cu Țara Românească, cordon în legătură cu care comandamentul general dispunea, la 7 ianuarie 1785, „să fie păstrat ca și pînă acum“. În ordinele sale trimise căpeteniilor armatei, Iosif II a cerut în cîteva rînduri să se acorde o grijă specială pentru apărarea frontierelor dinspre Țara Românească și Moldova, a tuturor trecătorilor mari și mici.

Cercetările de pînă acum n-au dus la descoperirea de documente care să ateste existența, în timpul răscoalei țăranilor transilvăneni, a unor acțiuni pe planul tuturor țărilor românești. Dar, așa cum subliniază acad. D. Prodan, ideea de solidaritate generală românească a existat și s-a amplificat, ca semn al unui suflu firesc, ca o dorință, ca o așteptare, ca o posibilitate, exprimînd, pe de o parte, teama nobilimii și a autorităților, iar, pe de altă, speranța răsculaților. Horea — presu-

pus a fi în legătură cu țările române — a fost investit cu intenția de a chema la luptă solidară toate trei țările românești pentru reînvierea Daciei, ba chiar a Imperiului roman.

Sentința și supliciu

La 24 februarie 1785 au loc ultimele întrebări ale lui Horea și Cloșca. Li se pun ultimele cinci întrebări finale, formulate în aceiași termeni. Contele Jankovich le atrage atenția că au fost chemați în fața comisiei „pentru ultima dată” și „că este timpul suprem să reflecteze mai bine ca până acum” la ceea ce spun. Fiecărui i se cere „să mărturisească în mod sincer ce participare a avut la tulburări”.

Dar cu toate avertismentele, Horea, ca și Cloșca, nu abdică de la poziția inițială. Două zile mai târziu este pronunțată sentința. Cei doi eroi ai răscoalei sînt condamnați la cea mai cumplită osîndă prevăzută în legile vremii, „pentru dinșii ca o pedeapsă binemerită, iar pentru alții asemenea lor ca să le fie de exemplu și groază”. În conformitate cu articolele 62 și 90 din codul penal terezian, amîndoi vor fi duși „la îndătinatul loc de supliciu, și acolo să li se frîngă cu roata toate membrele corpului, începînd de jos în sus... și în modul acesta să fie trecuți din viață la moarte”. Ca și în cazul lui Crișan, judecătorii dispun ca, după supliciu, trupurile celor doi eroi să fie tăiate în bucăți care să fie expuse în locurile unde răscoala a răbufnit cel mai puternic.

De fapt, comisia nu face decît să execute dispozițiile exprese ale împăratului. În același ordin din 10 ianuarie 1785, prin care a cerut să-i trimită pe Horea și Cloșca în comunele de pe Valea Mureșului, „spre a fi arătați poporului de jos”, monarhul de la Viena a dispus ca „pe urmă, într-o zi care urmează să se anunțe și într-o localitate mai importantă, unde poate să fie adusă o mare mulțime de iobagi și unde sînt încă cele mai neliniștite case, să fie executați”.

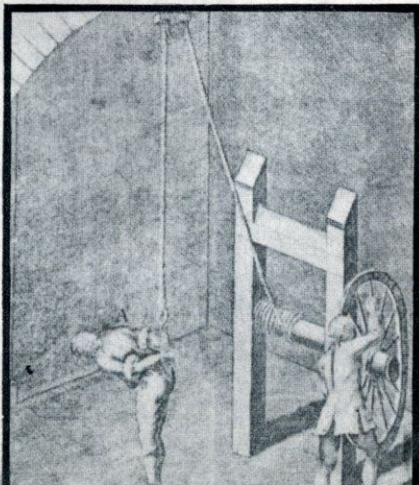
Înainte de execuție, preotul Nicolae Raț din Maierii Albei Iuliei le scrie testamentele. În ele le sînt menționate rudele apropiate — soțiile, cei doi copii ai lui Horea, un frate și o soră a lui Cloșca. Apoi fiecare menționează bunurile pe care le are, datorile — ce a plătit din ele, ce mai are de dat. Cloșca, ceva mai înstărit decît Horea, are

mai multe de rînduit: cîteva bucăți de pămînt zălogite, 6 clăi de grîu, 5 clădituri de fin, cîteva oi, miei. Horea ține să lase spre știință urmașilor numele celor care l-au trădat și l-au prins, din care numește șase. În marea lui omenie declară că „fi iartă cu toată inima”.

Execuția are loc în dimineața zilei de 28 februarie, în sudul cetății Alba Iulia, înspere Partoș, pe delușorul de deasupra viilor. Un martor ocular, profesorul Gábri, scrie că, în acea zi, „dimineața, pe la ora opt și jumătate, pe Horea și Cloșca i-au dus cu mare alai la locul de osîndă”. Pentru a speria pe români, autoritățile au căutat să aducă la fața locului cît mai mulți oameni. Trimișii speciali au străbătut satele românești din comitatele Hunedoara, Alba, Sibiu și Cluj, obligînd pe primari, sub grea pedeapsă, să trimită din fiecare localitate cîte șase țărani, trei mai bătrîni și trei mai tineri. Din 419 sate au fost aduși astfel 2 515 oameni, care, împreună cu cei din localitate, au asistat la frîngerea pe roată a lui Horea și Cloșca.

Primul este tîntuit în „patul de supliciu Cloșca, a cărui execuție a durat aproximativ o oră, timp în care — cum relatează același martor, profesorul Gábri —, i s-au dat „cel puțin 20 de lovituri” pînă și-a găsit sfîrșitul. În astfel de execuții, „arta” călăului consta în a prelungi chinurile condamnatului, în a-l face să îndure cît mai multe lovituri. „Pe Horea — citim în aceeași relatare a martorului menționat — pînă cînd frîngeau cu roata pe Cloșca, îl țineau legat doi ucenici ai călăului, să privească cu ce moarte cumplită trebuie să moară tovarășul său... Isprăvind cu Cloșca și punîndu-l la o parte, îl culcară în patul său pe Horea și legîndu-l... au început să-i frîngă cu roata picioarele”. Tăiate în bucăți, trupurile eroilor au fost răsîndite pe aria largă a răscoalei și nu se știe unde se odihnesc oasele lor frînte. Doar inimile lor au rămas îngropate pe locul supliciului.

Relatînd sălbatica execuție, un ziar francez al vremii consemna că, înainte de execuție, Horea ar fi spus: „Eu mor pentru națiune”. „A înaintat cu curaj și tărie” pentru a suferi supliciu, „n-a scos nici un strigăt”. Numeroase alte mărturii ale timpului relevă curajul și demnitatea, eroismul cu care Horea, ca și credinciosul său tovarăș de luptă, Cloșca, au înfruntat cea mai cumplită dintre morți. Pînă în ultima clipă a vieții și-au apărat fără șovăire crezul căruia i-au închinat totul.

CRONICA ÎN IMAGINI A RĂSCOALEI LUI HOREA

IOAN LĂCUSTĂ

Privirea lui este întunecată și melancolică, cu ochiul ager și pătrunzător. O perpetuă seriozitate a tras mai multe brazde pe fața decit pe fruntea sa... Configurațiunea capului este prelungită, fața ovală, cu o frunte marcantă, care nu este prea înaltă, însă nici îngustă, cu sprinceană bine potrivită... Gura, bine proporționată, are o linie spiritualizată. Profilul frumos, cu bărbia ascuțită, se potrivește foarte bine cu fruntea și, mai cu seamă, cu chipul său oval... Întreaga ținută arată, după principiile fizionomice, că figura aceasta nu poartă un cap comun. Ochii negri nu sînt prea mari, însă plini de foc, observînd tot... Părul este castaniu deschis, scurt și moale... Horea este de statură mijlocie, mai mult svelt. În general, toată osatura corpului său, cu pieptul și umerii solizi și tari, ne prezintă pe un bărbat plăcut și bine proporționat, care cînd mergea sau sta se țeina întotdeauna drept".

Astfel consemna o cronică anonimă apă-

rută la Sibiu, în 1785, făptura conducătorului marii ridicări la luptă a țărănilor transilvăneni din toamna anului 1784, înăbușită prin forța brutală a armatelor habsburgice.

Dînd o puternică lovitură structurilor feudale din Imperiul „luminatului” Iosif II și înserînd o nouă pagină în cronică îndelungatei lupte a românilor transilvăneni pentru libertate socială și națională, pentru o viață demnă în țara lor străbună, răscoala a împresionat profund conștiințele politice, culturale și artistice ale vremii. Mărturiile ale ecoului deosebit pe care marea răscoală condusă de Horea l-a avut în epocă aduc nenumărate cronici, amintiri și relatări ale contemporanilor, însemnări ale călătorilor străini, știri apărute în presa europeană a vremii. Lor li se adaugă un mare număr de creații plastice, prin care artiștii ai vremii au immortalizat atît chipurile celor trei conducători martiri, cît și

scene semnificative, puternic evocatoare, din timpul desfășurării răscoalei, alcătuind o veritabilă cronică pictată a evenimentelor de acum 196 ani.

În colecțiile din țară și din străinătate — printre care Biblioteca Academiei, Biblioteca universitară din Cluj-Napoca, Muzeul de istorie al R.S.R., Muzeul „Brukenthal” din Sibiu, Muzeul național și Muzeul de arte frumoase din Budapesta, „Porträts-sammlung” din Viena — se păstrează un bogat fond de tablouri, stampe, gravuri, medalii, precum și alte reprezentări artistice ale răscoalei datorate unui număr de aproape 40 pictori și gravori ai epocii. Pe lîngă acestea, un mare număr de creații au rămas anonime. Acest bogat material iconografic, depistat și strîns cu grijă, a fost pus în circuit public de cercetătorii N. Densușianu (în secolul trecut) și O. Beu și A. Bartoș în secolul nostru.

Între ele, de o valoare deosebită, sînt

operele acelor artiști care au venit special la Alba Iulia, luînd schițe și crochiuri ale chipurilor căpeteniilor răscoalei aflate în temniță. Astfel, un expresiv portret al lui Horea a realizat cunoscutul gravor vienez Jakob Adam, în timp ce Anton Steinwald, din Sibiu, a pictat chipurile lui Horea, Cloșca și Crișan (tablouri păstrate la Muzeul de istorie al R.S.R.), transmițînd posterității imaginile cele mai apropiate de realitate ale celor trei conducători. Mărturia documentară a publicistului Rubin Patîța confirmă aceasta: „Dintre portretele care înfățișează chipul lui Horea, acel portret e adevărat [al lui Steinwald]... a cărui originalitate s-a dovedit prin un nepot al lui Horea cu numele Ioan Nicula Doșita, care în revoluția lui Horea ajunsese etatea de 13 ani, așadară l-a cunoscut... [Acesta] au declarat-o cea adevărată, înfățișînd curat pe Horea”.

Contemporan evenimentelor a fost și Sigismund Koreh,

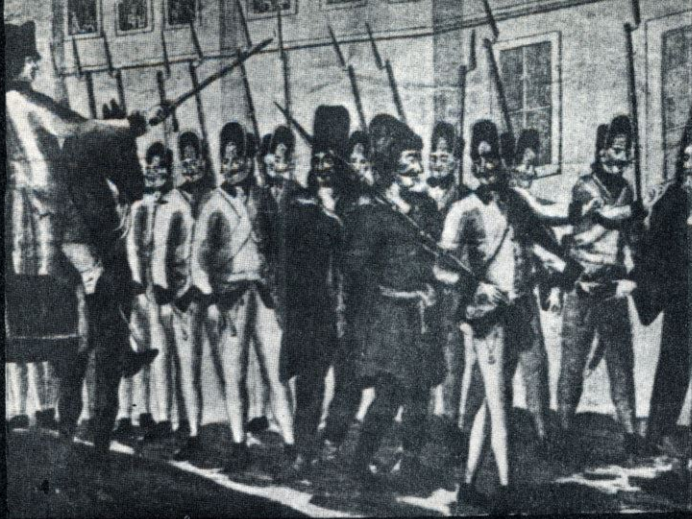
student la Colegiul reformat din Aiud, care i-a zugrăvit pe Horea și Cloșca cu puțin timp înaintea tragicului lor sfârșit.

Numeroase alte gravuri și desene redau portretele imaginare ale celor trei conducători, multe din ele păstrând însă trăsăturile caracteristice ale fizionomiei lor. Astfel, Horea este înfățișat pe un fond de stînci și arbori prăbușiți; în costum țărănesc; cu o flintă în spate; pe un fond de zid sub un lanț; în uniformă de grănicer etc. O altă gravură, executată de vienezul Franz Kollarz și reprodușă într-un volum biografic despre Iosif II, îl reprezintă pe Horea în costum de nobil, conducînd asediul unui castel. Țăranii români răsculați poartă căciuli și costume dacice.

Reprezentări ale conducătorilor răscobilei înfîlînim și pe cîteva medalii, bătute în acea vreme. Între ele, deosebit de valoroase sînt cele datorate lui Rudolf Liebhard, „gravor-adjunct cezaro-regal de monede din Alba Iulia“, reproducînd chipurile lui Horea și Cloșca, executate după natură.

Din iconografia marel răscocal a țăranilor transilvăneni din 1784-1785: 1. Horea în fruntea unei cete de răsculați; 2. Horea instigă poporul la răscol; 3. Prinderea lui Horea și Cloșca; 4. Cei doi conducători purtați, sub escortă, prin Zlatina; 5. Horea și Cloșca în închisoarea de la Alba Iulia; 6. Martiriul (Gravurile din pp. 9, 10, datorate unor artiști contemporani evenimentelor, sînt reproduce din vol. Octavian Bău: Răscoala lui Horia în arta epocii, București, 1935)

Răspunzînd interesului manifestat de opinia publică europeană, artiștii vremii au zugrăvit și popularizat numeroase scene din timpul răscoalei. Interesul pentru ele era atât de mare, încît în primele luni ale anului 1785, la Viena sau la Bratislava, după cum consemna un ziar de epocă, gravurile inspirate de răscoala țărănilor transilvăneni se vindeau „pe bani scumpi”. În Luxemburg, era foarte căutat un portret al lui Horea, gravat în agramă, cu inscripția „Horia Ursz Rex Daciae”.

Foarte prețuite erau așa-zisele siluete (desene executate în tuș negru) ale capilor răscoalei. De ele se interesau Ecaterina II, căreia i le dăruise ambasadorul Austriei; regele Sardiniei, le primise de la reprezentantul său la Viena, iar împăratul Iosif II le trimisese fratelui său, Leopold, mare duce de Toscana.

La Paris sau Viena, în alte orașe ale continentului, apăruseră: pălării, pieptare, basmale, evantaie pe care era imprimat chipul martirului de la Alba Iulia.

Alte gravuri redau chipurile lui Cloșca, Crișan sau îi reprezentă pe Horea și Cloșca împreună, ori alături de soțiile lor. De asemenea, momentul prinderii conducătorilor răscoalei și cel al întemnițării lor la Alba Iulia au fost evocate cu deosebită forță sugestivă. O gravură reprezentînd prinderea lui Horea și Cloșca, executată de Johann Cas-

par Weinrauch din Viena, a fost reprodusă în vol. XV al Istoriei universale de Abatele Millot. A doua ediție, în limba germană, a lucrării prezintă aceeași scenă într-o altă viziune, datorată desenatorului Schedy.

Sălbatica execuție a lui Horea și Cloșca a fost surprinsă de artiștii vremii cu un realism și o exaltitate care fac din lucrările lor, peste ani, măturii de o incontestabilă valoare istorico-documentară. O mare tragedie a secolului XVIII și-a intitulat Andreas Brinhaus gravura reprezentând momentul tragerii lor pe roată. Desenul său l-a executat, după unele opinii ale specialiștilor, chiar la fața locului, pe dealul Furcilor din preajma cetății Alba Iulia. Artiștii plastici au lăsat astfel un veritabil monument nepieritor în timp curajului și demnității cu care cei doi condamnați și-au îndurat martiriul. Cuvintele „Mor pentru națiune”, pe care gravorul Marin Will din orașul german Augsburg le-a atribuit lui Horea, subliniază măreția eroului, pe care viața și faptele sale l-au înălțat pe piscuri de legendă în cugetele contemporanilor ca și ale urmașilor.

Peste ani, amintirea răscoalei și a conducătorilor ei a rămas mereu vie în conștiința poporului român. Au contribuit la aceasta și nenumăratele reproduceri ale gravurilor și desenele ce-i fuseseră consacrate și care puteau fi întâlnite, în prima jumătate a secolului trecut, după cum consemnează scriitoarea

Dora d'Istria, în multe case de țărani români din Munții Apuseni. Același fapt era constatat în 1868 și de publicistul I. Selegeanu: „Horea și Cloșca stau cu mândrie pe mai mulți pereți români în reminiscența [amintirea] de martiri al libertății”.

În 1937, la 14 octombrie, la Alba Iulia, în amintirea martirilor, a fost inaugurat un impozant monument, operă a arhitectului Octav Mihăilescu și a sculptorului Ion Negreanu.

Opere reprezentative închinete răscoalei și conducătorilor ei au dedicat în zilele noastre pictorii Petre Abrudan, A. Lazăr, Ștefan Guleș, graficianul Nicolae Barna, precum și sculptorii Ion Vlasiu (Martirii de la Bălgrad), Mircea Spătaru, Valentin Brudășcu. Într-o expresivă compoziție, sculptorul Romul Ladea a conturat chipul lui Horea, simbol impresionant al aspirațiilor și jertfelor țăranilor răsălați cu al căror destin s-a contopit pe deplin, rămânând în crustă în conștiința poporului român. După cum scria academicianul David Prodan, în recenta monografie consacrată marelui erou, „Horea e inima masei nu superiorul detașat al ei. Și mai are în plus acel indefinibil care modelează pe eroul popular, deține acea doză de taină care îl face apt pentru a cumula virtuți refuzate omului obișnuit, taină care vrăjește încrederea multășilor, îi stârnește imaginația, pune în mișcare legenda, duce la nemurire eroul”.

GRAVURI DESPRE RĂSCOALA ȚĂRĂNEASCĂ DIN 1784 ÎNTR-O EXPOZIȚIE DIN AUSTRIA

Austria comemorează în acest an 200 ani de la moartea împăratesei Maria Tereza (1740-1780) și de la urcarea pe tron a fiului ei, Iosif II (1780-1790). Aceste două capete încoronate au jucat un rol deosebit în istoria Imperiului habsburgic și, implicit, în istoria Transilvaniei.

Românii din Transilvania au pus speranțe mari mai ales în reformele împăratului luminat Iosif II. Apreciind importanța iosefinismului pentru români, academicianul David Prodan scrie în lucrarea sa *Supplex Libellus Valachorum*, din 1967: „...Lovind separatismul exclusivist al națiunilor politice, elibera drumul pentru națiunea română, îi deschidea noi perspective”. De aceea, continuă același istoric, în acea perioadă intelectualitatea românească „preamărește în toate împrejurările pe împărat, nu numai în viață fiind, ci și după moarte... Premisele ascensiunii descăsușate pentru un moment continuă să dea roade și în timpul reacțiunii, vor rămâne un stimul pentru dezvoltarea ulterioară”. Mai mult chiar, despotismul luminat al lui Iosif II a avut un rol în lupta iobăgimii transilvănene, mai ales în răscoala lui Horea.

Comemorării lui Iosif II îi este dedicată, printre altele, o grandioasă expoziție — deschisă între 29 martie și 2 noiembrie — în mănăstirea Melk din Austria inferioară. A fost editat și un voluminos catalog de expoziție (718 pagini) cu numeroase ilustrații și articole care prezintă epoca la care se referă expozitatea.

Chiar dacă Transilvania este relativ slab reprezentată în expoziție, reține totuși atenția faptul că majoritatea expozitelor referitoare la această provincie românească a fostului Imperiu austriac sînt dedicate răscoalei conduse de Horea, Cloșca și Crișan.

Descriem, în continuare, pe scurt aceste expozate, dînd în paranteză numărul sub

¹ Despre împăratul Iosif II și românii transilvăneni vezi *Magazin istoric*, nr. 5/1978.

care apar ele în expoziție, cît și dimensiunile acestora:

— *Horia* (nr. 563 a), 17,6 × 11,1 cm, gravură de Jean Martin Will, nedată. Gravura îl reprezintă pe Horea stînd în picioare, cu armă, 2 pistoale și pumnal în brîu, purtînd pe piept Ordinul „Horea” (Orden des Horea).

— *Cloșca* (nr. 563 b), 17,3 × 10,9 cm, gravură de Jean Martin Will, nedată. Păndant la gravura anterioară cu inscripția „ein Gehülfe des Rebellen Hora, welcher mit ihm gefangen worden” (Un ajutor al răzvrătîtului Horea, cu care a fost prins).

— *Hora und Cloșca* (nr. 564), 21 × 28 cm, gravură nesemnăată, aproximativ 1785. În pecetea din stînga, inscripția: „Hora rex Dazie”, iar în cea din dreapta „Nos pro Cesare”. În inscripția de jos: „Hora Duc Valaques Revoltes en Transilvanice 1784. Hora fürst von der Rebelion der Wallachen in Siebenbürgen” — „Kloska Premier Capitain des Revoltes 1784. Klotzchka erster Hauptmann des Rebelirten”. (Horea, conducătorul valahilor revoltați din Transilvania, 1784. Cloșca, prim căpitan al revoltaților din 1784).

— *Die Hinrichtung des Hora und Kloska* (Execuția lui Horea și Cloșca), (nr. 565), 22 × 27 cm, desen colorat în cărbune, de Hieronymus Löschenkohl, 1785.

— Fotografie din *Linzer Zeitung*, din noiembrie 1784, (nr. 566), însoțită de informații reproduse din ziarul sîbian *Hermannstädter Zeitung* (22 noiembrie 1784) despre răscoala lui Horea.

— Fotografie din *Linzer ordinarer Zeitung*, din 26 ianuarie 1785, (nr. 567), însoțită de știri despre trădarea și prinderea lui Horea și Cloșca. Se mai arată că împăratul a primit „în aceste zile un portret reușit al celui dinții”, adică al lui Horea.

— *Samuel von Bruckenthal*, (nr. 568), fotografie după gravura lui J. Hickel și J.E. Mansfeld, 1779.

— *Hartă a Transilvaniei*, (nr. 569), 71,5 × 59 cm, tipăritură pe hîrtie, de A. von Wen-

zely, editată de von F.A. Schröbl; 1789. Pe hartă sînt indicate ținuturile răscolate.

— *Medalie de argint*, (nr. 570), 50 mm, 43, 57 gr, reprezentînd vizita lui Iosif II în Transilvania; gravor Johann Martin Krafft, 1773.

Am descris aceste exponate¹, deoarece după documentația de care dispunem, unele din ele nu sînt încă cunoscute istoriografiei românești. Nicolae Edroiu, care s-a ocupat mai recent (1976) în lucrarea sa, *Răscolul european al răscoalei lui Horea (1784-1785)*, de acest subiect, vorbește de operele gravurilor Will și Löschenkohl, amintiri mai sus, dar nici una din descrierile lui nu se potrivește cu tablourile din expoziția austriacă și cu locul unde ele se păstrează². Rămîne deci ca cercetări ulterioare să verifice informațiile noastre.

Am dorit să contribuim la realizarea unui amplu repertoriu de artă și a unui album al răscoalei.

Mai puțin îmbucurător decît expoziția propriu-zisă e articolul lui Ioan-Marin Malinaș despre răscoala lui Horea din catalogul expoziției. Lipsa de informații a autorului este evidentă, iar lista bibliografică indicată cuprinde doar două titluri (*Wärzbach, Biographisches Lexikon*, vol. 8, Viena, 1863; Octavian Beu, *Răscoala lui Horia în arta epocii*, București, 1935). Articolul dă astfel o imagine unilaterală despre răscoală și ignorază, pe lîngă numeroasele greșeli pe care le cuprinde, valoroasele lucrări apărute în ultimele decenii în România, înainte de toate recenta monografie, în două volume, *Răscoala lui Horea* (București, 1979), de David Prodan.

Dr. Michael KRONER,
Nürnberg

¹ Vezi *Răscoala lui Horia în arta epocii*, de Octavian Beu, București, 1935 — n.r.

² Gravurile nr. 563 a, b și 564 se păstrează în Tecklenburg Porträtarhiv Freiherr H.D. von Diepenbroick-Grüter, Antiquar, iar aceea cu nr. 565 la Historisches Museum (nr. de inventar 88 585) din Viena.

Execuția lui Horea și Cloșca. Detaliu dintr-un desen de Hieronymus, Löschenkohl, din 1785

GUSTAV I VASA

RAGNAR SVANSTRÖM,
CARL-FREDERIC PALMSTIERNA

SUEDIA

Scandia din vechile izvoare este partea cea mai nordică a continentului european. Suedia, Danemarca și Norvegia, denumite de majoritatea specialiștilor¹ și țările scandinave, au alcătuit, datorită particularităților geografice, afinităților de limbă și cultură, un grup unitar cu trăsături specifice față de restul Europei².

În jurul vikingilor (c. 800-1050), care, plecând de pe aceste meleaguri, s-au răspândit în lumea largă³, a fost creată o bogată literatură, atât științifică cât și beletristică. Spiritul lor temerar, originala lor civilizație care, datorită cercetărilor arheologice, devine tot mai binecunoscută, exercită o adevărată fascinație pentru lumea contemporană.

În istoria acestor țări, uniunile politice, conflictele sporadice sau îndelungate au fost depășite datorită aspirațiilor popoarelor către autonomie și independență, legăturilor tradiționale dintre „oamenii nordului” care au constituit un sprijin în eforturile flecăreia dintre aceste țări de a-și făuri propriul destin istoric.

În paginile ce urmează înfățișăm cititorilor o frescă din trecutul mai îndepărtat sau mai recent al Scandinaviei. Am încercat, prin alegerea unor momente semnificative, să oferim, în limitele spațiului de care dispunem, o imagine din istoria Suediei, Danemarcei și Norvegiei.

Suedia secolului XVI abandonase oare sacrele idealuri de libertate și independență apărute, cu atâtea jertfe, într-un trecut nu prea îndepărtat?

Despre flacăra rezistenței naționale, reaprinsă printre locuitorii Dalecariei (provincie în centrul Suediei), în majoritate țărani, de către Gustav Eriksson, viitorul rege Gustav I Vasa, relatează, în paginile ce urmează, istoricii suedezi R. Svanström și C. F. Palmstierna. Textul, ales pentru cititorii noștri din lucrarea Histoire de Suède și redat într-o formă prescurtată, ni-l prezintă, conform aprecierii autorilor, pe „cel mai important și mai remarcabil dintre eroii noștri naționali”.

Titlul și subtitlurile aparțin redacției Magazin istoric.

¹ O serie de oameni de știință, bazându-se pe argumente de ordin geologic, antropologic, cultural și lingvistic, includ, de asemenea, în Scandinavia —

Către sfârșitul anului 1520, Gustav Eriksen nu era decât un fugar, a cărui soartă avea să fie puțin obișnuită. El făcea parte dintr-una din cele mai nobile familii ale regelui cunoscută ulterior în istorie, datorită blazonului ei, sub numele de *Vasa* (snop). În adolescență trăise la curtea regentului Sten Sture cel Tânăr (1470-1497), unde învățase să prețuiască ideea unui popor liber condus de un rege autohton și să minuiască armele. Apoi a purces la luptă. În 1518 i-a condus pe suedezi într-o bătălie împotriva invadatorilor, reușind să-i alunge de pe teritoriile țării. Curînd după aceea a fost trimis ca ostăteț regelui Christian II (1513-1523) al Danemarcei. Travestit în păstor, a reușit însă să fugă, ajungînd la Lübeck (azi oraș în nord-estul R.F.G.), de unde, în mai 1520, a trecut în Suedia. A încercat zadarnic să ridice locuitorii din provinciile sudice împotriva

Finlanda, Islanda și insulele Feroe.

² Magazin istoric, nr. 2/1969; 7/1967, 2, 9/1971, 10/1972, 2, 12/1979.

Gustav I Vasa

brekt¹ și familia Sturilor², idealuri care, de aproape un secol, păreau îngropate în inima și sufletul poporului suedez.

Îmbrăcat ca un țărăn, cu securea pe umăr, el a întreprins lungul marș care avea să conducă la eliberarea Suediei, anunțând zorii unei noi epoci.

Țara pentru care fusese chemat să domnească

Numeroase sînt legende țesute în jurul eroului nostru, în această perioadă critică

¹ Engelbrekt Engelbrektsson (c. 1390-1436), conducător al războaielor țărănești din Suedia (1434-1436), transformată în război de eliberare. Ales rege al statului suedez, a fost asasinat de nobilime.

² Familia Sture reprezenta partidul care milita pentru autonomia Suediei, aflat în opoziție față de partidul condus de arhiepiscopul Gustaf Trolle, care susținea unirea cu Danemarca.

Pădurile

Pădurile nesfîrșite ale Suediei ofereau localnicilor un adăpost sigur și înaccessibil invadatorilor străini. Cele mai vechi mențiuni se găsesc în operele istoricilor romani. În relatările privind campaniile sale împotriva germanilor, Cezar amintește, în repetate rînduri, de pădurile care constituiau obstacole de netrecut în calea trupelor sale. Tacitus, de asemenea, le considera un zid natural care împrejmuia apărînd populațiile germanice.

Primul istoric care a scris în limba suedeză, Olaus Petri¹ este și primul suedez care a subliniat, în cronică sa, rolul important jucat de păduri pentru drepturile și libertățile poporului. Regele Suediei Gustav Vasa (1523-1560), încercînd să înlăbure o răscoală, constatare același lucru cînd scria: „Cu greu pot fi prinși în locurile unde sînt păduri dese, căci ei în păduri se refugiază cînd se sînt în primejdie”.

Dar pădurile nu au reprezentat pentru popor doar un refugiu în vreme de restriște; ele erau sursa vitală a existenței lui. Obiectele confecționate din lemn îi întoarseau pe suedezi de-a lungul întregii vieți. Toate uneltele erau din lemn. Din pădure venea lăptă pe care omul ședea în clipele de odihnă ale zilei și patul în care dormea noaptea. Din lemn era meșterit leagănul pruncului, și, tot din lemn, coșciugul pentru bătrînul ajuns la sfîrșitul vieții.

Din moși strămoși, pădurea era a tuturor și a nimănui. Un vechi prover suedez spune că „pădurea crește potrivit pentru săraci ca și pentru bogăți”. „Pădurea o grădina săracului”, glăsuiește un altul.

¹ Olaus Petri (1493-1552), istoric și om politic suedez. Sfecnic al regelui Gustav Vasa. Publicarea operei sale *Cronica suedeză* i-a atras dizgrația regelui.

a vieții sale; amestec de adevăr și ficțiune, ele evocă, în naivitatea lor emoționantă, experiențe amare și deziluzii profunde. Așa este, de pildă, povestea acelei cunoștințe fricoase și bănuitoare care l-a adăpostit dindu-i sfaturi folositoare, dar care l-a rugat să plece cît mai repede din ferma sa pentru că nu voia să aibă de-a face cu autoritățile; sau episodul dintr-un alt ținut, unde, un așa-zis prieten l-a găzduit pe Gustav cu multă ospitalitate, dar s-a grăbit să-i dea de veste — pe furiș — judecătorului, care, însoțit de 20 oameni, a dat fuga să pună mina pe el. Gustav a scăpat ca prin urechile acului, datorită stăpînei casei Barbro Stigsdotter. Alte relatări, bazate pe documente, ni-l prezintă vorbind țăranilor adunați la Rättvik, apoi la Mora, făcînd apel la dragostea lor de libertate, evocînd vremurile de luptă apuse, opresiunea de neîndurat și rezistența tradițională a suedezilor. Dar oamenii din Dalecarlia șovăie, sînt sătui de război și de dezordine și, ca o primă reacție, îl alungă pe orator. De aceea, spre sfîrșitul anului 1520, îl înfrînim pe Gustav Eriksson la granița regatului. Dădu-se greș. Era urmărit. Nu-i mai rămînea decît să fugă. Dacă ar fi făcut acest pas ar fi dispărut nu numai din Suedia, ci și din istorie.

Dar ceea ce s-a petrecut seamănă cu un miracol. Dintr-o dată s-a auzit strigat de mai multe voci care îl implorau să se oprească. Oameni pe schiuri alergaseră pe urmele lui zi și noapte, pentru a-i povesti cele petrecute, după plecarea lui, la Mora; poporul era gata să pună din nou mina pe arme. Fără să se lase mult rugat, Gustav a făcut cale-ntoarsă. În ianuarie 1521, dalecarlienii l-au recunoscut drept conducător.

În istoria sa, Olaus Magnus² consacră un capitol întreg, Luptind în păduri, pentru a demonstra cum foloșea populația locală posibilitățile oferite de relief: „faceau creștările adînci în trunchiurile copacilor de pe marginea drumurilor pe unde venea dușmanul; apoi legau coroanele arborilor între ele cu frînghii puternice, potrivindu-le astfel, încît trăgîndu-le, de la distanță, pomii să se prăbușească peste călăreți și pedestrași care cădeau unii peste alții într-o învîlmășoală de nedescris... Dacă înamicii încercau să străbăta un codru apucînd-o pe cărările lui, pietre se prăvăleau asupra lor aruncate din virfurile copacilor ca de pe zidurile înalte ale unei fortărețe”.

Țăranii

„Byalagali” sau comunitatea sătească era o lume închisă, o celulă independentă a societății. Cercetările lingvistice privind toponimia acestor așezări au demonstrat că ele au început să fie înlemnate în perioada marilor migrații, adică prin anul 500 e.n.

Descoperirea vîielei din sate, care urmează, corespunde vremurilor de pace, cînd țăranii aveau răgaz să-și ducă treburile la bun sfîrșit fără să se împiedice de soldații care, în drumurile lor spre cîmpurile de bătălie, le luau hrana sau se adăposteau în casele lor. Din vechile cronici se vede că astfel de perioade pașnice erau destul de rare, luptele satorilor fiind veșnic confruntări cu una sau

² Olaus Magnus (1490-1557), cleric, diplomat și istoric suedez. Principala sa lucrare se intitulează *Historia de gentibus septentrionalibus*.

³ Același procedeu a fost folosit și de oastea românească la Posada, în 1330, împotriva armatei conduse de Carol I Robert de Anjou, care invadase țara.

Timpe de doi ani, un val de răscoale a străbătut țara; ocupanții au fost izgoniți. Încă o dată poporul Suediei și-a recucerit singur libertatea. La 6 iunie 1523, în Riksdag¹ de la Strängnäs, Gustav Eriksson a fost ales rege, sub numele de Gustav I Vasa (1523-1560).

Gustav Vasa a descris țara peste care fusese chemat să domnească drept „un regat vătămat și devastat”. În afirmația lui nu era nici o exagerare. Suedia se ridicase într-o luptă crâncenă împotriva asupritorilor străini, iar acest efort necesitase grele sacrificii. Țara, deja greu încercată, nu mai avea nici bani, nici oaste, nici flotă, nici cadru administrativ. Nici un reazim și nici o temelie pe care să se poată clădi ceva. Fapta din tinerețe a lui Gustav Vasa, fugăr și agitator în Dalecarlia, nu a fost decât un preludiv la o nouă și amplă acțiune plină de riscuri, opera sa de guvernare, reconstrucția prin care a redat o viață nouă unei țări epuizate, însuflindu-i vigoarea unui regat înflorind în libertate și independență.

Prezentul nu există decit raportat la viitor

Vasa s-a ocupat, pînă în cele mai mici amănunte, de mersul spre progres al țării,

¹ Primul Riksdag — organism evoluat din vechiul stat al țării și devenit Parlamentul suedez — a fost convocat în 1435 de Engelbrekt Engelbrektsson. La

alta dintre cele trei mari calamități care le afectau existența: războiul, pierderea recoltei, vreo molimă, sau toate trei deodată.

Una din cele mai frumoase tradiții ale acestor comunități erau legile necrisate, dar sacre, ale înfrătorilor și sprîjinului reciproc. Dacă cineva avea nevoie de ajutor, îl primea neîntîrziat. Regula era „azi mă ajuți tu, mâine te ajut eu”. „Vecinii sînt frați”, spune un vechi proverb suedez. Dacă un țăran se îmbolnăvea sau suferea un accident, vecinii se adunau și făceau treaba în locul lui fără să ceară nici o răsplată. Nu se știa ce e aceea plătit în bani; de obicei, cel ajutat oferea ceva de mîncare: un cedru de pîne sau o bucată de carne.

În vechime, creșterea vitelor era mai importantă decît agricultura. De aceea, principala preocupare era procurarea hranei vitelor pentru cele șase luni de iarnă. La sfîrșitul lui Iulie, coasa rețea ultimele fire de iarbă. Cu acest prilej, cei care munciseră fără zăbavă erau cinstiți cu mîncare și băutură din belșug. Joacurile și dansurile durau pînă dimineața, cînd ocazii se duceau acasă să se culce. Munca stăruitoare făcea oasă bună cu veselia.

Înainte de introducerea lui în Scandinavia — probabil în epoca bronzului — strămoșii noștri își făceau îmbrăcăminte din blănușile animalelor sălbatice, în special de lup. Apoi au folosit pieile de oi și capre, care au cedat locul hainelor confecționate din și sau împletite din lînă.

Bărbații semănau și secerau lînă. Molfatul, răsucitul și urzitul lui era treaba femeilor. Apoi, tot ele, cu acul și ața, transformau pînza în îmbrăcăminte.

O altă treabă importantă era prepararea brînzeturilor. Era respectat cu strictețe un ritual care data din evul mediu. În Istoria sa, Olaf Magnus îl laudă pe femeile din Västergötland care preparau bucați uriașe de brînză ce cîntăreau cîteva sute de kilograme: „Vasa, ele se adună, din toate satele provinciei, la cea care prezăveste brînză. Fierb laptele în niște oale foarte mari,

în tot timpul cît a domnit. A reușit să țină în frîu forțele înapoiate, rămășițe ale anarhiei de la sfîrșitul evului mediu, înlocuindu-le cu propria sa voință de înnoire. Gustav Vasa a fost un revoluționar încoronat. Nimic nu l-a caracterizat mai bine, ca om și cîrmuritor, decît disprețul fățîș pentru tot ceea ce fusese înaintea lui, stări de lucruri despre care „adversarii săi spuneau că făceau parte din vechile tradiții și că erau consacrate de vreme”. În mintea lui Vasa, prezentul nu exista decît raportat la viitor. Nu credea decît în ceea ce experimentase el însuși. Trecutul chinurilor de care eliberase țara nu-l mai interesa cîtăși de puțin. Concepția lui a rămas neschimbată pînă la sfîrșitul vieții. Era bătrîn cînd, într-o scrisoare, îi reproșa fiului său Jan, viitorul Jan III, slăbiciunea de a studia „tot felul de istorii răsuflete”. Recunoscînd totuși că se poate învăța cîte ceva din trecut, adăuga: „viața de astăzi nu mai seamănă cu cea dinainte; lumea se schimbă necontenit”. Aceasta era experiența lui și de aceea a acționat în consecință.

Caracterul lui Gustav Vasa a fost remarcabil prin fermitatea lui. Potrivit principiilor însușite de la Sten Sture cel Tânăr a demolat poziția Bisericii concepută ca stat în stat; Gustav nu era prea religios din fire, dar a recunoscut în învățătura lui Luther² un fac-

(Continuare în p. 38)

adunare au participat nu numai înalți clerici și nobili, cum se obișnuise pînă atunci, ci și reprezentanți ai orașelor și țăranimii. Cu acel prilej, Engelbrekt a fost ales reșent și a fost votată o nouă Constituție.

² Magazin istoric, nr. 2/1976.

apoi pun cheag și, după ce s-a coagulat, presează alimentul în forme pătrate de lemn. Ele ered că nici un bărbat nu este demn să asiste la această operație”. Dar Magnus nu explică această interdicție. Originile ei nu pot fi găsite decît în vechi practici magice, conform cărora prezența unui bărbat ar fi împiedicat laptele să se coaguleze. Această interdicție era respectată și la facerea untului. Pînă nu joșea bărbatul din camera unde femeile băteau smîntina untul nu se aduna în puține.

Cele mai importante sărbători medievale erau Săltătorul, închinată costului; animalele care ajutasera la muncă cîmpului erau împodobite cu cununii de flori și frunze. În coamele calilor erau împletite mîlădite înverzite, iar între coarșele boilor se prindeau ghiurande de flori. Taklagsöl era festivitatea care însoțea punerea acoperișului pe o casă nouă. Cu acest prilej, pe vîrfurile acoperișului se atrina o coroană de flori. Obiceiul se mai păstrează și azi, deși muncitorii din construcții nu se mai gîndesc la semnificația originară, care s-a pierdut de-a lungul timpului. Bykö, sărbătoarea spălătoriei rufelor, Barnsöl, la nașterea unui copil și Gravöl, ospățul funerar, completează lista sărbătorilor și ceremoniilor care adunau întregul sat.

Comunitatea sătească respecta reguli severe de moralitate. Doi tineri nelegodiți nu-și puteau permite să moargă la braț sau pînădu-se de mînă. Numai noaptea se puteau bucura de o oarecare intimitate căei, uneori, cu acordul părinților, puteau dormi îmbrăcoși în același pat.

Textele din casete au fost extrase, într-o formă prescurtată, din lucrarea lui Vilhelm Moberg, A History of the Swedish People. Titlurile aparțin redacției Magazin istoric.

¹ Magazin istoric, nr. 6/1980.

DANEMARCA

EVADAREA FIZICIANULUI DANEZ

NICOLAE MINEI

Avionul era un Mosquito cu două motoare. Pentru a nu fi detectat de aparatura de radiolocație a inamicului, constructorii îl făcuseră aproape în întregime din lemn. De aceea, piloții îl porecliseră, cu o tandră ironie, „Delficul termitelor”. De obicei, servea atît pentru vînătoare, cît și pentru bombardament, dar, de data aceasta, de la bordul lui lipseau și mitraliera, și încărcătura de explozive. Căci misiunea care îl revenea acum implica nu uciderea unui dușman, ci salvarea unui prieten.

Data: 7 octombrie 1943. Locul: un mic și vechi aerodrom scos din uz, din apropiere de capitala Suediei. Personaje: un tânăr pilot, cu cască de piele neagră și jachetă îmblănită de aceeași culoare; o fată înfoclită într-o salopetă vătuită, un fel de pufoaică, de tipul celor în care dorm cățărătorii pe Himalaya; un bărbat cu frunte înaltă, fața prelungă și părul pieptănat cu grijă pe spate. Numele lui: Niels Bohr. Data nașterii: 7 octombrie 1885 (adică exact cu 58 ani înainte). Locul nașterii: Copenhaga. Funcții: profesor universitar, director al Institutului de fizică teoretică din Copenhaga. Titluri: doctor în științe, membru activ al Academiei regale de științe și litere din Danemarca, membru de onoare al celor mai înalte foruri științifice de la Londra, Paris, Moscova, Berlin, Roma, Stockholm, Washington și din alte capitale ale lumii. Distincții: laureat al premiului Nobel.

Naziștii pierd trenul atomic

Acesta era omul pe care micul avion de lemn trebuia să-l transporte din Suedia în Anglia, deasupra unei Norveгии ocupate de hitleriști, în văzduhul căreia împărătea Luftwaffe. O călătorie nu numai primejdioasă, ci și extrem de incomfortabilă. Căci singurul spațiu la dispoziția lui Niels Bohr era cel rezervat de obicei bombelor, în pîntecele de placaj al aparatului, între cele două puternice

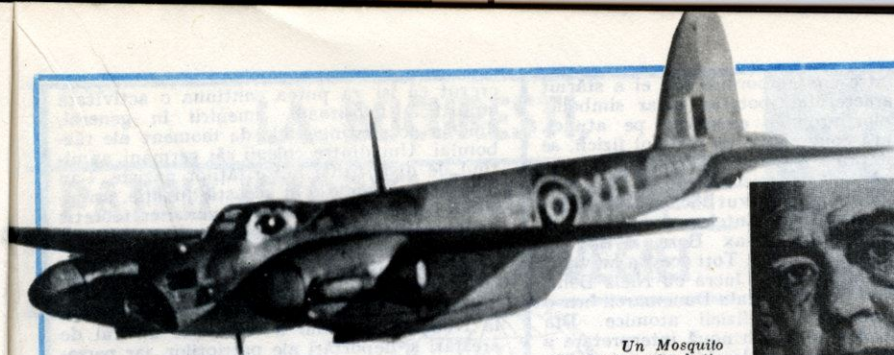
motoare Rolls-Royce. Așa venise pînă la Stockholm tînăra fată, trimisă de serviciul secret britanic. Ea i-a explicat fizicianului că, practic, nu va avea loc nici măcar să se întoarcă de pe o parte pe cealaltă și că nu va putea comunica cu pilotul decît prin interfon. În dreptul locului unde urma să-i stea capul, se găsea o mască de oxigen, necesară altitudinilor foarte mari. În eventualitatea că va fi rănit de gloanțele unui avion inamic sau de o schijă de obuz antiaerian nu i se va putea acorda nici un ajutor pînă la sosirea la destinație: singura alinare i-ar fi rămas în tabletele de morfină din cutiuța pe care i-o dăduse fata. În sfîrșit, dacă avionul s-ar fi scufundat în mare, nimeni nu ar fi avut cum să-l scoată din sicriul zburător, iar apa era atît de rece, încît se calculase că supraviețuirea nu era posibilă mai mult de 90 secunde.

Bohr a ascultat întregul instructaj cu un calm plin de politețe. În eele din urmă, fata și-a scos pufoaica și i-a întins-o, caldă încă de trupul ei. Savantul a îmbrăcat-o cu gesturi stingace, mulțumind ceremonios celei care i-o oferea, apoi s-a urcat în „compartimentul” de bombe. Ușile acestuia s-au închis cu un zgomet sec și, după cîteva minute de încălzire a motoarelor, Mosquitoul a decolat. Nu a trecut mult și, pentru a evita orice interceptare de către un avion nazist, pilotul a urcat la mare înălțime și i-a comunicat lui Bohr, prin interfon, să-și pună masca de oxigen.

Nici un răspuns. Pilotul a controlat instrumentele de bord, pentru a vedea dacă oxigenul avea un flux normal. Acul cadranelui respectiv rămăsese imobil.

Ce era de făcut? Zborul pînă în Anglia, chiar pe traseul cel mai scurt, nu putea să dureze mai puțin de două ore. Pasagerul nu avea nici o șansă să ajungă viu la destinație. Dintre cele două soluții posibile, cea mai comodă era cea a înapoierii la Stockholm. Dar, în această eventualitate, suedezi, sub presiunea naziștilor, ar fi trebuit să-l interneze pe Bohr, cetățeanul unei țări aflate sub ocupația Wehrmachtului.

După o scurtă ezitare, pilotul a ales cea-laltă cale — cu mult mai periculoasă, dar

Un Mosquito
și pasagerul clandestin
din 7 octombrie 1943

singura capabilă să asigure ducerea la capăt a misiunii. Coborînd brusc în picaj, Mosquito-ul a ajuns la numai cîteva sute de metri deasupra solului. La această înălțime, Bohr avea, firește, mai multe șanse de supraviețuire. În schimb, avionul se expunea bateriilor antiaeriene germane, ale căror reflectoare măturau cu regularitate de pendul cerul Norvegiei. În același timp, pilotul a luat direcția nord, pentru a ieși din zona patrulată de escadrilele Luftwaffe. Acest ocol lungea considerabil traseul, ceea ce nu numai că mărea perioada de „detenție” a fizicianului în cala de bombe, ci crea și riscul ca rezervoarele de combustibil ale Mosquitoului să se golească înainte de a pătrunde în spațiul aerian britanic.

Zborul a durat aproape trei ore. Ajuns la mai puțin de 20 km de baza navală de la Scapa Flow, în Scoția, pilotul și-a permis, în sfîrșit, să intre în contact radio cu solul și a cerut voie să aterizeze de urgență: în rezervor nu mai avea decît 18 litri de benzină. I s-a indicat un aerodrom de lîngă Edinburgh, unde, la capătul pistei, îl aștepta o ambulanță dotată cu cele necesare reanimării.

Cînd și-a redobîndit cunoștința, Bohr a povestit noilor sale gazde ce i se întimplase. La desprinderea avionului de pe terenul de lîngă Stockholm, roțile lui traversaseră un hîrtop și șocul deconectase interfonul pasagerului. În beznă care domnea în strîmtul său „compartiment”, fizicianul nu putuse să restabilească contactul. Neauzind indicațiile pilotului, el leșinase înainte de a apuca să-și pună masca de oxigen. Faptul că sosise totuși viu la capătul aventuroasei sale călătorii se datora în cea mai mare parte inițiativei pilotului de a zbura mai jos, pe o rută modificată. O oarecare doză de merit revenea însă atît constituției robuste a savantului, cît și unui fericit concurs de împrejurări, care făcuseră posibil succesul evadării.

Capitala mondială a fizicii atomice

De-a lungul a mai bine de o jumătate de secol, succesul s-a dovedit o remarcabilă constantă în viața lui Bohr. Fiul al unui pro-

fesor de fiziologie de la Universitatea din Copenhaga, Niels a avut de-a face, încă din fragedă copilărie, cu știința, pentru care a manifestat un deosebit talent și o nemăsurată pasiune. La vîrsta de 22 ani, cînd se mai afla pe băncile facultății de fizică din orașul său natal, Academia regală daneză de științe și literă i-a decernat o medalie de aur, pentru un studiu asupra tensiunii superficiale a apei. Peste alți patru ani, el și-a luat doctoratul cu o teză pe marginea teoriei electronice a metalelor.

Imediat după aceea, Bohr a plecat în Anglia, unde a lucrat mai întîi la Cambridge cu profesorul J. J. Thompson și apoi la Manchester, cu celebrul Ernest Rutherford, autorul primului model planetar al atomului, realizatorul primei reacții nucleare și descoperitorul familiilor radioactive. Intrat în echipa lui Rutherford, Bohr a fost printre primii care și-au dat seama de importanța numărului atomic — indicînd sarcina electrică a nucleilor atomici — pentru definirea calităților fizice și chimice ale unui element. Tot el a fost cel care, îndepărtîndu-se cu îndrăzneală de fizica clasică, a îmbinat conceptul de atom nuclear cu teoria cuantelor, elaborată de Max Planck și Albert Einstein. Această sinteză l-a dus, în ultimă instanță, la concluzia, de o excepțională importanță, că atomul nu poate nici să absoarbă, nici să emită energie în mod continuu, ci numai treaptă cu treaptă sau prin salturi cuantice.

Înapoiat la Copenhaga, în 1916, în plină desfășurare a primului război mondial, Niels Bohr și-a continuat activitatea ca profesor universitar la vechea sa *alma mater* și, din 1920 pînă la moarte, ca director al Institutului de fizică teoretică, creat special pentru el. În 1922, deci la vîrsta de 37 ani, lauriu premiului Nobel au venit să-i încununaze fruntea, ca un simbol al unanimei recunoașteri pentru creația sa științifică, profund revoluționară și deschizătoare de noi și largi orizonturi.

O creație care nu ajunsese însă nici la jumătatea drumului. În perioada care a urmat, Bohr a adus o neprețuită contribuție la explicarea fundamentului atomic pe care se sprijină tabelul periodic al elementelor, elaborat de Mendeleev. Totodată însă, mai mult ca

oricare dintre contemporanii săi, el a strălucit asupra caracterului ipotetic, chiar simbolic, al modelelor atomice existente pe atunci, deoarece era convins că, pe tărîmul fizicii, se puteau aştepta noi şi radicale cotituri în modul de gîndire al teoreticienilor.

O primă cotitură a avut loc în 1925-1926, odată cu mecanica cuantelor, formulată de Werner Heisenberg, Max Born, Wolfgang Pauli, Paul Dirac şi alţii. Toţi aceştia au venit la Copenhaga, pentru a lucra cu Niels Bohr, transformînd astfel capitala Danemarcei într-o capitală mondială a fizicii atomice. Din conlucrarea lor, a ieşit o nouă interpretare a fizicii cuantice, care a deschis ştiinţei şi implicilor omenirii noi perspective de progres. De remarcă că Bohr a ştiut să folosească, în scopuri creatoare, părerile nu numai ale celor ce erau de acord cu el, ci şi ale celor ce se situau pe poziţii diferite, ba chiar opuse. Printre aceştia din urmă se număra şi Albert Einstein, care nu a acceptat niciodată, de exemplu, principiul complementarităţii, formulat de fizicianul danez: dovezile obţinute în condiţii experimentale diferite nu pot fi cuprinse în limitele unui singur tablou, ci trebuie socotite drept complementare, în sensul că numai totalitatea fenomenelor este capabilă să furnizeze totalitatea informaţiilor despre un anume obiect. Or, aşa cum însuşi Bohr a mărturisit-o în repetate rânduri, dezacordul lui Einstein, departe de a-l irita sau demoraliza, a jucat un rol pozitiv în evoluţia constructivă a propriilor sale idei.

În apărarea valorilor umane

În deceniul 1930-1940, secondat de fratele său mai tînăr, Harald, matematician de renume internaţional, şi de fiul său cel mai mare, Aage, fizician înzestrat, care avea să-i urmeze la conducerea institutului, Bohr a continuat să lucreze în domeniul fizicii nucleare. Conceptul său despre nucleul atomic, pe care l-a asemuit cu o picătură de lichid, a constituit un aport esenţial la înţelegerea procesului de fisiune nucleară — scindarea unui nucleu greu (de uraniu, plutoniu etc.) în două sau mai multe părţi, de masă aproape egală, cu eliberarea unei uriaşe cantităţi de energie.

Dar a venit şi fatidica zi de 9 aprilie 1940, cînd, fără declaraţie de război, călcînd cu obişnuita lor aroganţă legile şi convenţiile internaţionale, naziştii au invadat Danemarca. Deşi ştiau că avea o mamă evreică, deşi îi cunoşteau părerile net antifasciste, cotropitorii nu s-au atins de Niels Bohr, păstrîndu-l în fruntea institutului său. La baza acestei atitudini stătea un calcul pe cît de simplu, pe atît de perfid: savantul trebuia lăsat să lucreze mai departe, căci, de pe urma muncii sale, cel de-al treilea Reich nu avea decît de profitat.

O vreme, procedul s-a dovedit eficient, cu atît mai mult cu cît, într-o primă perioadă, hitleriştii i-au tratat pe danezi cu menajamente, declarîndu-i „fraţi de rasă”. În cîndarea sa de savant puţin versat în ale politicii, Bohr a

crezut că şi va putea continua o activitate ştiinţifică folositoare omenirii în general, dincolo de contingentele de moment ale războiului. Unii dintre colegii săi germani, ascultînd de dispoziţiile autorităţilor naziste, l-au încurajat sistematic în această direcţie, asigurîndu-l că cercetările lui cu caracter teoretic nu puteau să aibă nici o aplicaţie practică şi imediată.

Tratat însă, pe măsură ce se întărea lupta maselor populare împotriva ocupantului, adevărata natură a acestuia a început să iasă la iveală. Gestapoul a declanşat un val de arestări şi deportări ale patrioţilor, iar persecuţiile împotriva celor 7.000 evrei din ţară s-au intensificat (dacă mişcarea de rezistenţă nu i-ar fi trecut pe aproape toţi în Suedia, soarta lor ar fi fost pecetluită). Într-un ritm din ce în ce mai accelerat, pe pămînturile daneze s-a instaurat teroarea zvasticii.

În ciuda preocupărilor sale ştiinţifice, Bohr nu trăia într-un turn de fildeş şi nu a rămas insensibil la noile şi crudele realităţi din ţara sa. Pe de altă parte, o serie de mesaje, primite de la confracţii săi din Anglia, i-au atras atenţia că progresele pe care le realiza în domeniul fizicii atomice aveau toate şansele să se metamorfozeze în arme de o putere distructivă fără precedent, puse la îndemîna hitleriştilor. După o lungă şi chinuitoare dezbatere interioară, savantul s-a hotărît să-şi părăsească ţara. În septembrie 1943, mişcarea de rezistenţă l-a trecut în Suedia, împreună cu întreaga sa familie.

... Peste cîteva zile, în Anglia a venit şi Aage, cu un alt Mosquito, dar în aceleaşi condiţii. Tatăl şi fiul şi-au reluat imediat activitatea, pe care şi-au continuat-o, cîteva luni mai tîrziu, peste ocean, în Statele Unite. La Los Alamos (New Mexico), cei doi Bohr au colaborat la construirea primei bombe atomice. Dar, încă din 1944, savantul danez s-a simţit obligat să atragă atenţia lui Roosevelt şi Churchill asupra înspăimîntătoarelor perspective pe care le prezenta noua armă pentru omenire. Nu i s-a dat ascultare. Aşa cum nu i s-a dat nici cîţiva ani mai tîrziu, cînd a adresat o scrisoare deschisă Organizaţiei Naţiunilor Unite, pledînd pentru o amplă cooperare internaţională în domeniul atomic, pentru controlul strict al armelor atomice, pentru o politică raţională de pace şi de înţelegere între popoare.

Pină la sfîrşitul vieţii sale, Bohr — unul dintre părinţii bombeii atomice — a luptat împotriva nedoritei sale odrasle. Promotor al primei conferinţe internaţionale pentru utilizarea paşnică a energiei atomice (Geneva, 1955), fondator al laboratorului european de fizică nucleară, el a mîlîtat cu dîrzenie şi consecvenţă pentru dreptul la existenţă al oame-nilor, pentru apărarea valorilor eterne ale umanităţii.

Moartea l-a surprins, în plin efort creator, la 18 noiembrie 1962. Pe masa lui de lucru au rămas ciornele unor studii de biologie, de antropologie, de gerontologie... Mărturie de geniu ale eforturilor unei vieţi consacrate vieţii.

LA BUCUREȘTI, PATRU ISTORICI NORVEGIENI DESPRE ISTORIA NORVEGIEI

NORVEGIA

București, prilej de contacte între istorici • Mișcarea muncitorească —
temă preferată de cercetători • Rolul femeii în societate • Koht
Halvdan și Nicolae Iorga • Istoria României — punct de reper în istoria
europenească • Revistele de istorie — punți de legătură între specialiști și
marele public

De-a lungul secolelor, istoria Norvegiei, strins împletită cu a celorlalte țări din Peninsula scandinavă, a fost marcată, în ciuda uniunilor personale, a alianțelor dinastice, a „Uniunii de la Kalmar”, de profunde aspirații către autonomie și independență, concretizate parțial în 1814 și împlinite în 1905. Trecutul frământat și complex al poporului norvegian a fost investigat de numeroși oameni de știință. Despre istoriografia acestei țări, în general, ca și despre preocupările lor actuale ne-au vorbit patru istorici norvegieni, participanți la cel de-al XV-lea Congres internațional de științe istorice, care a avut loc la București, în luna august: prof. univ. dr. Ida Blom, de la Institutul de istorie al Universității din Bergen, președinta Comitetului național al istoricilor norvegieni, Jorunn Björgum, cercetătoare la Departamentul de istorie al Universității din Oslo, doctorandă în științe sociale, Sivert Langholm, profesor universitar la Universitatea din Oslo, specialist în istorie socială și metodologie istorică, și Jardar Seim, cercetător științific la Institutul de istorie al Universității din Oslo, doctorand în științe sociale.

Ida Blom: teza mea de doctorat a avut ca temă principalele curente social-politice care au concretizat năzuințele generale ale poporului. Mi-am îndreptat apoi cercetările asupra istoriei sociale. De curând, am terminat de scris o carte despre rolul familiei

în Norvegia, în perioada cuprinsă între sfârșitul secolului XIX și începutul sec. XX. Această mi-a trezit interesul pentru istoria rolului pe care l-a jucat femeia în societate, ceea ce reprezintă un nou și important domeniu de cercetare nu numai în țările scandinave ci și, desigur, în multe alte țări ale lumii. Între istoricii nordici, interesați de acest subiect, există o cooperare excelentă. Pentru a scoate la iveală numeroasele și importante activități ale femeilor în trecut, metoda comparativă s-a dovedit deosebit de eficientă. Astfel, am stabilit contacte cu specialiști din țările occidentale și, recent, datorită Congresului

de la București, cu istorici din țările Europei de Răsărit și din alte zone geografice. Contribuția mea personală la un studiu amplu, exhaustiv, privind rolul femeii în societate și familie, studiu care se află în lucru, relevă sarcina — deosebit de importantă pentru societate — ce revine mamelor de a-și crește și educa copiii.

Cu o feminitate și delicatețe care cuceresc interlocutorul, silît să facă un efort pentru a înțui, dincolo de aceste calități, severitatea și perseverența omului de știință, Ida Blom, care a prezidat la București lucrările secțiunii din ciclul Mari teme, privind rolul femeii în societate, continuă: studiul rolului jucat de femeii în societate, de-a lungul istoriei, a ajuns, într-o perioadă relativ scurtă, la un nivel ridicat. Se duc discuții aprinse în jurul izvoarelor și metodologiei, al elaborării unei terminologii adecvate și precise, făcându-se apel și la alte științe, ca, de pildă, sociologia și antropologia. Cred că în anii '80 se vor obține rezultate remarcabile.

Jorunn Bjørgum:

domeniul meu de cercetare privește, în principal, mișcarea muncitorească norvegiană în sec. XX. M-am ocupat cu precădere de activitatea sindicatelor în perioada interbelică. În prezent lucrez la un studiu pe tema relației dintre partidul nor-

vegian al muncii și mișcarea sindicală. Acest studiu ține de domeniul istoriei politice și, întrucât este vorba și de o mișcare de masă, are și unele aspecte de istorie socială. Astfel, este prezentă și în lucrarea mea tendința care apare pregnant în cercetarea istorică norvegiană, tendința de concentrare asupra istoriei sociale și economice.

Jarðar Seim:

evoluția mișcării muncitorești din Norvegia constituie tema căreia i-am dedicat și eu cea mai mare parte din eforturile mele de cercetare. Am constatat că, în ultimul deceniu, acest subiect s-a aflat în centrul preocupărilor mai multor tineri istorici.

Am studiat, de asemenea, istoria României în anii crizei economice din perioada interbelică. Dar, în Norvegia, cercetarea istoriei românești se află încă la început de drum.

Sivert Langholm:

cu ajutorul computerelor și al unor metode specifice altor științe, înrudite cu istoria, studiez structurile și procesele sociale din Norvegia sec. XIX, abordându-le *d'en bas* [de la cele mai mici nuclee existente] sau, cu alte cuvinte, dintr-un punct de vedere

„microistoric“. În țara noastră, specialiștii au început să acorde mai multă atenție istoriei sociale, economice și demografice. După cum știți, până în 1814, Norvegia a fost legată de Danemarca printr-o uniune personală. După aceea, o altă uniune personală a alăturat-o, până în 1905, Suediei. Deci știința istoriei a avut ca obiect principal originile, evoluția și independența națiunii norvegiene.

Drumul spre istoria universală trece prin istoria națională. E firesc să pornești de la structurile socio-economice locale, către cele regionale (națiunea jucând astfel rolul unei răscruci), pentru a ajunge la o istorie universală. Acesta este fenomenul pe care îl studiem noi, astăzi, în Scandinavia și care i-a preocupat și pe marii noștri istorici Ernst Sars (1835-1917), poate unul dintre cei mai fervenți militanți pentru autonomia și independența Norvegiei și Koht Halvdan (1873-1965), profesor la Universitatea din Oslo, ministrul afacerilor externe între 1935-1941, unul dintre fondatorii Comitetului internațional de științe istorice, al cărui prim președinte a fost între anii 1926-1933. Koht Halvdan, un apropiat prieten al savantului român Nicolae Iorga, a susținut, în numeroasele sale lucrări, concepția conform căreia emanciparea claselor și emanciparea națională reprezintă aspecte complementare ale unui aceluiași proces istoric.

Numele lui Nicolae Iorga aduce în discuție locul României în istoria sud-estului european, a Europei și, într-o viziune mai amplă, în istoria universală.

Jarðar Seim: aș dori să spun că, în privința istoriei deosebit de dramatice a României, a dezvoltării politice, economice și culturale a țării dv., este foarte interesant de analizat relația dintre factorii interni și cei externi, începând cu perioada dacilor și a romanilor și până după cel de-al doilea război mondial. Desigur, fenomenul menționat este valabil și pentru alte țări. Dar cred că acest mod de a privi lucrurile este vital pentru studiul istoriei românești. O bună cunoaștere a istoriei țării dv. ne poate oferi o cheie pentru înțelegerea multor evenimente importante petrecute în spațiul European de Sud-Est, în întreg continentul european, ca și în istoria mondială. Ceea ce spune foarte mult despre importanța

României privită într-un context istoric mai amplu.

Amintim cititorilor noștri că **Jardar Seim** a întreprins o serie de investigații în Arhivele de stat din unele orașe norvegiene și a consultat colecții ale publicațiilor din vara-toamna anului 1879, pentru a reface itinerarul parcurs prin țara flordurilor de către Dobrogeanu-Gherea după evadarea sa din orașul Mezen, în nord-estul Rusiei țariste, unde fusese deportat. Articolul, scris de pasionatul cercetător din îndepărtata Scandinavie direct în limba română, a fost publicat în Magazin istoric, nr. 4/1978.

Referindu-se, în continuare, la ecuația istorie națională — istorie universală, **Jardar Seim** adaugă: metoda tradițională de a alcătui o istorie universală este aceea de a pune una lângă alta, într-un volum, mai multe istorii naționale. Această modalitate nu duce însă decât la a ne cheltui timpul studiind istoria importanțelor și așa-numitelor mari puteri în raport cu propria noastră țară. Părerea mea este că ar trebui luați în considerare și a'ți factori, tot atât de relevanți pentru, a se putea alcătui o adevărată istorie universală. Istoria politică are, aproape întotdeauna, națiunea ca punct normal de referință.

Setea de istorie manifestată de oameni din cele mai diverse categorii sociale, ca și rolul publicațiilor scrise de specialiști pentru marea public au suscitât un animat schimb de opinii.

Ida Blom: cred că interesul pentru cunoașterea trecutului se datorește, printre altele, nevoii de a ne regăsi și păstra propria noastră identitate ca indivizi, ca grup social și ca națiune, într-o perioadă marcată de profunde și rapide transformări, care, în multe țări, impietează asupra condiției umane.

Rolul unor reviste ca **Magazin istoric**, de exemplu, este foarte important pentru a face cunoscute unei mase largi de cititori cele mai noi rezultate ale cercetărilor, astimpărind astfel setea pentru cunoașterea trecutului.

Jorunn Björgum: preocuparea publicului nostru pentru istorie se poate explica, în primul rând, prin marile și deseale prefaceri care au loc în permanență în lumea modernă puternic industrializată sau în curs de industrializare. Am constatat, în țările pe care le cunosc mai bine, o incertitudine în privința viitorului, ceea ce îi determină pe oameni să găsească în trecut un element de echilibru.

O revistă de istorie scrisă pentru o masă largă de cititori este, după părerea mea, un lucru minunat. Și aceasta din mai multe motive. În primul rând și, de altfel, cel mai

important, istoria poate fi un mijloc de a forma și îmbogăți conștiința politică a cetățenilor. În al doilea rând, pentru că istoria are un anumit farmec. A da oamenilor prilejul să descopere acest lucru și să se bucure de el constituie, în sine, un lucru pozitiv.

Sivert Langholm: întoarcerea spre trecut are la baza tuturor motivelor un numitor comun. Căutarea originilor, a „rădăcinilor”. În cazul națiunilor tinere sau al statelor din Africa, de pildă, sau chiar pentru România și Norvegia de acum un veac, problema se pune în termenii confirmării și afirmării identității naționale. În alte cazuri, la nivel individual sau de grup, istoria e privită ca o alternativă la frustrarea și alienarea ființelor umane, datorită intensiei industrializării și urbanizării. S-ar putea ca un alt motiv să fie găsirea unor izvoare de inspirație pentru noi structuri sociale.

Jardar Seim: setea de istorie! Există mai multe cauze. Ea se poate manifesta ca o reacție provocată, așa cum spuneau și colegii mei, de schimbările numeroase și rapide din zilele noastre. Dar nu pentru a eluda aceste schimbări, nu ca o evadare nostalgică din realitatea prezentă; dimpotrivă! Raportate la trecutul istoric, fenomenele lumii contemporane pot fi încadrate într-o perspectivă mai amplă, iar valoarea și importanța lor cântărite mai exact. Ceea ce se petrece astăzi pe scena lumii ne este adesea prezentat ca fiind fără precedent și de o valoare absolută. Dar când situăm realitatea într-o viziune istorică ea capătă o nuanță relativă. Aceasta prilejuiește o evaluare critică a fenomenelor, care nu trebuie confundată cu un scepticism ce ar împiedica atitudinea angajată față de viața socială și politică contemporană.

Interesul pentru istorie poate indica, de asemenea, dorința stabilirii unei identități mai profunde legată de trecutul, de rădăcinile noastre. Sau, pur și simplu, la nivel național, semnifică necesitatea de a găsi o explicație rațională pentru starea de lucruri actuală. Cum a ajuns societatea noastră așa cum este astăzi?

În orice caz, important este să existe legături temeinice între istoricii de profesie și ceilalți oameni. Din păcate, prea mulți istorici scriu numai pentru confracții lor de breaslă. De aceea, o revistă de cultură istorică de tipul **Magazinului istoric** este extrem de folositoare, pentru că împiedică izolarea specialiștilor de masele largi de cititori.

Gazdele mesei rotunde:
Cristian POPIȘTEANU și
Ana Maria ȘERBĂNESCU

ISTORIE ROMÂNEASCĂ LA RADIO ANKARA

HILMI ÖMEROĞLU,
Turcia

Aflat în vizită în țara noastră la sfârșitul acestei veri, ca oaspete al Asociației România, domnul Hilmi Ömeroglu, care a ocupat vreme îndelungată numeroase funcții de înalt funcționar în administrația publică a Turciei, ne-a făcut surpriza unor revelații privind relațiile culturale dintre țara sa și România.

Dealtfel, domnul Ömeroglu este unul dintre cei mai distinși traducători de peste hotare din limba română, fiind până în prezent autorul a 161 lucrări din literatura noastră apărute în limba turcă. Printre acestea se numără opere ale literaturii române, cumsint: Ion și Ciuleandra de Liviu Rebreanu, Steaua fără nume și Accidentul de Mihail Sebastian, Venea o moară pe

Siret de Mihail Sadoveanu, Invitație la vals de Mihail Drumeș, Preșul de Ion Băieșu etc. Originar din România, Hilmi Ömeroglu și-a făcut studiile superioare la Cluj, și, după cum se exprima domnia sa, a fost „un martor al egalității în drepturi și al posibilităților pe care cetățenii români de naționalitate turcă le aveau în România între cele două războaie mondiale”.

Relatarea domnului Ömeroglu a avut loc în contextul unei conversații mai ample privind situația extrem de dificilă în care s-au găsit țările din Balcani în preajma și la începutul celui de-al doilea război mondial.

C. P.

Evenimentele din septembrie 1939, ne-a spus oaspetele nostru, arătau clar că presiunile formidabile la care era supusă România din partea Axei aveau să sporească și mai mult după atitudinea atât de binevoitoare a României față de conducătorii, armata și poporul Poloniei. Un indiciu al acestei evoluții l-a furnizat și asasinarea primului ministru Armand Călinescu, despre care am fost printre primii care am aflat peste hotarele României.

În aceste împrejurări, în toamna anului 1939, directorul general al Presei și Radio-difuziunii, Selim Sarper, fost însărcinat cu afaceri al Turciei la București, m-a chemat și m-a însărcinat să pregătesc începerea unor programe în limba română la Radio Ankara. Motivația era mai mult decît importantă: în cercurile conducătoare ale Turciei se considera că nu trebuiesc abandonate tradițiile strînselor legături dintre România și Turcia atât de puternic exprimate între anii 1920-1940, inclusiv prin strînsa colaborare din cadrul Antantei Balcanice. Noi, în Turcia, consideram că

România are de făcut față amenințărilor și presiunilor din partea puterilor din Axă, a unor curente împotriva intereselor vitale ale României.

Și astfel, la 3 ianuarie 1941, am rostit pentru prima oară de la postul de Radio Ankara cuvintele: „Bună seara, stimați ascultători”.

Am îndeplinit pînă în 1962 funcția de responsabil al emisiunilor în limba română și îmi amintesc și astăzi cu plăcere de această muncă. În toată perioada războiului, seară de seară, între orele 19.45-20.00 pe lungimile de unde scurte ale postului de Radio Ankara, transmiteam știri și comentarii menite să răzbată pînă la sufletul poporului român. Dezaprobind atitudinea regimului de atunci al României, care căuta să răcească poporul român de cel turc, reaminteam cuvintele pe care literatura istorică română le atribuie celebrului domnitor Ștefan cel Mare privind valoarea legăturilor oneste dintre români și turci. Am transmis, în mai multe rînduri, cuvintele eminentului istoric Nicolae

Iorga, pe care l-am avut profesor, privind, de asemenea, legăturile străvechi dintre Turcia și România. Am popularizat alte diferite momente care demonstau virtuțile apropierii dintre cele două popoare. În buletinele noastre de știri informam pe ascultătorii din România despre evoluția războiului. După cîte știu, mareșalul Antonescu, luînd cunoștință din informările serviciilor speciale despre conținutul emisiunilor noastre, a chemat în cîteva rînduri pe diplomații turci acreditați la București, exprimîndu-și nemulțumirea sa față de o asemenea orientare. Cu toate acestea, nu am încetat, întrucît consideram că emisiunile mele ajutau la ridicarea moralului populației din România.

În seara zilei de 23 August 1944, am fost primul care am recepționat emisiunile postului de Radio București, anunțînd cotitura radicală survenită în România și am fost primul care am anunțat la președinția Consiliului de Miniștri la Turciei acest eveniment. Bineînțeles, că de a doua zi am salutat noua orientare a României.

IOSIF NĂDEJDE-ARMAȘU

ION FELEA

Cu mulți ani în urmă, în tinerețe, lucram la serviciul de corectură al ziarului Adevărul. Într-o zi, revoltat de ororile la care erau supuși militanții revoluționari din Ungaria, la cirna căreia se instaurase regimul reacționar al lui Horthy, am scris un articol pentru pagina a doua a ziarului. Cu manuscrisul în

mină, am intrat în biroul redactorului de pagină. L-am întâlnit cele câteva file de hirtie, pe care mi le-a înapoiat imediat. Nedumeririi mele, el i-a răspuns: „Manuscrisul trebuie privit cu respect. În el îți pui cele mai frumoase gânduri. Iar al d-tale... Nicl măcar filele nu le-ai numerotat”.

Blajinul redactor, care îmi făcuse această observație, era Iosif Nădejde-Armașu, unul dintre militanții și gazetarii socialiști de frunte din primele decenii ale secolului nostru.

S-a născut la 16 iunie 1879, în casa unui țăran-fierar din comuna Pătulele, județul Mehedinți. A avut o copilărie aspră, ca orice fiu de țăran nevoiaș. A învățat scrisul și cititul la școala din sat. Văzându-i dragostea de carte, dascălul său a stăruit pe lângă părinți ca, după terminarea claselor primare, micul Iosif să fie trimis la oraș, la Turnu-Severin, să-și continue pregătirea. Era greu pentru un țăran să-și țină odrasla la liceul din oraș. Ca să poată învăța mai departe, pe lângă

puținul pe care-l primea de acasă, Iosif Nădejde a dat meditații, reușind astfel să-și termine studiile. În scurt timp, s-a remarcat printre elevii cei mai buni ai Liceului „Traian” din Turnu-Severin, fiind numit și bibliotecarul școlii.

Încă de pe băncile liceului, și-a început activitatea publicistică la ziarele locale *Dreptatea* și *L'Echo de Turnu Severin*, în paginile cărora i-au apărut câteva poezii semnate Nios.

Tot în anii de liceu, Nădejde a făcut cunoștință cu ideile revoluționare ale socialismului. Un grup de tineri, majoritatea elevi ai Liceului „Traian”, au înființat, în 1894, un „cenaclu literar”, ale cărui principale preocupări erau orientate spre cunoașterea marxismului. Conducător al cena-

clului a fost ales Costache Demetrescu, viitor publicist și președinte al Sindicatului ziaristilor din București. Iosif Nădejde s-a aflat printre membrii fondatori. La înauzurarea cenaclului a participat poetul Traian Demetrescu, membru al Comitetului executiv al Clubului muncitorilor din Craiova. Cenaclul primise o scrisoare foarte călduroasă de la Anton Bacalbașa¹.

După terminarea liceului, s-a înscris la Facultatea de medicină din București, ale cărei cursuri nu le-a putut însă termina, din cauza lipsurilor materiale. Trăia din meditații și, apoi, din salariul de funcționar modest la Vamă.

¹ Magazin istoric, nr. 2/1976.

În Capitală, Iosif Nădejde a luat legătură cu Clubul muncitorilor și cu conducerea Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România (P.S.D.M.R.), începînd să lucreze în redacția ziarului *Lumea nouă*, în paginile căruia s-a afirmat ca un gazetar de frunte, apărător al cauzei proletariataului.

În 1897, împreună cu dr. Panait Zosin, C.Z. Buzdugan, Ștefan Petică, Teodor Ficșinescu, C.I. Parhon, C. Kirițescu și alți militanți socialiști, a scos gazeta-manifest *Jos vandalii*, semînd pagini de protest împotriva acțiunilor diversioniste ale claselor conducătoare din România față de minoritățile naționale.

Doi ani mai tîrziu, Iosif Nădejde a participat la lucrările Congresului VI al P.S.D.M.R.¹, ca secretar al congresului. În timpul dezbaterilor, el a militat pentru apărarea principiilor socialiste, pentru întărirea și continuarea activității partidului politic al clasei muncitoare, chiar dacă o parte din fruntașii socialiști părăsiseră rîndurile acestuia.

În *Lumea nouă*, a publicat atunci articolul *În lături!*, în care, pornind de la reușita manifestăției din ziua de 1 mai 1899, își exprima dezacordul față de acțiunea celor „cîțiva tovarăși care au sovăit în luptă și care s-au lăsat ademeniți de principii potrivnice lor înșiși”.

În februarie 1900 a semnat, alături de alți militanți socialiști, un manifest în care se afirmă cu tărie principiile luptei de clasă și se arată încrederea muncitorimii în izbînda finală a luptei sale. Manifestul sublinia faptul că „niște inși pot să treacă la o parte, pot

să se rătăcescă, pot să se contopească, pot chiar să moară, dar mișcarea muncitorească nu moare!”

La 1 ianuarie 1902, la București, a apărut gazeta *România muncitoare*, editată de cercul socialist cu același nume, cu sprijinul material al lui C. Dobrogeanu-Gherea și Panait Zosin. Iosif Nădejde a devenit

colaboratorul *României muncitoare*.

Fie că publica la *Lumea nouă*, la *România muncitoare* sau la *Adevărul*, el scria cu pasiune, avînd convingerea adîncă în dreptatea maselor oropsite. Ziaristul angajat era dublat de un om de vastă cultură, de o înaltă ținută morală și obiectivitate care i-au asigurat binemeritul prestigiu între contemporani.

Iosif Nădejde-Armașu a fost, totodată, unul dintre cei mai activi croniciari literari și teatrali din perioada respectivă.

În cronicile sale a demascat, de pe poziții de clasă, moravurile și abuzurile claselor stăpînitoare, mediul social din lumea capitalistă.

A fost membru fondator și președinte al Uniunii ziariștilor profesioniști, vicepreședinte al Asociației generale a presei din România, vicepreședinte al Asociației criticii dramatice și muzicale, delegat al presei române în Comitetul Federației internaționale a ziariștilor. Cu precădere, a activat în Sindicatul ziariștilor din

București, în care a intrat în 1911, fiind și membru al Comitetului de conducere în perioada 1919-1925. În această calitate a făcut parte din comisia de organizare a primului Congres al presei din România, la care a prezentat un raport privind *Delimitarea profesiei de ziarist*.

S-a stins din viață la 21 septembrie 1930, într-un sanatoriu din Viena, în plină activitate, lăsînd amintirea unui ziarist-patriot, apărător al cauzei poporului, al drepturilor și libertăților cetățenești, al ideii de progres în toate domeniile de activitate din societatea românească.

Vechiul sediu al ziarelor *Adevărul* și *Dimineața*

unul dintre cei mai activi susținători ai publicației. În paginile acesteia, el s-a afirmat ca un apărător hotărît al cauzei proletare, îndemnînd masele populare la luptă organizată, militînd pentru refacerea organizatorică a mișcării socialiste.

În primii ani ai secolului, Iosif Nădejde-Armașu era o prezență activă în publicistica socialistă, fiind unul dintre cunoscuții și curajoșii gazetari democrați ai vremii.

În 1906, la invitația lui Constantin Mille, a trecut în redacția ziarelor democratice conduse de acesta, *Adevărul* și *Dimineața*, rămînd totodată

¹ Magazin istoric, nr. 11/1974.

IOSIF NĂDEJDE-ARMAȘU Microantologie

● Tărănimea e robită economicște prin însăși alcătuirea socială; guvernării intereseați o robesc și politicște.

Dar pînă cînd?

Dezrobirea politică a tărănimii se impune sub pedeapsa de a pieri ca națiune [dacă nu vom face aceasta]; ei li vor urma și dezrobirea economică.

(Robii de la țară, în România muncitoare, 10 februarie 1902)

● Socialismul subordonează pe individ societății. El știe că propășirea indivizilor e condiționată de propășirea societății; el știe că cea mai largă libertate individuală nu va avea ființă decît într-o societate liberă, care o va garanta tuturor și deopotrivă.

(Libertatea individuală, în România muncitoare, 5 mai 1902)

● Muncitorimea se pregătește pentru o viață nouă. Razele calde ale științei, alungînd din minți ignoranța, stîrnesc imbolduri noi, îmbărbătează pe luptătorii unor vremi mai bune, trezesc o dorință generală de primenire, o năzuință puternică spre „mai bine”, un avînt măreț spre dreptate, spre înfrățire.

(1 mai în 1 mai, 18 aprilie 1904)

● Muncitorul izolat e ca arborele răzleț din cîmpie: Îndoit de orice vîntuleț și rupt sau desrădăcinat de o furtună mai tare. Muncitorul organizat e ca arborele din mijlocul pădurii: tovarășii lui de muncă din aceeași organizație sînt copacii pădurii care-l adăpostesc și-l fac să țină piept tuturor vijeliilor. Și cînd o organizație e solidă prin numărul și conștiința celor ce o formează, fie cît de furioase furtunile reacțiunii patronale, ea va rămîne veșnic în picior, sfidînd eforturile neputincioase ale stăpînitorilor.

(Muncitorul și sindicatul, în România muncitoare, 26 februarie, 1906)

● Partidul social-democrat este partidul clasei muncitoare; partidul proletariatului. El se deosebește de toate celelalte partide din țara românească, care toate opără interesele clasei stăpînitoare. El singur este adevăratul reprezentant al poporului muncitor. (Partidul Social-Democrat, în România muncitoare, 22 ianuarie 1912)

● Credința în ideal, care merge pînă la sacrificiul propriilor interese, pînă la jertfirea vieții chiar, e de o rară frumusețe morală...

Iar acela care dă omenirii un ideal vrednic de realizat nu-și satisface conștiința decît pe jumătate, dacă nu-și oferă și viața, ca treaptă, pentru realizarea lui.

(Pentru ideal, în Tribuna socialistă, 5 decembrie 1920)

Amintirea lui Vodă Cuza

Un calet de buzunar, cu însemnări răzlețe, aflat în arhiva Gr.G. Tocilescu de la Cabnetul de manuscrise al Bibliotecii Academiei (mss. rom. 5 141) păstrează și notițe dintr-o călătorie de documentare (probabil din septembrie 1906), făcută în cîteva localități așezate de-a lungul anticului „Val al lui Traian” (Troianul sau Brazda lui Novac’).

Am selectat fragmente din aceste însemnări (datorate lui Tocilescu sau unuia dintre colaboratorii săi apropiați) care surprind, pe lingă unele detalii de viață socială, și o mărturie emoționantă: amintirea nepieritoare a doi mari reprezentanți ai aspirațiilor poporului — Tudor Vladimirescu și Alexandru Ioan Cuza, — deveniți legendari în cugetele sătenilor.

Întreruperile în text le-am marcat prin trei puncte, iar explicațiile noastre le-am dat în paranteze drepte.

L. IOAN

„1 octombrie. Plecat cu trenul din București ora 11.25 seara, luni 30 sept[embrie], sosit la ora 10¹/₄ la T. Măgurele]. Vizitat prefectul, școala primară, jandarmeria; plecat la Flămînda.

Troianul răzbate în[tre] Putineiu și Dunăre; e făcut de pămînt...

Moș George Cernat din Flămînda, de ani 84, ne arată Troianul la Dunăre; nu era mîncat de Dunăre; Dunărea era strîmtă; aici, acum s-a lărgit...

[Troianii] se plîng de arendaș că nu vine să dijmuiască [să le dea partea cuvenită].

La Putineiu... Pămîntul n-a fost cultivat pe aici de 300-400 ani. Poporul ară vechiul Troian. Nu le dijmuieste de 3 săptămîni; le lasă grămadă pe cîmp; vin arabagii [cărutași] noaptea de ia porumbul. Au reclamat prefectului. Le zicea că a chemat pe arendaș, dar nimic...

Joi. Am cercetat pe cei mai bătrîni ai satului... Sosim la Rușii [Rosiorii] de Vede. Polițaiul ne însoțește la biserica Țigănia (construcție veche, cu brîu pe la mijloc)... Se zice că e făcută de Radu Negru. Pictura a dat-o jos. Ar trebui luate cîteva [piese]... s-ar putea aduce la Muzeu [Muzeul național de antichități] ceva fresce... Dl. ajutor de primar Alex. C. Atanasu a donat două monede dacice (imitațiune după moneda cu Philip, regele Macedoniei)...

Plecăm de la Peretu, venim prin satele Plosca, Buzzești, Adamești.

Dejunăm la Buzzești; satul datează de pe la 1861...

Moșul Ion Drăghicescu, cu cinci ani înainte de zaveră (are cam 90 de ani): Tudor s-a pus pe capul ciocoiilor. Potera l-a omorît... A voit să facă binele țării.

Ilie Gubernă (fost deputat [în Divanul ad-hoc]).

— Ce făceai, nene Ilie?

— Ne certam cu ciocoi. Dă-ne pămînt, să avem și noi să ne hrănim. Cuza avea de gînd să dea pămînt cît popor...

INDEPENDENȚA NAȚIONALĂ ȘI INTEGRITATEA TERITORIALĂ A PATRIEI ÎN OPERA ȘI ACTIVITATEA LUI NICOLAE IORGA

General-maior **ILIE CEAUȘESCU**,
doctor în istorie
Căpitan **IOAN TALPEȘ**

Viața, activitatea și opera lui Nicolae Iorga sînt și vor rămîne, peste ani și ani, obiect și subiect de adînci și profunde semnificații în cultura românească. Marele savant s-a definit, în primul rînd, prin legătura aproape inseparabilă dintre devenirea istorică a poporului român și opera sa, care a surprins, consemnat și redat această devenire, cu o strălucire inegalabilă, de la detalierea particularului la cuprinderea generalului.

Patriot-dascăl, dascăl-patriot, părăș și evocator al unirii tuturor românilor într-un stat național unitar, academicianul Iorga s-a probat, în vremurile de restriște ce s-au abătut asupra neamului său, în luptătorul neînfricat, apărătorul independenței și integrității patriei sale tot mai amenințate de pericolele fascist și revizionist.

Împotriva forțelor barbare ale întunericului și silniciei, integrat largului front al intelectualilor patrioți, alături de toate forțele

politice progresiste, Nicolae Iorga s-a dedicat luptei de apărare a independenței țării, a hotarelor sale amenințate de forțele hitleriste și revizioniste. Cuvîntul său, scris sau rostit, a adus lumină, pentru că venea din simțirea și gîndirea strămoșilor acestui neam și era strigătul demnității lor neîntinate prin vîltoarea veacurilor.

Începutul deceniului patru s-a caracterizat, pe plan internațional, prin ascuțirea contradicțiilor dintre marile puteri imperialiste în lupta pentru cucerirea și păstrarea sferelor de influență și dominație. După instaurarea dictaturii hitleriste în Germania, la 30 ianuarie 1933 — act care a însemnat pentru reacțiunea mondială semnalul intensificării acțiunilor revizioniste, de activizare a fascismului și de pregătire a unui nou război mondial —, fascismul a devenit principala primejdie pentru democrație, pentru civilizația umană și pacea lumii.

„Nu mă pot învoi cu dictatura lui Hitler”

Demascarea politicii agresive, revanșarde, expansioniste promovate de cel de-al III-lea Reich și a implicațiilor ei directe asupra independenței și integrității României, combaterea agenturii sale interne, Garda de fier, au constituit o largă platformă de luptă ce a reunit majoritatea poporului român, toate forțele politice progresiste și patriotice, de la comuniști pînă la reprezentanți ai unor partide politice burgheze, susținători ai independenței și integrității țării, adversari ai unui regim

de dictatură și teroare. Apărători consecvenți ai intereselor poporului român, comuniștii și-au luat misiunea de a cataliza și potența sentimentele patriotice ale maselor populare, propunînd și luptînd pentru realizarea Frontului Popular Antifascist, care să cuprindă toate grupările și partidele politice preocupate de întărirea capacității de apărare a patriei și promovarea unei politici externe alături de țările interesate în menținerea păcii.

Pe această platformă — a luptei pentru apărarea democrației, culturii și progresului, a dezvoltării libere și independente a poporului român în cadrele statale naționale proprii — a acționat savantul, dascălul și omul politic Nicolae Iorga. Profund cunoscător

și prețuitor al istoriei și culturii germane, marele savant român a refuzat însă orice colaborare cu emisarii celui de-al III-lea Reich. Motivul acestor respingeri era astfel consemnat: „Nu pot uita trecutul și nu mă pot învoi cu dictatura lui Hitler, ca unul care sînt legat de libertatea de gîndire, căpătată prin atîtea secole de luptă”. Consemnare lapidară, dar cît de semnificativă pentru înțelegerea omului care dorea să se confunde cu poporul din care făcea parte.

Aversiunea față de Germania nazistă s-a completat la Nicolae Iorga prin antipatia și ostilitatea față de aliații ei, conștienți sau inconștienți, din țară, cei încadrați în Garda de fier. Înțelegind mobilurile politice ale organiza-

ției fasciste din România, Nicolae Iorga le-a combătut cu deosebită fervoare, demascându-le caracterul ultrareacționar și antipatriotic. Adepților și promotorilor crimei și violenței, omul de știință le răspundea prin concepția sa despre identitatea națională. El arăta că între sentimentul său național și cel vehiculat de acei cărora le plăcea să se numească „apostoli ai neamului” exista o deosebire de esență. „Pentru noi — arăta Nicolae Iorga — nația este un lucru firesc și sacru, care-și are ca motivare un suflet oșebit și ca scop întemeierea pe acest suflet a unei civilizații proprii care de la sine să-și întindă brațele spre colaborare către alte civilizații naționale”.

Dar Iorga nu s-a mulțumit numai să demaște și să combată prin opera și activitatea sa falsul patriotism, demagogia socială și metodele politice practicate de legionari. El a cerut cu insistență luarea unor măsuri care să-i elimine din viața politică. Zecile de amenințări nu au reușit să-l determine să renunțe la campania pe care a dus-o împotriva Gărzii de fier și care a culminat cu darea în judecată a lui Corneliu Zelea Codreanu¹. La câteva zile după ce acesta a fost condamnat la închisoare, Nicolae Iorga, referindu-se la amenințările legionarilor, scria: „Mă onorează zilnic cu un vraf de scrisori, grămădind asupra mea toate blestemele pînă la

«a noua generație», dorindu-mi toate bolile și un sfîrșit groaznic la care se oferă a colabora «creștinește»... Nu datoresc nici o explicație unor oameni turburați sau vrăjiți cărora logica li e la nivelul ortografiei”.

Militind pentru o rezistență activă, care să contracareze loviturile de forță ale Germaniei naziste, Nicolae Iorga s-a pronunțat pentru apărarea prizonierilor —

Austria și Cehoslovacia —, arătînd în același timp necesitatea ca poporul român să se pregătească din timp pentru a putea face față pericolelor ce-l pîneau. În articolul-apel *Ferește-te popor al meu căci mari primejdii ți se pregătesc*, publicat la 23 mai 1938, cînd Cehoslovacia era supusă unor puternice presiuni din partea Germaniei naziste, istoricul-patriot chema toate forțele și grupările politice din România, îndemnîndu-le să-și unească eforturile întru apărarea intereselor fundamentale ale

țării, salvagardarea independenței și suveranității naționale, conservarea fruntariilor țării.

Euforiei ce cuprinsese pe conciliatorii din Anglia și Franța după săvîrșirea odiosului diktat de la Munchen², Nicolae Iorga răspundea arătînd că pentru poporul român așa-zisa „salvare a păcii” nu constituia nici un motiv de bucurie, întrucît „victima împăcării generale e un popor prieten și aliat” și pentru că „statele europene se împart astăzi în două: cele asigurate și cele pîndite. Iar între cele pîndite de o ură pe care n-o poate înlătura nici o atitudine a noastră sintem și noi. Și astfel, ceea ce pentru alții e o asigurare e pentru noi numai o așteptare. Una îngrijorată și cit se poate mai mult pregătită”.

Reliefind pericolul ce pîndea statele mici și mijlocii amenințate de politica expansionistă a Germaniei naziste, mai ales în condițiile în care marile puteri apusene, Anglia și Franța, prin poziția adoptată la Munchen și politica tratatelor de neagresiune încheiate cu Germania, lăsau să se înțeleagă că nu sînt interesate în sprijinirea rezistenței statelor mici și mijlocii din centrul și răsăritul Europei, Nicolae Iorga se întreba: „Oare statele mici de caracter național sînt ele menite să dispară, sau, păstrînd numai o aparență a independenței la

care păreau să țină atât de mult, să reunească scopurile vecinului mai mare, care se lasă cu toată greutatea asupra intereselor de viață ale acestor state?". Răspunsul pe care îl dădea la această întrebare ce frământa atunci mințile a milioane de oameni era negativ. Argumentul izvoara din credința sa că națiunea „este cu neputință de distrus, fiindcă, în deosebire de orice formă de stat și prin urmare și de forma aceasta în veșnică înaintare, care este imperialismul, ea nu este o formă ci un organism. Ea nu-și datorește ființa unui impuls politic, sau unei vaste idei servite de mijloace geniale, ci unei elaborări care trece de-a lungul secolelor și, uneori, și a milenilor". Existența unor state naționale putea să fie contestată, putea, temporar, să fie întreruptă, sau cum se exprima marele savant, referindu-se la evenimentele pe care le trăia, „se pot ronțai hotarele, se pot pronunța în conferințe internaționale desfaceri de provincii, se poate chiar nimici un stat național. Nu aveți nici o grijă: națiunea îl va face la loc și de multe ori mai întreg decât cum fusese înainte de lovitura pe care dușmanii o considerau mortală”.

Sprijinul cel mai puternic: sufletul poporului

Pentru apărarea independenței României, Nicolae Iorga cerea elevilor Școlii superioare de război „gruparea cea mai strînsă pentru un război de împotrivire, cunoașterea adîncă a celui factor... care este conștiința însăși a posibilităților țării noastre, pe care se sprijinea războiul domnilor de odinioară, și cunoștința perfectă a mijloacelor care se găsesc în chiar sufletul poporului nostru”. În martie 1939, cînd armatele naziste intrau în Praga, iar la granițele României, Ungaria horthystă concentra trupe, Iorga scria: „Neamul nostru întreg nu poate avea în asemenea momente nici vreme de discuții și nici vreme de disensiuni. El trebuie

să fie, în astfel de împrejurări, un bloc masiv de voințe, din care să poată scăpa în orice moment inițiativa apărătoare și mintuitoare”.

În acele momente dramatice, marele savant a publicat articolul intitulat *Pentru hotarele și independența noastră*: „Se văd hotare atacate, spîrcuite, distruse, înghițite. Și «regimul protecțiilor» și «ocupaiilor» a reapărut în legăturile dintre state”. În fața „dezlănțuirilor de patimi și poftă”, cînd România simțea direct pericolul imperialist, Iorga proclama: „Avem de apărat hotarele noastre cum sint, cum cer realitățile, dar și necesitățile naționale, devenite astăzi un principiu, pe care nu noi l-am proclamat, și avem de păstrat independența noastră absolută, contra oricărei intrusii și contra oricărui stat”.

Adînc impresionat de avîntul cu care masele celor multți și obidiți au răspuns chemării de a lupta cu arma în mînă împotriva celor care ar fi îndrăznit să încalce hotarele țării, Iorga arăta: „Stăm dreptți, înaintea sorții... Sintem un popor acasă la el, în mijlocul dreptului sacru. N-am cerut niciodată mai mult decît acesta, dar niciodată n-am consimțit a părăsi ceva din el... Cei care au alertat la regiment duc în sufletul lor una din acele voințe care sint în stare să frîngă orice dușmănie. Ei s-ar bate pe viață și pe moarte, fie oricînz, sigur... Și astfel, de sus pînă jos, cincisprezece milioane de oameni stau drept înaintea soartei”.

La baza acestei adeviziuni a maselor față de ideea de apărare a independenței și integrității stătea stătea, dragostea dintotdeauna a românilor pentru gîla pe care trăiau și munceau. „Ai noștri nu sint chinuți de patima ingenuității altora; un puternic instinct de drept, care e al tuturor, îi stăpînește. Teorii ca aceea a spațiului vital care dă dreptul oricui a face orice, judecînd după un interes pe care și-l poate inventa, nu se predau la școala primară obligatorie. Ambția, gloria nu sint în vechiul lor vocabulariu. Rămîne atunci pămîntul, iubitul, sacru lor pămînt, moșia lor cu care li se confundă

sufletul însuși. În timp de pace pentru dînsul iau parul, în timp de război trag cu pușca pentru dînsul”. Acelora care „peste orice drept, peste orice principii, peste orice considerații umanitare... cu francă brutalitate” trecuseră prin foc și sabie la „întemeierea unor noi imperii”, istoricul Iorga le răspundea: „Cei care lucrează la dărîmarea unei ordini de lucruri în care s-a crezut așa de mult la înfăptuirea ei, sint fără îndoială cu totul aistorici, străini de orice gîndire istorică, și cei care se văicăresc că de acum înainte le-a pierit neamul, ca și cei care se bucură că acest neam stă să ajungă sub jug tot așa de aistorici sint în durerea ca și în bucuria lor. Dacă ar fi înțeles istoria — continua Iorga — și-ar fi dat seama că toți acești «behe-mi» biblici, toți acești plesiosauri și ihtiosauri ieșiți din perioada lor geologică nu pot dura”.

Față de noile încalcări săvîrșite de puterile fasciste și revizioniste în primăvara anului 1939, marele savant se pronunța pentru o poziție demnă, de rezistență cu arma în mînă, cedările și politica de împăciuire neputînd pune stavilă agresiunilor. Iorga considera: „Tot ce se petrece de aproape un sfert de veac nu e decît război: încercările de sugrumare economică «pașnică», amenințările care zboară în aer la fiecare moment, proiectele fătîșe de încalcare a hotarelor și de însușire a pămîntului străin, bravade și insulte cum nu s-au mai schimbat între state. Iar, cînd, fără nici o declarație, ba chiar după cele mai solemne și mai plăcute asigurări, faptele de sînge și de distrugere încep, nu e nici o mirare, din Marea Galbenă pînă în preajma noastră e același război în curs”.

Surprinzînd situația deosebit de critică în care se găsea România, Iorga pleda pentru rezistență, arătînd că „pentru apărarea hotarelor noastre, dar numai pentru ele, sintem datori să facem războiul”.

La numai cîteva zile după declanșarea celui de-al doilea război mondial, cînd trupele germane se îndreptau spre Varșovia, iar la Berlin se proclamau cu emfază „rolul și

„misiunea Germaniei”, Iorga scria: „Reapare, în forma cea mai crudă, vechea teorie că statele mici n-au dreptul la independență, că ele cad în „spații vitale” și se pot mărgini pe hartă ca să se știe în al căruia din statele mari trebuie să cadă”. Respingînd aceste teorii și practici imperialiste, Iorga aprecia că „după biruința principiului național, statele, cît de mici, sînt națiuni. Iar națiunile sînt o formă organică a umanității. Nici o metodă nu le poate nimici, cum ele nu sînt rezultate din exercițiul nici unei metode. Ele sînt „născute, iar nu făcute”. Și de aceea, ele vor asista, desigur, la meritata pedeapsă a apăsătorilor”.

„Sintem tot acasă”

România, obligată de situația sa istorico-geografică și de conjunctura politică europeană să se proclame neutră față de conflictul declanșat, urmarea cu îngrijorare tragedia Poloniei înfrînte, al căruia stat fusese desființat, manifestînd față de poporul polonez o solidaritate care rămîne peste timp una din cele mai semnificative acțiuni și atitudini antinaziste din Europa.

Într-o perioadă în care se părea că tendințele hegemoniste și imperialiste nu le era posibilă opunerea nici unei rezistențe reale, marele savant își exprima convingerea nestrămănutată în forța de supraviețuire a poporului român, forță probată de însăși istoria sa bimilenară: „Neam părăsit la răscrucea furtunilor care bat aici din veac în veac și vor bate totdeauna în aceste locuri de ispititor belșug și de trecere a oștilor... Apoi pentru cea mai înaltă civilizație și siliți de a trăi de la o bejenie la alta. Oricare altu s-ar fi risipit în lume. Pentru mai puțin se părăsesc și cele mai dulci patrii. Noi am rămas. Cu sabia în mînă de strajă la toate zările, iar, cînd s-a frînt o clipă, ca să se lege din nou, tăinic, oțelul, am întins brutalității arma subțire a inteligenței noastre. Și, iată, sintem tot acasă”.

Mutațiile produse pe arena politică europeană ca și în viața politică românească, în urma victoriilor dobîndite de Wehrmacht și în special ca o consecință a fulgurătoare înfrîngerii a Franței, nu au fost în măsură să determine o reconsiderare a poziției profund patriotice a lui Nicolae Iorga: — poziție antifascistă, antihitleristă și antiimperialistă. Într-o comunicare prezentată la 5 iulie 1940 în fața colegilor săi de la Academie, Nicolae Iorga făcea un călduros apel la studierea „problemelor actuale”, fiindcă „în lumea aceasta restrînsă care stă înaintea noastră, vedem de atîtea ori nedreptatea învingătoare, vedem brutalitatea care anexează țările și distruge naționalitățile, vedem grosolanii care lovesc fără mustrare de cuget în cugetarea omenescă... Luați însă istoria și veți vedea care este soarta regimurilor care au atentat la cugetarea liberă în omenire, căutați în istoria omenirii și veți vedea unde au ajuns toți cuceritorii, toți apăsătorii de țări și distrugătorii de neamuri”.

În vremuri de apoteoză a hitlerismului și a fascismului, profesorul Iorga și-a ales, spre a preda la Universitate, cursul intitulat *Istoria imperialismului contemporan*. Obiectivele cursului ales erau de a explica „de unde vine acest imperialism, care este nenorocirea cea mai mare a momentului de față, ba actual cel mai criminal făcut de omenire vreodată și cu cît un popor participă mai mult la lupta aceasta pentru stăpînirea lumii întregi, cu atît are o parte mai mare de crimă și îi așteaptă bătaia lui Dumnezeu, pe care o dorim cît mai apropiată și mai definitivă”.

Nicolae Iorga nu a mai avut posibilitatea să-și predea cursul. Guvernul de dictatură antonesciana-legionară, instaurat la 6 septembrie, l-a concediat „din oficiu” de la Universitate.

Ciuitirea granițelor țării în vara anului 1940, instaurarea guvernului de dictatură antonesciana-legionară, marile tragedii pe care le trăia poporul român nu l-au îngheuncheat pe Nicolae Iorga. „Cînd s-a produs înfrîngerea

— scria el în ultimul articol pe care l-a mai publicat în *Neamul românesc* — steagul nu se predă, ci pinza lui se înfășoară în jurul inimii”. „Credințele mele au rămas întregi”, mărturisese istoricul, în ciuda presiunilor și amenințărilor la care era supus. Ele „se sprijină pe noțiunea de libertate... a popoarelor care au plătit prin martiriologul lor dreptul de a trăi de sine”. Pentru aceste credințe și forța cu care a știut să le transmiță, prin opera și activitatea sa, poporului român, o bandă de asasini a curmat viața marelui savant patriot.

Asasinarea lui Nicolae Iorga a stîrnit indignarea și ura întregului popor. Într-un buletin întocmit de Armata 1 se consemna: „Evenimentele petrecute în ultimele zile din luna noiembrie au impresiionat profund moralul ofițerilor, subofițerilor și trupeii, în special atîtul săvîrșit asupra profesorului Nicolae Iorga”. O altă mare unitate militară raporta: „Asasinatele comise în ultimele zile au produs o impresie defavorabilă în rîndurile armatei și populației civile”. Desigur, în condițiile în care inițiatorii valului de teroare și asasinatelor politice se aflau la conducerea țării, era dificil să se prezinte adevărata măsură a sentimentelor ce animau armata și poporul din care făcea parte față de faptele legionarilor.

Astăzi, poporul român, sub conducerea partidului său comunist, își clădește o viață nouă într-o țară liberă și independentă. Acei „behemeti biblici” și „lhtiosauri preistorici”, monștrii apăruiți pe scena istoriei într-o epocă de avînt a imperialismului de tip fascist, au fost supuși judecății drepte a popoarelor. Dezvoltarea liberă și independentă a popoarelor nu a putut fi oprită, iar cei care au încercat totuși s-o facă și-au primit pedeapsa meritată pentru faptele lor criminale. Nicolae Iorga a fost una din milioanele de jertfe pe care poporul român, întreaga omenire le-au dat pentru izbînda aspirațiilor de libertate și dreptate, independență și suveranitate.

AMINTIRI (III)

RADU ROSETTI

Toate sursele documentare asupra epocii pașoptiste și a Unirii din 1859 concordă pentru a elogia marile calități ale unuia dintre cei mai înzestrați dar și dintre cei mai modești bărbați ai vremii: Costache Negri¹, care a fost nu numai un fel de conducător necontestat al tinerei generații de revoluționari, dar și unul din principalii colaboratori ai lui Cuza din anii grei ai realizării și consolidării Unirii. Asupra omului și a marilor sale însușiri, Amintirile lui Radu Rosetti aduc informații suplimentare, importante nu atât prin datele istorice noi, cât prin judecata globală pe care o oferă asupra acestui prim mare diplomat român memorialistul nostru; în calitate sa de director al cercetării istorice din Ministerul afacerilor externe, în 1909-1911, Radu Rosetti avusese posibilitatea să examineze din nou și să aprecieze, la justa sa valoare, importantul

dosar al activității diplomatice a lui Costache Negri, atât ca delegat la Conferința de la Viena, în primăvara anului 1855, cât și la cea de la Constantinopol, cu ocazia discutării chestiunii averilor mănăstirești (împreună cu Dimitrie Ralet, în 1855-1856) și, în 1859, ca agent diplomatic al primului domnitor al Principatelor Unite. Judecățile și amintirile sale, provenind din sursele cele mai directe, capătă prin aceasta și mai multă greutate.

Reproducem mai jos câteva fragmente din portretul făcut de Radu Rosetti lui Costache Negri. Cu excepția ortografiei, pe care am actualizat-o pe alocuri, textul reprodus respectă originalul. Întreruperile au fost marcate prin trei puncte; titlul, subtitlurile și explicațiile din parantezele drepte aparțin redacției Magazin istoric.

Cătălina POLEACOV,
Mircea ANGELESCU

Costache Negri

Costache Negri era unul din bărbații cei mai frumoși ai țării. De o statură de urieș, avea corpul unui Hercule și un cap de o rară și bărbătească frumusețe. Părul îi era negru, bogat și ondulat, fruntea puternică, ochii mari, negri, luminoși, vii dar de nespusală blindețe, cu o expresiune de mare bunătate, sprincene negre, lungi și bine hrănite, un nas puțin încovoiat și o gură frumoasă, cu buze rumene și pline, purta barba întreagă, lungă și lată. Înfățișarea lui era impunătoare, dar te simțeați atras spre el prin impresiunea de blindețe și de bunătate ce o făcea de la primul aspect.

Ațât el, cât și cucoana Catinca, soră-sa, mi-au spus în diferite rânduri că, tatăl lor, Petrace Negri, fusese grec venit din Țarigrad, care-și făcuse cariera în țară la noi. Nici unul din familie nu hrănea vro simpatie pentru greci

și cred că, în inima lor, ar fi preferat să fi fost de obîrșie română, dar deloc nu ascundeau această origine grecească. Mama lor era frumoasa Zulnia, atât de cîntată de [Costache] Conache și cu care, după văduvia ei, poetul se căsătorise. Ea din prima căsătorie avea un fiu, Costache, și patru fete: Catinca, Zulnia, Eugenia și Elena. Lui Conache îi născu o singură fiică care, și ea, primi numele de Catinca, dar era mai cunoscută sub porecla de Coțuța.

Costache Conache era, pe vremea lui, bărbatul cel mai cult și cel mai bogat din țară, dar vestit pentru o neasămănată zgîrcenie și lăcomie, ceea ce însă nu-l împiedică să fie, pentru copiii soției sale, un maștih [tată vitreg] excelent. Ei conglăsuiau pentru a recunoaște că i-a tratat totdeauna cu mare bunătate și a îngrijit de interesele lor în chip minunat. Pe Costache îl iubea așa

de mult încît i-a propus să-l înfieze și să-l facă clironomul [moștenitorul] principal al colosalei sale averi, cu condiția ca el să ia în schimb numele de Conache, dar tînărul Negri a refuzat, nevoind să se lepede de acel al părintelui său. Dealtmintelea, averea ce-i rămăsese de la acesta era destul de frumoasă, căci era stăpînul frumoasei moșii Minjina de la ținutul Covurluiului.

Un pircălab ca nimeni altul

Costache Negri își făcuse primele studii în țară, cu un didascalos grec, pe urmă în pensionatul lui [Victor] Cuénin, plecă apoi în Franța, unde, dacă nu urmă cursuri regulate, își însuși, mai ales prin citire, o bogată cultură, fiind de firea lui foarte dornic de învățătură și interesându-se nu numai de literatură

¹ Magazin istoric, nr. 5/1975.

și de istorie, dar și de chestiuni științifice: avea mai multe cunoștințe decât mulți posesori de diplome, dar era de o rară modestie. Făcu în tinerețe mai multe călătorii în Italia, țară pe care o iubea foarte și din care aduse o colecție de tablouri de valoare. Avea talent pentru poezie, ne-au rămas de la el mai multe piese de versuri, cele mai multe cu subiect patriotic, care arătau ușurință de versificare, o mare iubire de țară și de neam și un viu simț al frumuseților naturii.

Familia Negri, cu toată originea ei grecească, se distingea din tinerețe prin patriotismul ei înflăcărat și dezinteresat. Pe când, în cele mai multe din familiile noastre boierești limba grecească fusese înlocuită, în al doilea sfert al veacului, prin cea franceză, am auzit totdeauna pe Negri și pe surorile lui întrebându-l între dânși numai limba românească și, după cât știu, surorile n-au învățat limba grecească și numai o înțelegeau puțin fiindcă, în copilăria lor, fiind vorbită pretutindeni, au prins câte ceva dintr-însa multămită ușurință cu care copiii îndeobște se familiarizează cu înțelesul limbilor ce le aud vorbindu-se împrejurul lor. Costache Negri însă vorbea din tinerețe limbile greacă modernă, franceză, germană și italiană, iar în timpul șederilor sale, prelungite, în Constantinopol, își însușise și cunoștința limbii turce. Franceza lui era nu numai foarte corectă, dar chiar de o rară eleganță. Mai posed scrisori franceze adresate de el tatăl încă înainte de 1850, scrise cu marea, frumoasa și bărbăteasca lui scriere, atît de caracteristică a unei firi bune, generoase și artistice.

Adept fervent al ideilor naționale, a luat parte la toate luptele duse sub Mihail^[1] Sturdza de tineret împotriva regimului de corupție al domnului și a legat frăție cu fruntea membrilor acestei opozițiuni. O mare asemănare de aplecări și de idei îl făcu să contracteze cu Vasile Alecsandri niște legături ce încetară numai odată cu moartea lui Negri și la stringerea cărora veni să contribuie în

chip puternic marea iubire dintre poet și sora lui Negri, Elena.

Cariera politică a lui Negri a început în timpul domniei lui Grigore Ghica [1849-1853, 1854-1856]. Noul domn apreciasse de mai înainte iubirea curată de neam și de țară a lui Negri, se convinsese că împărțeau același ideal, aceleași idei generoase, același absolut dispreț pentru ban, aceeași iubire pentru acei slabi și suferinzi. În întâia parte a acelei domnii, cînd vodă, sub greul regim al protectoratului rusesc, era silit să ascundă cu îngrijire scopurile naționaliste și planurile liberale și umanitare ce le hrănea, Negri a fost pîrcălab la Galați, un pîrcălab cum nu mai fusese altul pînă atunci. Acea pîrcălabie... se da pînă atunci celui din favoriții domnului care, neputînd să fie făcut ministru deodată, urma să i se facă cu puțină o cît de răpede îmbogățire prin hărăzirea celei mai bănoase din slujbele de la ținuturi. De astă dată, această slujbă fu încredințată celui mai neînteresat, celui mai disprețuitor de bani dintre moldoveni. În loc de a spori, averea lui Negri, de pe atunci zdruncinată din cauza generozităților sale, mai scăzu în chip destul de înăsămnat, dar gălățenilor li fu dat să vadă, în sfîrșit, cu ochii, un pîrcălab cinstit, drept, bun și, totodată, ager. În a doua parte a domniei lui Ghica, cînd retragerea, în fața somațiunilor austriace, a oștirilor lui Neculai Pavlovici, readuse-se pe domn în scaun,¹ el încredință lui Negri departamentul nou înființat al lucrărilor publice.

În primăvara anului 1855, se adunase la Viena o conferință a puterilor beligerante la care mai luau parte Austria și Prusia, spre a trata despre condițiunile păcii și a pune la cale starea de lucruri avînd a fi stabilită în răsăritul Europei după încetarea războiului [Crimeii — 1853-1856] și tot în urma inițiativei lui

Grigore Ghica. Poarta a hotărît ca Moldova și Tara Românească să trimită la Viena, spre a da plenipotențiarului otoman lămuririle necesare în chestiunile privind Principatele, cite un boier, ales de domnul respectiv de pe o listă de trei persoane propuse lui de Poartă. Domnul Moldovei mai izbutise să obție ca lista ce i s-a trimis de la Țarigrad spre a alege pe cel însărcinat cu asemenea misiune delicată, să cuprindă numele a trei bărbați pătrunși de ideile naționaliste: Mihalache Pașcanu, Costache Negri și Gheorghies Sturdza de la Dulcești. Și din aceștia el a ales pe Costache Negri. Instrucțiunile cuprinse în scrisorile adresate lui Negri la Viena și pe urmă la Constantinopol arată mărimea de suflet a domnului și încrederea ce o pune în vrednicia însărcinatului său.

Nici în aceste scrisori, nici în memoriu... nu vorbește de Unire sau de principe străin. În drumul lor spre Viena sau spre Țarigrad, aceste scrisori puteau să cadă în mîna guvernului austriac sau a celui turcesc, și unul și altul puțin scrupulos în materie de inviolabilitate a secretelor corespondenței, și darea în vileag a scopului în care lucra domnul Moldovei ar fi avut drept rezultat, pe lîngă periclitarea desăvîrșită a situațiunii sale, și măsuri pentru înăbușirea imediată a mișcării în capul căreia se pusese.

Fapte bune pentru țară

Negri, cînd a plecat la Viena, în primăvara anului 1855, a luat cu el un lung memoriu ce-i fusese încredințat de domn și în care se expunea natura legăturilor dintre Poartă și principatele române, textele... tratatelor încheiate de Mircea, Bogdan Chiorul [Bogdan cel Orb — 1504-1517] și Petru Rareș cu Poarta, lămuriri asupra vechii alcătuirii ale acestor țări și a preschimbărilor aduse acestei alcătuirii în cursul veacurilor, asupra războaielor dintre ruși și turci și a tratatelor încheiate de aceste împărății, care conțineau articole relative la principate. Tre-cînd apoi la alcătuirea viitoare, se pronunța pentru sistemul

¹ În octombrie 1853, cînd a început războiul Crimeii, domnii Ghica și Știrbei s-au retras la Viena, țările române fiind ocupate de armatele țariste. În 1854, după convenția turco-austriacă de la Boiaköy, cei doi domni ai Principatelor s-au reîntors în țară.

monarhic, constituțional, cu două camere, din care cea de jos aleasă după sistemul censitar, numai acei având diplome de studii fiind scutiți de cens. Domnul avea să fie ales dintr-o familie din țară, sau pe viață, sau în chip ereditar.

Pe lângă memoriu, mai era și o lungă scrisoare a domnului a cărei copie integrală am pierdut-o, și în care acesta explica lui Negri, că el nu este mulțumit cu proiectul de alcătuire propus pentru Moldova în memoriu, că el ar fi voit să introducă instituții mai largi, dar că nu a putut să obție pentru aceasta consimțământul sfetnicilor săi. Ar fi de dorit ca, la alegerile pentru Cameră să iee parte și ocoalele (adică satele), iar ca domnul ales să iasă din măruntaiele națiunii (des entrailles de la nation)...

Negri se-ntoarse de la Viena aducând asigurările plenipotențiarilor puterilor întrunite la Viena în conferință cum că drepturile de autonomie ale Principatelor vor face obiectul celei mai serioase luări în considerație și că se va ține samă de ele. După puține săptămâni însă fu din nou trimis în misiune, de astădată la Constantinopol, împreună cu Dumitru Rallet, în chestiunea veniturilor mănăstirilor închinată Locurilor Sfinte din Orient...

În timpul căimăcămiilor [1856-1859] nu primi nici o slujbă și fu unul din luptătorii cei mai convinși ai partidului Unirii, căruia îi făcu servicii prețioase.

Adevărata și marea activitate politică a lui Negri este

însă legată de domnia lui Cuza, de care îl lega o veche și strînsă prietenie. De la început, el este trimis la Constantinopol spre a stăruii pentru recunoașterea de către Poartă a îndoitei alegeri a domnului. Poarta, fără a cuteza să refuze recunoașterea în chip formal, făcea fel de fel de greutăți, întemeindu-se pe textul strict al Convenției¹ care pretutindeni vorbește de doi domni. Negri avea sprijinul ambasadorului francez, iar Poarta, puternic sprijinită și chiar îndemnată de Austria, aștepta în realitate rezultatul războiului ce era gata să izbucnească între cele două împărății. Dacă Austria ar fi învins, nu poate încăpea îndoială că îndoita alegere a lui Cuza n-ar fi fost confirmată de Poartă și unirea desăvârșită s-ar fi putut efectua numai cu mult mai tirziu. Nu se știe chiar dacă, în asemenea caz, alegerea lui Cuza nu ar fi fost anulată și toate readuse în starea de mai înainte. Din fericire, Franța a fost învingătoare, iar Austria învinsă și sultanul n-a îndrăznit să se opuiе dorințelor clar exprimate de Napoleon III, dar a urmat să invoce și să ridice pretexte pentru a întârzia confirmarea alegerii. Corespondența lui Negri cu Cuza arată cu câtă perspicacitate cel dintîi, încă din primele zile ale sosirii sale în Constantinopol, a judecat situația, cu cît tact, cu cîtă sagemătate a lucrat pentru înlăturarea acestor pretexte, cît de adevărat descrie el situația în rapoartele sale către domn.

¹ Magazin istoric, nr. 1/1975.

Dar serviciile lui Costache Negri au fost mai ales mari și prețioase în timpul ce a decurs între investirea lui Cuza și recunoașterea de către Poartă a unirii definitive. Rapoartele sale arată cu cîtă dibăcie, cu cît devotament cătră țară și domn a lucrat Negri, ce sfetnic și ajutor prețios a fost pentru Cuza.

Tot el, în calitate de agent diplomatic al țării la Constantinopol, a fost însărcinat, după secularizarea averilor mănăstirești, să ducă negociațiunile privitoare la chestiunea acestor bunuri închinată Locurilor Sfinte din Orient. În această chestiune, el a avut să lupte nu numai cu viclesugurile și șiretenia clerului fanariot, dar și cu meșteșugurile și fătărnicia diplomației țariste, pentru care apărarea intereselor materiale ale frunțașilor bisericicii răsăritene era o vajnică chestiune de prestigiu în Orient.

Însărcinat la Ministerul afacerilor străine cu studierea acelei chestiuni, am avut la îndemînă toate dosarele privitoare la acea chestiune și mi-am putut da samă de conștiința și de perspicacitatea cu care Negri a apărut cu acest prilej averea țării...

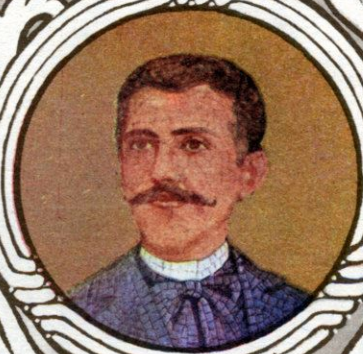
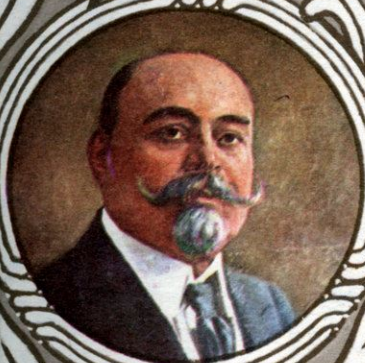
Călătoriile lui Negri, contribuțiile sale la ajutarea politicii naționale, cumpărările de tablouri, disprețul lui desăvârșit pentru ban și mai ales dărnicia lui nemăsurată încurcase încă de timpuriu frumoașa lui avere... Fapt este că nu putea să vadă o nevoie fără ca s-o ajute, o faptă bună sau folositoare pentru țară la care să nu iee parte.

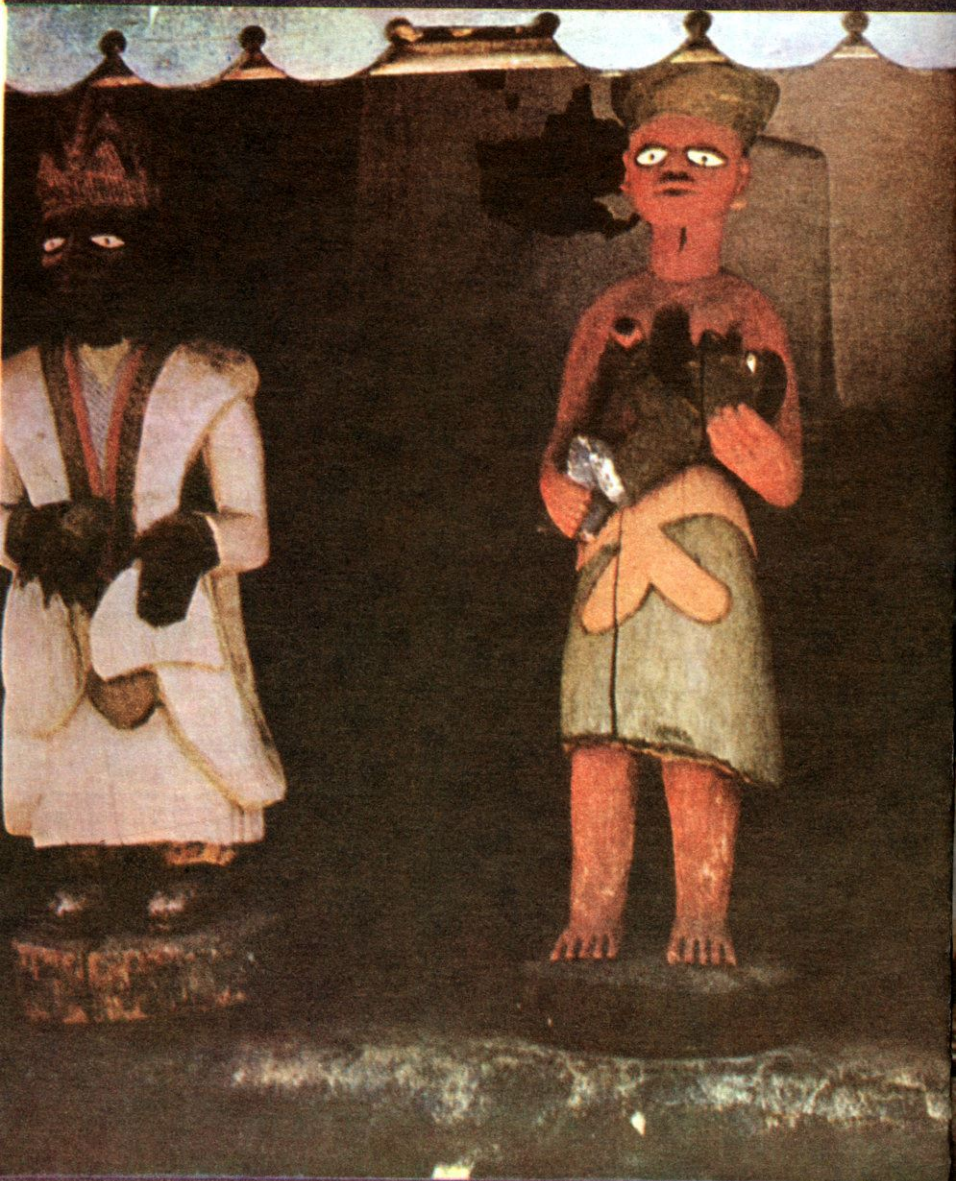
PLANSELE NOASTRE

① În semn de cinstire adus unor înaintași de seamă ai presei românești, portretele lor au fost pictate pe un hol al imobilului care găzduia redacțiile ziarelor **Adevărul** și **Dimineața** (acum sediul întreprinderii poligrafice „Lucaefărul”); printre aceștia: **a)** Mihai Eminescu (1850-1889); **b)** Constantin Mille (1861-1921); **c)** Constantin Bacalbașa (1856-1935); **d)** Alexandru V. Beldiman (1832-1898) (**Iosif Nădejde-Armașu**, p. 23)

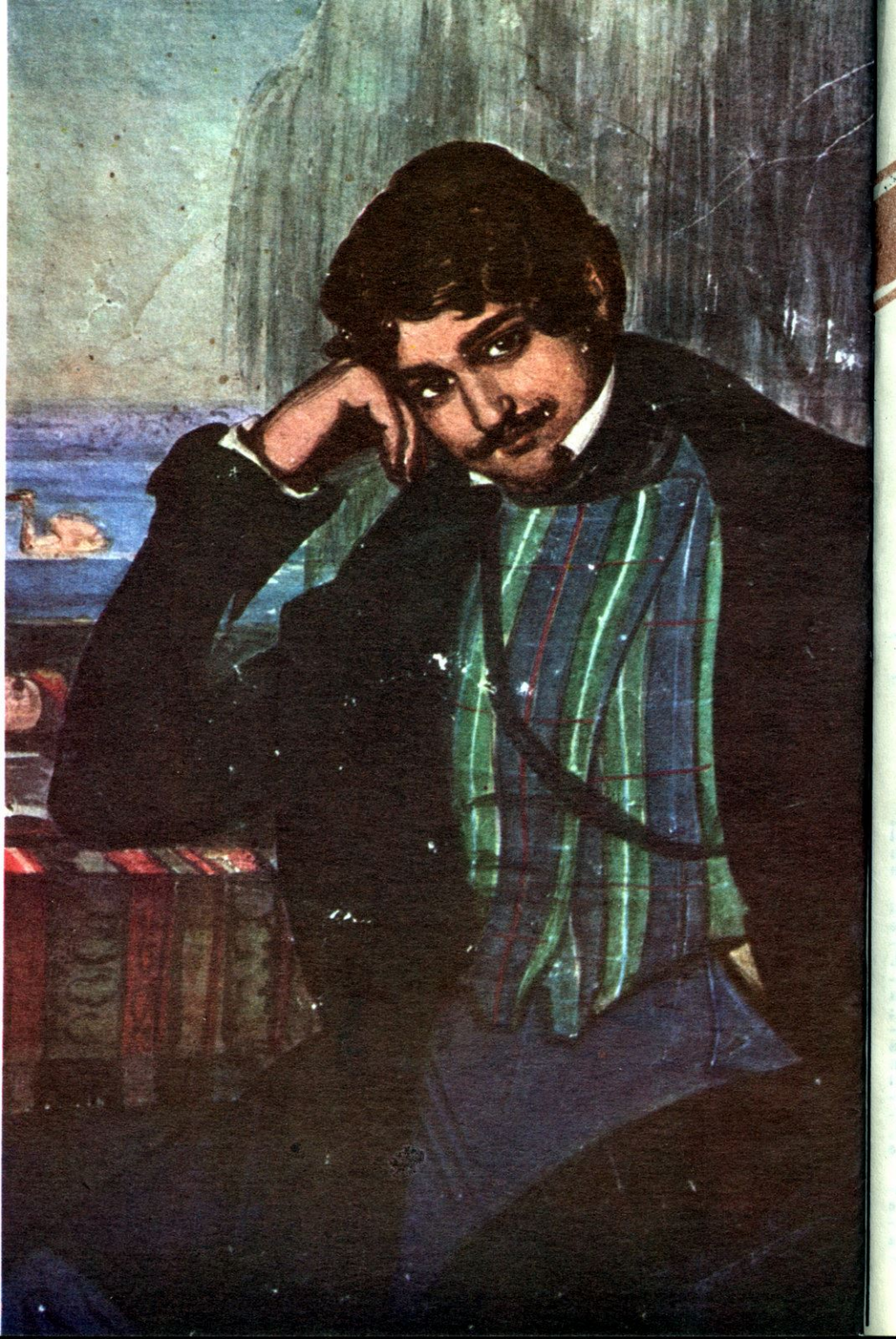
② ③ Vechi statuetă ce împodobește Palatul Alake, aflat în Abeokuta, unul din principalele orașe ale Nigeriei (**O revoluție comercială cu prea puține foloase pentru africani**, p. 48)

④ Costache Negri, ctitor al României moderne. Litografie aflată la Biblioteca Academiei R.S. România (**Amintiri**, p. 30)

Dave și stăpînii lor

AȘEZAREA GETO-DACICĂ DE LA VLĂDICEASCA

GEORGE TROHANI,
Muzeul de istorie al R.S.R.

Cercetările arheologice efectuate în ultimii ani pe Valea Mostiștei au dus la identificarea a aproape 50 așezări geto-dacice, dintre care multe sînt de o mărime deosebită, îndreptățind — prin dimensiunile și poziția lor — de a fi considerate drept centre cvasiurbane ale dacilor. Una din aceste așezări de mai mare importanță — asupra căreia s-au efectuat cercetări mai aprofundate — este și Vlădiceasca, situată pe raza comunei Valea Argovei, județul Ilfov.

Cercetările efectuate pînă acum pe o suprafață cuprinzînd cam jumătate din întinderea insulei au dus la descoperirea a 44 locuințe ceea ce — raportat la dimensiunile așezării — indică o mare densitate de locuire, multe din clădiri avînd în interiorul lor gropi de provizii, în formă de clopot, din pămînt ars. Dintre construcții se distinge una de dimensiuni mai mari ($7,35 \times 5,80$ m), conținînd trei vetre, dintre care una frumos decorată cu linii incizate. Astfel de vetre decorate s-au mai întîlnit la Popești pe Argeș¹, Poiana (jud. Galați), Cîrlomănești² (jud. Bacău). Rostul lor era, se pare, ritual, ceea ce înseamnă că și la Vlădiceasca se găsea un astfel de lăcaș de cult.

Obiectele de cultură materială descoperite în locuințe cuprind, pe lîngă ceramică abundentă locală și de import, un fragment de vas de argint, diferite obiecte de podobă (aplice, fibule, brățări) din argint și bronz, precum și

unelte și arme (cuțite, pumnale) din fier. Dintre obiectele de lut ars semnalez două tipuri al căror rost n-a putut fi încă bine precizat. Avînd în vedere forma lor rotund-discoidală, se poate presupune că slujeau unui ritual în cultul soarelui.

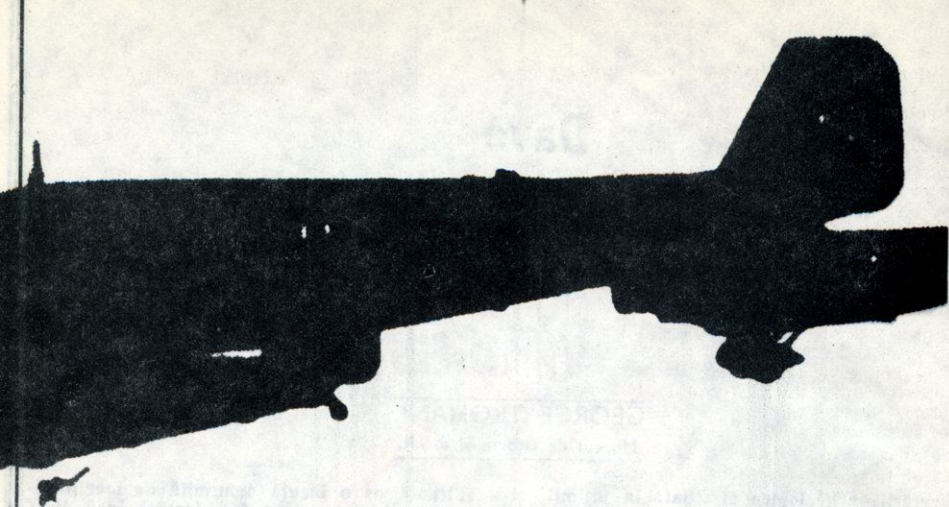
Analizînd obiectele descoperite în fiecare locuință și coroborîndu-le cu situația stratigrafică a locuințelor respective se poate constata că, după o perioadă relativ timidă de început, cuprinsă între mijlocul sec. III î.e.n. și mijlocul sec. II î.e.n. dăva de la Vlădiceasca a cunoscut o epocă de maximă înflorire în a doua jumătate a sec. II î.e.n. — prima jumătate a sec. I î.e.n. După această perioadă, intensitatea locuirii a descrescut pentru a înceta la începutul sec. I î.e.n., poate în urma expediției nord-danubiene întreprinsă de Aelius Catus, în anii 9-12 e.n.

Pe baza tuturor acestor descoperiri, consider că așezarea geto-dacică de la Vlădiceasca trebuie să fi fost un centru tribal, cu atribuții politice, economice, culturale și reli-

giaoase. Studiîndu-se topografia așezărilor de pe Valea Mostiștei s-a putut observa că cele mai mari sînt înconjurate de altele mai mici. Vlădiceasca reprezintă din acest punct de vedere tipul clasic, în jurul ei gravitînd, în zona dintre actualele sate Frăsinet și Siliștea, șapte mici așezări. Pe acest teritoriu — stăpînit de o comunitate tribală, localnicii au cultivat plante, au crescut animale, au vînat și pescuit.

Cercetarea așezării de la Vlădiceasca, precum și a zonei înconjurătoare aduce noi dovezi asupra modului de viață și organizare a geto-dacilor. Asemenea dave — de mai mare sau mai mică importanță — constituie nucleele formațiunilor politice ce au ființat în perioada de dinainte, din timpul și de după domnia lui Burebista. Centru de mică importanță, asemănător în multe privințe tirgurilor din perioada feudală, dăva de la Vlădiceasca a constituit o treaptă intermediară între sat și davele mari, cum au fost cele de la Popești, Cîrlomănești etc., centre ale unor întinse uniuni tribale.

^{1,2} Magazin istoric, nr. 41/1979; 6/1975.

SĂRITURA CĂLULUI PE TABLA DE ȘAH EȘUEAZĂ

• VASILE SĂLĂJAN

La sfîrșitul primăverii anului 1944, armata hitleristă se retrăgea cu repeziciune, sub loviturile tot mai puternice ale trupelor sovietice. În Italia, aliații anglo-americani înaintau spre Roma. În Iugoslavia, luptele antifasciste de eliberare națională luau o amploare tot mai mare¹.

Apreciind că în eventualitatea deschiderii unui al doilea front în Balcani, armata de eliberare națională a Iugoslaviei avea să joace un rol de primă importanță, Comandamentul suprem german a hotărît să înlăture, măcar temporar, acest pericol. În acest scop, hitleriștii au decis să declanșeze un atac puternic asupra statului major al armatei de eliberare națională și al detașamentelor de partizani din Iugoslavia și să-l captureze pe comandantul suprem I. B. Tito. Statul major se afla în mica localitate Drvar, din Bosnia, și era instalat parțial într-o peșteră, iar parțial într-o clădire apropiată. Celelalte organe ale statului major, misiunile militare aliate, membrii Comitetului național de eliberare și ai

Consiliului antifascist de eliberare națională, precum și comitetele raionale ale partidului comunist și Ununii Tineretului Comunist din Iugoslavia se aflau în localitatea Drvar și în împrejurimi.

Pregătirea operației de la Drvar a durat mai multe luni și s-a desfășurat în cel mai mare secret fiind precedată de diversiuni care urmăreau să-l inducă în eroare pe patrioții Iugoslavi. Denumită de către hitleriști „Rösselsprung” — săritura calului pe tabla de șah —, acțiunea urma să se desfășoare după planul următor: trupe aerportate trebuiau să fie lansate asupra localității Drvar și să captureze sau să distrugă statul major în frunte cu I. B. Tito; în același timp, unități de infanterie, vînători de munte și motorizate urmau să atace concentrice Drvarul și, străbătînd teritoriul eliberat, să facă joncțiunea cu forțele de desant, iar apoi să distrugă forțele armate Iugoslave din Bosnia de Vest.

În dimineața zilei de 25 mai — ziua de naștere a lui I. B. Tito — cinci escadrile de aviație germane au executat un puternic bombardament asupra Drvarului, după care avioanele de transport au lansat primul val de parașu-

¹ Despre lupta antifascistă de eliberare a popoarelor Iugoslaviei *Magazin istoric* a mai scris în nr. 11/1970, 9,10,11/1972, 11/1974, 11/1979 etc.

tiști; în scurt timp, numărul lor a ajuns la 730.

Primele formații iugoslave care s-au angajat în lupta cu inamicul au fost: un pluton de mitraliere antiaerlene al batalionului de gardă al statului major și un pluton de tancuri, câteva grupe din formațiile de spate, precum și membrii Comitetului local al P.C.I. și al organelor puterii de stat locale. O parte a batalionului de gardă, circa 100 ostași, au organizat, sub conducerea directă a statului major, apărarea peșterii în care se afla conducerea, în frunte cu I. B. Tito.

În jurul orei 9, inamicul a ocupat localitatea Drvar, dar toate încercările, la care au participat încă 180 parașutiști, lansați ulterior, de a pătrunde la statul major au eșuat. În primele momente, statul major a rămas fără nici o legătură cu unitățile de luptă, întrucât liniile telefonice fuseseră distruse în timpul bombardamentului, iar stațiile de radio din oraș fuseseră ocupate de inamic.

În aceste condiții, statul major a trimis curieri la o școală de ofițeri din apropiere și la comandamentul Diviziei 6 proletare. În același timp s-au stabilit legături și cu alte unități. Prima formație care a venit în ajutorul statului major a fost un batalion de partizani, care se afla în împrejurimi și care a trecut, din proprie inițiativă, la atacarea inamicului.

În tot cursul zilei de 25 mai, în localitatea Drvar și în împrejurimi, s-au desfășurat lupte înverșunate. Întimpinând o rezistență îndrăzită, inamicul nu a reușit să-și înăptuiască planurile.

Încă în cursul zilei de 25 mai, statul major a restabilit legăturile cu toate unitățile sale de luptă, stăpânind întreaga situație. La 26 mai, unitățile de aviație ale armatelor aliate au venit în ajutorul armatei iugoslave, asigurând supremația și în luptele aeriene.

În noaptea de 3 spre 4 iunie, Statul major al armatei de eliberare națională, în frunte cu I. B. Tito, a fost transportat de avioane sovietice și britanice în localitatea italiană Bari, de unde și-a continuat călătoria pe nave de război britanice spre insula iugoslavă Vis din Adriatică.

Atacul desantului aerian asupra localității Drvar este, după cum se menționează în Enciclopedia militară iugoslavă, singurul succes german de acest gen din timpul celui de-al doilea război mondial. Intervenția rapidă a formațiilor de luptă iugoslave, precum și angajarea în luptă, în timpul desantului, a cetățenilor înarmați din toate instituțiile din Drvar, au reprezentat factorii fundamentali ai victoriei. Unitățile armatei de eliberare națională, care au închis accesul spre Drvar, au împiedicat forțele terestre germane să facă rapid joncțiunea cu trupele aeropurtate, cu toate că unitățile germane se aflau la numai 22 km de Drvar. În desfășurarea ulterioară a luptelor, care au durat până la 5 iunie, unele unități ale armatei de eliberare, care fuseseră încercuite, au reușit, prin diferite manevre, să evite loviturile decisive ale inamicului și să compromită definitiv planul german al acestei operații militare.

Pină la ultimul cartuș

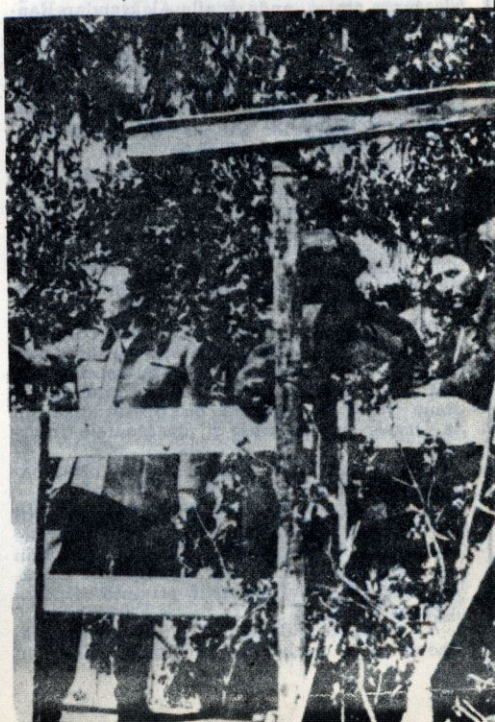
Referindu-se la atacul trupelor hitleriste, ziarul sovietic *Pravda* a publicat, la 2 iunie 1944, o corespondență a trimisului agenției Tass la Cairo, în care se spunea: „După cum aflăm aici două batalioane de parașutiști germani au fost lansate în raionul statului major al mareșalului Tito, cu scopul de a lichida statul major. Datorită măsurilor luate la timp, parașutiștii germani, în număr de câteva sute, au fost uciși sau luați prizonieri. Hitleriștii n-au reușit să distrugă statul major”. Presa din țările aliate a informat, de asemenea, despre eșecul atacului german asupra Statului major al armatei de eliberare națională a Iugoslaviei.

Comandamentul german a ținut sub tăcere rezultatele atacului de la Drvar până la 6 iunie 1944, când a publicat, imediat după știrea privind debarcarea din Normandia, comunicatul următor, redactat în stilul propriu propagandei naziste, eludând insuccesul: „În Croația, unitățile forțelor armate și unități S.S. de sub comanda generalului de corp de armată Rendulitsch, susținute de puternice unități de luptă aeriană, au atacat și au distrus, după lupte grele de câteva zile, sediul grupului banditesc al lui Tito”¹.

¹ După lucrarea *Prilog za biografiju Iosipa Broza Tita* (Contribuție la biografia lui Iosip Broz Tito), de Vladimir Dedier.

În p. 34: desantarea parașutiștilor hitleriști deasupra Drvarului

Mareșalul Tito în timpul atacului nazist

În legătură cu operațiunea de la Drvar, istoricul iugoslav Vladimir Dedier relatează, printre altele, următoarele: În zorii dimineții zilei de 25 mai, germanii au bombardat violent orașul Drvar și împrejurimile. După avioanele de bombardament, au apărut avioane mari de transport Junkers, din pntecele cărora au început să sară parașutiști. Au urmat alte avioane care remorcau planeoare, încărcate cu noi trupe, muniții și armament.

Tito locuia într-o casuță, făcută din scinduri, la intrarea unei peșteri, mai sus de Drvar. În oraș nu se afla atunci nici o unitate de partizani. Misiunile militare, sovietică și engleză, se găseau în comune apropiate, fără a fi amenințate direct. Hitleriștii au înfrînt repede rezistența opusă în oraș. Comitetul județean al Uniunii Tineretului Comunist din Iugoslavia, compus din șase oameni, a fost încercuit într-o clădire din centrul orașului. Refuzînd cererea germanilor de a se preda, membrii comitetului au luptat pînă la ultimul cartuș, folosind chiar și grenade aruncate de atacanți asupra clădirii, pe care, înainte de a exploda, le auzirău împotriva dușmanilor. Așa au luptat pînă au căzut cu toții.

O companie de parașutiști germani a pornit imediat spre intrarea peșterii, în care se aflau Tito și Kardelj deschizînd foc asupra intrării. Un curier al statului major, ieșit să cerceteze poziția hitleriștilor, a fost împușcat și a căzut lîngă Tito. Atacanții se apropiiau tot mai mult de peșteră.

În această situație, Tito și Kardelj s-au urcat, cu ajutorul unei frînghii, printr-o spărtură făcută de ape, ajungînd pe platoul de deasupra grotei, unde se afla Aleksandar Rankovici împreună cu cîțiva partizani care trăgeau asupra hitleriștilor, barîndu-le înaintarea. Între timp, a sosit o brigadă de partizani care a încercuit trupele germane parașutate. În oraș, nemții săvîrșeau crime odioase, împușcînd pe toți cei care le ieșeau în cale, printre care și femeile și copiii.

Operația germană, arată în concluzie istoricul iugoslav, a eșuat. Atacanții au pus mîna doar pe o pereche de cizme și o uniformă nouă ale lui Tito, dar nu la sediul statului major, ci la niște meseriași din oraș. Mai tîrziu, ei au dus uniforma la Viena și au prezentat-o, ca pe un prețios trofeu de război, într-o expoziție.

În raportul pe care locotenent-colonelul V. Street, adjunctul șefului Misiunii britanice pe lîngă Statul major al armatei de eliberare națională a Iugoslaviei, l-a înaintat la 10 iunie 1944 în legătură cu operațiunea de la Drvar, sînt cuprinse și următoarele informații.

Ofensiva germană a avut, se pare, următoarele obiective:

a) să-i captureze pe Tito, pe colaboratorii lui cei mai apropiați, precum și misiunile sovietică și britanică. Fără îndoială, germanii au sperat că, în acest fel, vor înăbuși mișcarea de partizani. În această privință ofensiva a eșuat total;

b) să curețe căile de comunicație în Bosnia, deoarece, în cazul unei debarcări aliate în

Balcani, deținerea lor de către partizani ar fi însemnat pentru germani un mare dezavantaj. În această direcție, ei au obținut un succes de moment, dar menținerea pe timp mai îndelungat a acestor căi de comunicație va fi extrem de grea și le va cere sacrificii mari în oameni și tehnică militară;

c) să ocupe bazele de aterizare din localitățile Petrovaț și Glamoci, pentru a reduce aprovizionarea partizanilor, asigurată în bună parte prin aceste puncte. În această privință ei au reușit dar, la scurt timp, au descoperit că, în apropiere, s-au deschis noi baze pentru asigurarea aprovizionării.

În continuare, ofițerul englez raporta: Germanii au început ofensiva printr-un atac aerian asupra statului major al lui Tito; simultan, au declanșat o ofensivă terestră dinspre est, sud și vest. Se apreciază că forța totală angajată în luptă au fost patru divizii, susținute de tancuri ușoare.

S-a spus de cîteva ori, dar probabil că nu întotdeauna s-a înțeles pe deplin, că partizanii nu pot niciodată să împiedice pătrunderea forțelor germane într-un anumit loc dacă ele își propun cu adevărat să ajungă acolo, dar pot face ca menținerea acestor forțe acolo să fie atît de grea și de scumpă încît, pînă la urmă, să fie obligate la retragere. După plecarea inamicului, partizanii intră din nou în localitatea respectivă.

Există două cazuri în care partizanii nu au aplicat tactica lor normală, prezentată aici. Primul caz a fost la Drvar, cînd inamicul a efectuat un desant aerian. Aici, partizanii au trecut la un contraatac energic și neîndoielnic ar fi spart rezistența germană dacă întăririle trimise de germani nu ar fi reușit să străbată prin rîndurile partizanilor.

Partizanii sînt foarte rezistenți — relata în continuare ofițerul englez — și pot străbate distanțe mari pe un teren foarte greu, fără alimente și apă. În timpul operației de la Drvar, statul major al lui Tito a parcurs mai mult de 100 mile în timp de zece zile, ceea ce reprezintă o mare performanță, avîndu-se în vedere că o bună parte a drumului trecea prin păduri ori pe pante stîncose care, pe alocuri, făceau ca oamenii să nu poată străbate mai mult de o milă pe oră.¹

Planul dușmanului este dejucat

La mai mult timp după război, generalul german Lothar Rendulitsch, care a jucat un rol de frunte în pregătirea și desfășurarea operației de la Drvar, scria, între altele: avînd în vedere creșterea rapidă a armatei de eliberare națională iugoslave cît și forțele germane disponibile, nu ne mai puteam gîndi la încercuirea inamicului balcanic „numărul unu”. Ca urmare, a fost adoptată hotărîrea cu privire la executarea unei operațiuni com-

¹ După lucrarea *Svet o Titu i našoj revoluciji* (Lumea despre Tito și revoluția noastră), de Mihailo Popovski, Belgrad, 1977.

binate de desant aerian cu atacuri terestre, în scopul distrugerii „creierului și inimii” mișcării de rezistență din Iugoslavia — a statului major și a marelui Tito.

Cred că în jurul datei de 20 mai 1944, Hitler a aprobat planul operațiunii „Rösselsprung”. După aceea s-au făcut rapid și în cel mai mare secret toate pregătirile. S-a așteptat doar ziua cu timpul potrivit pentru atacul aerian și acțiunea de desant. Când serviciul meteorologic a prevăzut condiții prielnice pentru următoarele două zile, a fost dat ordinul de atac pentru dimineața zilei de 25 mai.

Dar, în loc de a-l lua prizonier pe mareșalul Tito, am putut trimite în Germania doar o uniformă a lui, pe care parașutiștii au găsit-o la Drvar. După cum am auzit, atunci când Hitler a aflat de finalul operației „Sărătura calului pe tabla de șah”, pur și simplu a turbat.

Mă așteptam ca mareșalul Tito să organizeze o puternică apărare la reședința statului major sau să treacă în ziua următoare la contraatac pentru recucerirea orașului. Într-un asemenea caz, încă mai erau speranțe în succesul final, pentru că forțele germane ajunseseră deja la Drvar, sau erau pe aproape. Și de data aceasta m-am înșelat. Intenția noastră a fost dejucată și nici până astăzi nu mi-e clar cum a prevăzut comandantul suprem iugoslav acest pericol și cum a reușit ca, printr-o acțiune tactică activă, să-l împărteze total¹.

După război, I. B. Tito a relatat următoarele amănunțuri în legătură cu luptele desfășurate la Drvar:

„Peștera de la Drvar era frumos amenajată, avînd intrarea foarte abruptă. În dimineața zilei acelea de 25 mai 1944, eu m-am trezit primul, întrucît vroiam să pregătesc o mică serbare de ziua nașterii. În aceeași zi intenționeam să merg și la croitor după uniformă. Am ieșit în fața peșterii și am văzut că două avioane Focke-Wulf zboară spre Grahovo. Niciodată pînă atunci nu veniseră așa de dimineată, înaintea zorilor, pe întineric și zburau cînd într-o direcție, cînd în alta. M-am gîndit imediat că se pregătește ceva, că va fi o zi grea. Am strigat la santinelă să-i trezească pe Marko și pe Miladin, să vină imediat sus. Ei s-au trezit și au venit la statul major. La scurt timp am auzit zgomotul mai multor avioane care, după ce au trecut deasupra colinei, au început să zboare unele într-o parte, altele în alta. La început nu ne-am speriat, dar ne-am gîndit că pot trage cu tunurile și ne-am retras mai adînc în peșteră. Acolo era o prăpastie și un lac subteran, a cărui apă ajungea pînă la ușa noastră. Afară începuse deja bombardamentul și presiunea aerului se transmitea puternic în interiorul peșterii...

Dealtfel, eu mă așteptam la un atac aerian asupra Drvarului și spuseseam să se sape șan-

țuri pentru scurgerea apei din lac. Am presupus că poate avea loc o asemenea luptă cu lansare de parașutiști și primisem chiar informații din sursele noastre cu privire la faptul că nemții pregătesc în Serbia un astfel de atac...

Germanii au reușit să pună mina pe mitralierele noastre și, deschizînd foc, au lovit baraca din peșteră. L-am lăsat acolo pe Vlada, nepotul meu de frate, și i-am spus să stea pînă va vedea dacă este nevoie să dea foc barăcii. El a rămas acolo toată ziua. Nu știu cum s-a simțit, însă a reușit să salveze arhiva. Germanii nu au reușit să pună mina pe ea.

În acest atac ne-au omorît mulți oameni. A căzut și Aleksandar Tepavecici, au fost răpuși Iozo, telegrafistul, și Buda, de asemenea maiorul telegrafist Veliko Draghicevici și soția lui. Membrii Comitetului județean al Uniunii Tineretului Comunist au luptat eroic și au murit cu toții.

Am văzut că germanii mi-au luat Jeepul. Se afla în același loc unde erau și caii, iar nemții l-au găsit. Jeepul acela mi-l dăduse Mac Lean. Din peșteră, la aproximativ 20 metri deasupra terenului, se vedea că dintr-un balcon tot ce se petrecea jos. Am vrut să trag în cei care îmi luaseră mașina, dar tovarășii nu m-au lăsat. Vedeam totul, cum se deplasează nemții, cum distrug diferite case din Drvar, în care se apărau ai noștri. Vedeam totul și nu puteam face nimic. Marko și alții s-au urcat sus pe platou, iar eu strigam într-una, întrebînd dacă au anunțat divizia. Mi-au răspuns că au anunțat-o. Deodată, pe versantul celălalt al colinei, unde se afla calea ferată, au apărut siluetele mici ale luptătorilor noștri. Veneau în pas alergător.

În peșteră cu mine era și Tigru [cîinele lui I. B. Tito — n.a.]. Era cît pe aci să-l omor. Am scos de cîteva ori pistolul să-l împuşc, dar am renunțat de fiecare dată. Mitralierele clănțăneau, iar unghiul mort din jurul meu era de numai două palme. Stăteam culcat, dar Tigru se mișca și ei îl vedeau. Am trecut prin spațiul de bătaie al armelor dușmane și am găsit un alt unghi mort, atît de redus încît mi se vedea jumătate din corp...

Momentul cel mai greu pentru mine a fost moartea însoțitorului lui Kardelj, Vlada, un partizan sloven. Glonțul l-a lovit în mijlocul frunții și îi atinsese creierul, dar nu putea să moară. Se zbătea continuu, ceea ce mă impresiona îngrozitor. Am luat din nou arma, l-am prins în lunetă pe ofițerul german care, după cum mi se păruse, îl lovise pe Vlada, dar tovarășii mei nu m-au lăsat să trag.

Pînă la urmă am ieșit din peșteră și unitățile noastre au încercuit pe nemții aflați jos, în oraș. Astfel planul comandamentului german a eșuat².

¹ Citatul este extras din revista iugoslavă *Male novine* — număr special dedicat celei de-a 40-a aniversări de la venirea lui I. B. Tito în fruntea Uniunii Comunistilor din Iugoslavia.

² După lucrarea citată mai sus.

(Urmare din p. 15)

tor util pentru marea lui operă de reconstrucție. În acest scop s-a servit de ea și a sprijinit Reforma¹.

Personalitatea consecventă și puternică a regelui Gustav Vasa apare ca sculptată în basorelief pe fundalul epocii. A fost tutorele și mentorul poporului său. Era prezent peste tot, găsind soluțiile cele mai potrivite pentru a ieși din orice impas. Uneori era dur, chiar crud, dacă îl judecăm după criteriile noastre de astăzi. Avea o fire închisă, păstra bine tainele, era avar în probleme bănești și în tot ceea ce se putea măsura în valoare monetară, era reținut în a recunoaște meritele. Rareori se auzea din gura sa vreă laudă. Cei din preajmă se obișnuiseră cu comentarii posace și acre, cu dojeni sau vorbe grele, cu reproșuri și acuzații. La felicitări nu se aștepta nimeni.

Cu toate acestea, Gustav Vasa nu a fost considerat niciodată un tiran. Deși a intruchipat tipul autocratului, nu a fost nicicum un despot cinic și egoist. A adoptat o mare parte din ideile vremii: „modelele străine — declara el — nu trebuie ignorate în totalitate; unele pot fi împrumutate dacă e nevoie și are rost”. Dar și-a respectat cu sfințenie poziția de rege suedez, strâns legat de poporul lui.

În 1523, regele Christian II a fost înlăturat, în urma unui complot, de pe tronul Danemarcei. Acest eveniment avea să aibă consecințe vitale pentru Suedia. Christian susținuse ideea unuiunii la modul epocii sale, cu mai multă dîrzenie și cu mai puține scrupule decît predecesorii săi. Detronarea lui a rupt tradiția „veche și consacrată de vreme”. Noul rege al Danemarcei, Frederick I (1523-1533), nu a mai ridicat nici o pretenție de suzeranitate asupra Suediei. La înlăturarea de la Malmö din 1524, el a recunoscut situația *de facto*; Uniunea de la Kalmar² a fost dizolvată pentru totdeauna, ceea ce a reprezentat rezultatul cel mai important al negocierilor. Vechiul duel întreținut de partizanii unuiunii a luat sfîrșit. Suedia se putea angaja pe un nou făgăș. Puterea se afla în minile unui om hotărît să dărîme totul și să reconstruiască totul pe temelii noi.

Toată miză pe ultima carte

În 1527, politica Suediei a ajuns la o răscruce. La Västerås a fost convocat un Riksdag. Nobili și prelați, burghezi din orașe și țărani pornesc la drum spre malurile Maelarului, purtînd în suflet speranțe și temeri. Gustav Vasa, a cărui visticierie era goală, se străduie să impună adoptarea unei legi

pentru secularizarea bogățiilor imense ale Bisericii. Gustav își prezintă propunerile și cere aprobarea Riksdagului. Episcopul Brask și Ture Jönsson, judele Vestrogoției, le resping în numele clerului și, respectiv, al nobilimii. Ceea ce îl determină pe rege să-și joace ultima carte: abdică și părăsește dezbaterile ca să se bucure și el de „cîntece și distracții”. Urmează criza; Gustav este rechemat. Triumf! La Västerås se hotărăște confiscarea bogățiilor excedentare ale episcopilor, catedralor și mănăstirilor pentru a veni în ajutorul statului.

Asemenea lui Henric VIII în Anglia, Gustav Vasa s-a proclamat, în Suedia, șef suprem al Bisericii. Episcopii au început să fie unși fără aprobarea papei. Relațiile cu Sfîntul Scaun au fost rupte; Suedia și Roma porneau pe căi opuse.

Riksdagul de la Västerås i-a permis lui Gustav Vasa să-și desăvîrșească marea sa operă. A asigurat independenței naționale a Suediei baze care i-au stat temelie pînă în zilele noastre.

Eforturile sale energice au adus prosperitate țăranilor, iar negustorilor le-a permis să-și extindă afacerile pe piețele străine. Fiind continuu amenințat de puterile vecine, a creat o armată bine înzestrată și o flotă puternică. A canalizat forțele crescînde ale țărilor în vederea unor scopuri bine precizate; dar, în prealabil, a trebuit să reprime cu mîna sa grea, în mînușă de fier, încercările de revoltă determinate de concepțiile sale severe privind interesele statului și de inovațiile sale religioase. Revolta din Småland a fost cea mai periculoasă, fiind condusă de Nils Dacke, „tîlhar de codru, asasin, eretic și trădător”, cum îl eticheta Vasa pe cel mai celebru rebel din analele Suediei. În aceeași perioadă, Gustav încerca noi metode și decidea reforme radicale, în Biserică și în Stat. Mersese prea departe. El însuși și-a dat seama că forșase nota și, renunțînd la mare parte din măsurile luate, care frustrau dreptul cetățenilor de a participa la conducerea statului, a revenit la politica inițială. În 1544, împăcat cu poporul, el a încheiat cu Stările întrunite la Västerås „pactul de succesiune”, prin care Suedia era transformată într-o monarhie ereditară, coroana rămînd astfel în familia sa. După această dată, a urmat o lungă perioadă de pace.

Înainte de a muri, în 1560, a apărut pentru ultima oară în fața Stărilor, încredințîndu-le testamentul său și luîndu-și un emoționant rămas bun de la popor.

În istoria Suediei, amintirea lui Gustav Vasa a fost păstrată cu recunoștință, dragoste și respect. A fost stăpînul unui întins domeniu, regatul Suediei, numit de popor „bătrînul rege Gösta”, părintele nației, me-reu la cîrmă, cu bogata sa barbă albă fluturînd în vînt, activ pînă în cele din urmă clipe ale vieții și chinuit de întrebarea ce se va alege de țara lui, cînd el nu va mai fi în mijlocul ei pentru a o sfătui și conduce.

¹ Mișcare social-politică anticatolică și antifeudală generată de ascensiunea burgheziei și ascuțirea contradicțiilor sociale. Urmărea, printre altele, secularizarea averilor clerului și introducerea limbilor naționale în serviciile de cult. Centrul de unde s-a răspîndit în întreaga Europă a fost Germania.

² Magazin istoric, nr. 1/1977.

ÎN PIAȚA KAZAN, ACUM UN SECOL

P. I. KANN,
U.R.S.S.

Leagăn al Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, de la victoria căreia se împlinesc 63 ani, Oraș-erou în timpul blocadei hitleriste din vremea marelui război pentru apărarea patriei, Leningradul are, dincolo de aceste două eroice și glorioase momente istorice, o bogată și îndelungată istorie. Capitală a Rusiei din 1712 până în martie 1918, sediu al Curții țarului, al Senatului (din 1713) și al altor instituții guvernamentale, al ministerelor (din 1812), Petersburgul (denumire purtată din anul 1703, când a fost întemeiat, până în 1914) a manifestat o dublă vocație. Timp de peste două secole, orașul a reprezentat, pe de-o parte, bastionul autocrației țariste, citadela nobilimii și apoi a burgheziei, pe de altă, un important centru al științelor și al culturii progresiste, un focar al gândirii înaintate, al mișcării revoluționare și proletare.

Încă din primul pătrar al sec. XVIII, la Petersburg s-au înființat instituții științifice și de învățământ, s-au editat ziare și reviste, iar în a doua jumătate a aceluși veac au început să activeze Ilumiiniștii ruși, apoi primul democrat-revoluționar de origine nobiliară, A. N. Radicev, care și-a publicat aici, în 1790,

celebra sa carte Călătorie de la Petersburg la Moscova, un rechizitoriu la adresa autocrației țariste și iobăgiei.

În primele decenii ale sec. XIX, orașul de pe Neva a găzduit societățile secrete ale decembriștilor, revoluționari nobili care, la 14 decembrie 1825, au organizat, în Piața Senatului, o răscoală armată împotriva absolutismului țarului Nicolae I. În clădirile de pe malurile Nevel au activat democrații-revoluționari Belinski, Cernișevski și Dobroliubov. În anii '40 ai aceluși secol, tot aici au apărut cercurile revoluționare conduse de Petrașevski și Neceaev, partizani ai lichidării autocrației și regimului iobăgist; mai târziu, au luat ființă societățile narodnice secrete Zemlia i volia (Pământ și voință) și Narodnaia volia (Voința poporului). Comitetul executiv al acestora din urmă a organizat mai multe atentate asupra țarului Alexandru II, inclusiv pe cel din 1 martie 1881, soldat cu omorirea monarhului.

Petersburgul a jucat un rol important și în prima revoluție burghezo-democratică din 1905-1907, când a devenit arena unor puternice lupte greviste. Ca amplasă a lor, orașul a ocupat primul loc în țară.

Piața Kazan — cunoscut loc revoluționar al Leningradului

Din nolembrie 1905 pînă la sfîrșitul lui 1906, Petersburgul a găzduit pe Lenin, care — în asprele condiții ale ilegalității — a condus, în acest timp, Comitetul Central al P.M.S.D.R. și primul ziar legal al bolșevicilor, *Novaia Jizni*. Șase ani mai tîrziu, la 22 aprilie 1912, tot la Petersburg, a apărut primul număr al *Pravdei*.

În februarie 1917, pe străzile orașului și în clădirile lui, s-a desfășurat revoluția burgeois-democratică care a răsturnat țarismul. La 2 martie, țarul Nicolae II a fost obligat să abdice, pentru că, de cîteva zile, orașul era în mîna insurgenților¹. Marile evenimente de importanță generală pentru întreaga Rusie s-au petrecut în acest oraș în perioada februarie-octombrie 1917. La 3 aprilie, V.I. Lenin s-a întors din emigrație; curînd a avut loc conferința P.M.S.D.R., care a stabilit programul dezvoltării revoluției. La 26 octombrie/8 nolembrie, la Smolnii s-a întrunit Congresul II general al Sovietelor de deputați ai muncitorilor și soldaților din Rusia, în cadrul căruia s-a format primul guvern al statului sovietic, în frunte cu Lenin. De la această dată, pînă la 10 martie 1918, Petrogradul (orașul își schimbase denumirea din 1914) a fost capitala noului stat sovietic².

La aproximativ două decenii distanță, leningrădenii (din 1924, după moartea lui Lenin și în memoria sa, Petrogradul a devenit Leningrad) au trebuit să facă față dușmanului hitlerist. La 8 septembrie 1941, prin ocuparea Șlisselburgului, trupele fasciste au blocat complet orașul de pe Neva, care a rezistat eroic asediului timp de 872 zile³. Pentru această apărare devenită legendară, Leningradul a fost decorat de două ori cu Ordinul „Lenin” și I s-a decernat titlul de Oraș-erou.

Printre monumentele prin care vorbește istoria revoluționară a Rusiei, alături de for-

tăreața Petropavlovsk, de Palatul de Iarnă, Palatul Senatului, Palatul Amiralității sau Smolnii, se numără și Piața Kazan. La cum-păna sec. XIX și XX, mișcarea studențească democratică din Rusia, aflată în plin avînt revoluționar, și-a ales această piață ca loc de acțiune. În ziua de 4/17 martie 1901, cca. 15 000 studenți și muncitori au organizat acolo o mare demonstrație de protest împotriva unei noi ordonanțe: încorporarea în armată a studenților participanți la tulburări revoluționare. Trei escadroane de cazaci, jandarmi călare și poliști înarmați cu săbii și cravașe au dezlănțuit un adevărat masacru asupra manifestanților. A. M. Gorki, D.N. Mamin Sibireak, N. G. Garin-Mihaliovski și alți cîțiva scriitori au înaintat guvernului o notă de protest, iar nr. 3 al ziarului lui Lenin, *Ilskra*, din aprilie același an, a făcut tragicul bilanț al măcelului.

La 9 ianuarie 1905, în Piața Kazan s-a ridicat una dintre primele baricade ale Petersburgului. Muncitorii au blocat Prospektul Nevski cu băncile din parcul pieței. În zilele revoluției din februarie 1917, acolo s-au ținut mai multe mitinguri, la care au participat mii de oameni, iar în perioada pregătirii Marii Revoluții Socialiste din Octombrie și pe timpul desfășurării ei, coloanele catedralei Kazan au devenit tribune pentru vorbitorii bolșevici, care cereau instaurarea puterii sovietelor. Cînd, în 1923, s-au comemorat cinci ani de la moartea lui Plehanov, numele său a fost dat străzii Kazan, vecină cu piața, iar în 1956, pe o coloană a catedralei a fost bătută o placă comemorativă din bronz, în amintirea primei demonstrații a muncitorilor ruși de la 6/18 decembrie 1876. Despre această acțiune revoluționară, reproducem condensat, după revista sovietică *Voprosi istorii*, articolul de mai jos. Titlul aparține redacției noastre.

Tedeum pentru Cernîșevski

Aflată în centrul capitalei țarilor și formată între coloanele catedralei Kazan și principala magistrală a orașului, Prospektul Nevski, piața Kazan, o piață semicirculară, este unul dintre cele mai cunoscute locuri memoriale ale Leningradului, intrat în istorie ca „gazdă” a numeroase mitinguri și manifestații revoluționare.

Debutul acestei destinații a fost marcat de marea demonstrație revoluționară din 6/18 decembrie 1876, prima din Rusia la care au participat

muncitorii. Mișcarea grevistă din anii 1874-1876 a înscris un pas înainte în evoluția proletariatului petersburghez, ceea ce reiese și din notele Poliției pe anul 1876: „O supraveghere atentă și permanentă a stării de spirit a muncitorilor care lucrează în fabricile orașului dovedește răspîndirea tot mai intensă a ideilor sociale și revoluționare nu numai printre persoane particulare izolate, ci și în masă... Fiecare muncitor debatabă problemele care îl interesează... urmărește presa periodică, fiind atras mai ales de articolele cu orientare liberală, articole ce ar putea

pune la îndoială dispozițiile guvernului”. Spre sfîrșitul anului 1876, propaganda revoluționară a cucerit un larg cîmp de acțiune printre muncitorii Capitalei. Existau cercuri revoluționare ilegale dincolo de barierele Nevski și Moscova, în cartierul Vîborg și în alte cartiere muncitorești ale orașului.

La 3 martie 1876, a avut loc o adevărată demonstrație cu caracter politic, prilejuită de înmormîntarea unui student, P.F. Cernîșev, care fusese arestat cu trei ani în urmă, ca narodnic revoluționar, și murise în temniță de tuberculoză. „Muncitorii nu au participat

¹⁻³ *Magazin istoric*, nr. 6-11/1975; 6-11/1977; 2-4/1977.

și amintește cunoscutul revoluționar G. V. Plehanov, pe atunci student, pentru că acțiunea s-a desfășurat într-o zi de lucru; și, la drept vorbind, am și uitat de ei. Pe Cernîșev l-a înmormîntat «intelectualistatea». Dar muncitorii vroiau să organizeze și ei o demonstrație, a lor, care, prin caracterul ei profund revoluționar, să umbrească manifestațiile intelectualilor. Ei au încercat să ne convingă că la o demonstrație bine organizată și fixată într-o zi de sărbătoare s-ar fi putut aduna pînă la 2 000 persoane. La început, ne-am îndoit, apoi, încet-încet, am înțeles că aveau dreptate. Așa am organizat împreună cunoscuta demonstrație din Piața Kazan, care a avut loc la 6/18 decembrie 1876*.

S-au făcut pregătiri din timp pentru această acțiune, au avut loc adunări conspirative, ultima pe 4 decembrie, în casa lăcătușului A. K. Presneakov. Acolo, își amintește un participant, s-au adunat foarte mulți muncitori, iar Plehanov a fost foarte activ.

Organizatorii demonstrației, nota scriitoarea revoluționară Vera Figner, și-au propus să adune în Piața Kazan cît mai mulți muncitori din fabrici, să țină cuvîntări, în care să ilustreze situația critică a proletarilor și lipsa lor de drepturi, după care să înalțe — ca de viză a viitorului — drapelul roșu al societății Zemlia i volia. În ajunul demonstrației, Plehanov și alți organizatori au vizitat locurile unde se adunaseră membrii cercurilor revoluționare, iar în dimineața de 6 decembrie, din toate colțurile Petersburgului, s-au scurs în Piața Kazan grupuri-grupuri de demonstraționiști. Erau 400, dintre care, după calculele aproximative ale lui Plehanov, 200-250 muncitori, restul fiind studenți. O parte a manifestaționarilor au intrat în catedrală, unde au cerut preoților să officieze slujba de parastas. După regulile bisericii însă aceasta nu se putea oficia după liturghie. În sfîrșit, contra trei ruble, fețele biserictești au acceptat să slujească în loc de parastas un tedeum în sănătatea lui Nicolae. Preoții îl aveau în vedere pe nepo-

țul țarului Alexandru II, cel care avea să fie ultimul țar al Rusiei, iar „solicitanții” pe democratul-revoluționar Nikolai Gavrilovici Cernîșevski, aflat în exil în Siberia. Tinerii au ieșit apoi în piața din fața catedralei; studentul Plehanov de la Institutul de mine s-a urcat pe o colonadă și a rostit o cuvîntare.

Referindu-se la această manifestație, la 11 martie 1877, guvernatorul Viatkăi [localitate din zona actualului Kirov] raporta ministrului afacerilor interne că, pe adresa unuia dintre locuitorii guberniei, a fost expedită din Petersburg, într-un pachet, cu un loc de expediție fals (Leipzig), o proclamație scrisă cu cerneală, despre evenimentele de la 6 decembrie. Ea conținea și cuvîntul lui Plehanov: „Prieten! Tocmai am terminat tedeumul în sănătatea lui Nikolai Gavrilovici și a altor martiri ai cauzei poporului. Muncitori, voi trebuie să știți cine a fost Cernîșevski. A fost un scriitor exilat în 1864, pentru că a calificat drept înșelătorie libertatea acordată de țarul eliberator. Nu este liber acela care primește — spunea el — contra unei sume mari de bani terenuri nisipoase și mlaștinose ce nu mai folosesc moșierului”, nu este liber acela care, pentru aceste mlaștini, dă țarului și moșierului mai mult decît cîștigă el însuși, acela de la care se smulg nu niielele dări insuportabile de grele, care este obligat să-și vîndă ultima vacă, ultimul cal și casa, cel de la care se ia cu forța mîna de lucru tînără, pentru a fi trimisă la armată. Nu poate fi socotit liber nici lucrătorul care muncește ca un animal pentru stăpîn, stăpîn care îi ia totul: forța, sănătatea, inteligența, trupul și singele său. Pentru acest adevăr sînt a fost întemnițat cel mai talentat scriitor al nostru, care se chinuie și acum acolo. Cernîșevski nu este singur. Ca el au fost și sînt mulți: decembrisții, cei din cercurile Petrașevski, Karakozov, Neceaev, Dolgușin, ca și toți martirii noștri din ultimii ani. Ei au luptat și luptă pentru una și aceeași cauză, a poporului, și spun a *poporului*, pentru că ea a fost inițiată de

popor; de Razin, Pugaciov¹, Anton Petrov. Ei toți au avut aceeași soartă: torturi, muncă silnică, temniță. Dar cu cît au suferit mai mult, cu atît merită mai multă slavă. Trăiască martirii cauzei poporului! Prieteni! Ne-am adunat aici pentru a ne exprima — în fața întregului Petersburg și a întregii Rusii — solidaritatea depînă cu acești oameni; drapelul nostru este drapelul lor. Pe el stă scris: pămînt și libertate pentru țaran și muncitor! Trăiască «Zemlia i volia»*.

Un portdrapel de 16 ani

Pentru că organizatorilor le scăpase din vedere că, la manifestația din 6 decembrie, aveau nevoie de un suport înalt care să ridice steagul deasupra mulțimii, un tînăr participant, Iakov Potapov, de numai 16 ani, a ținut pînza purpurie pe brațe, iar ceilalți l-au aruncat în sus, astfel ca drapelul să poată fi văzut de către toți manifestaționiștii.

Demonstrații au întîmpinat cuvîntul lui Plehanov și steagul roșu cu aplauze și lozinci: „Trăiască «Zemlia i volia!»”, „Trăiască poporul, moarte țărilor!” În acel moment, piața a fost inundată de poliști și jandarmi, care s-au îndreptat spre orator. Dar muncitorii au format un cerc strîns în jurul lui Plehanov. Cum se arăta în proclamația citată, muncitorii, protejîndu-l pe vorbitor, „au dat o ripostă energetică poliției, punînd-o pe fugă... De trei ori s-a repetat atacul asupra a celui grup de persoane și de fiecare dată a fost întîmpinat cu o rezistență dîră”. Mitrofanov, unul dintre demonstraționiști, i-a luat căciula lui Plehanov, i-a pus pe cap șapca sa, așa încît revoluționarul a reușit să fugă din piață, de sub ochii poliștilor derutați.

În acest timp, în Piața Kazan, s-a încins o adevărată vînațoare de oameni. A venit aici în fugă guvernatorul Petersburgului, F.F. Trepov (tatăl viitorului general-guvernator al orașului în timpul revoluției din 1905, cel care în luna octombrie a aceluiași an avea să dea soldaților celebrul ordin:

¹ Magazin istoric, nr. 9/1976.

„Fără salve în gol; nu cruțați nici un glonț!”). Nemulțumit că polițiștii și jandarmii nu arestaseră decât câțiva oameni, el le-a comandat să prindă cît mai mulți. Ceea ce s-a și întîmplat. Oamenii lui Trepov s-au năpustit asupra lui le-a căzut în mină, persoane aflate întîmplător în piață. Numeroși manifestanți au reușit să fugă. Peste 30 au fost reținuți la poliție, unde au fost tratați în mod sălbatic. Aceeași soartă au avut-o și femeile.

În îmbrăcăminte sa de muncitor (o pufoaică), Iakov Potapov fusese ușor observat de polițiști și agenți. Dar, însoțit de Vera Figner și de sora ei, Eugenia, el a reușit să părăsească Piața Kazan. După cîteva minute însă a fost arestat lângă Biblioteca publică. Toți acuzații au fost trași în fața instanței, exclusiv pe baza materialului întocmit de jandarmi, fără o anchetă prealabilă. În fața completului de judecată au compărut 41 persoane. Acuzația împotriva lor suna astfel: „au participat premeditat la acetele mulțimii dezlănțuite din Piața Kazan, adunate acolo pentru a contesta sistemul de conducere stabilit prin legi.” Totodată, arestații erau învinuiți de „rezistență, însoțită de violență, opusă poliției locale”. Sentința s-a pronunțat la 25 ianuarie 1877. Cinci acuzați au fost condamnați la muncă silnică între 10 și 15 ani, alții la întemnițare în fortărețe. Chiar și cei ce trecuseră întîmplător prin piață, fără să participe la demonstrație, au fost „exilați în gubernia Tobolsk”, mai precis în localitatea Berезов, din ținuturile înghețate.

Interesantă este soarta purtătorului de drapel din Piața Kazan, Iakov Semionovici Potapov. El a compărut în fața tribunalului ca țaran din gubernia Tver. Actul de acuzare împotriva lui, ca și în cazul altor cîtorva tineri muncitori, era oarecum mai blînd. Menționa că „tineri ca el participă la asemenea acte numai sub influențe străine mediului lor social”. În ciuda acestei introduceri la sentință, Potapov a fost deportat la muncă silnică timp de 4-6 ani, suspendîndu-i-se toate drepturile de proprietate. Guvernul nu vroia cu nici un

chip să recunoască participarea muncitorilor la lupta politică. El urmărea să dea impresia că intelectualii au fost instigatorii, participanții din rîndurile muncitorilor lăsîndu-se numai instigați. De aceea lui Potapov și altor doi tovarăși de-ai săi li s-a schimbat condamnarea la muncă silnică cu trimiterea pe cinci ani „într-o mănăstire foarte îndepărtată, sub un tratament special din partea conducerii mănăstirii”. La început, Potapov a fost trimis, sub strictă supraveghere, la mănăstirea Spaso-Kamensk, aflată pe o insulă. Conducerea lăcașului a primit dispoziție să aibă grijă, ca „el să nu poată fugi de la locul detenției”. La 6 februarie 1878, episcopul Feodosii de Vologda și Ustiujna comunica procurorului-șef al Sinodului că Potapov „este păzit zi și noapte de oameni de nădejde”. Cîrînd însă schitul informa Sinodul că deținutul purta corespondență secretă și că amenința cu evadarea. Drept urmare, în iulie 1879, tînărul a fost transferat în altă mănăstire, mai îndepărtată. Nici aici însă Potapov nu s-a potolit. La 20 martie 1881, starețul acelei mănăstiri raporta Sinodului că întemnițatul „profanează datinele străbune”. Cu o zi înainte, în timpul slujbei de doină, ținută la vestea morții țarului Alexandru II, el își palmuisese paznicul, în văzul tuturor, strigînd: „În sfîrșit, a venit libertatea”. Actele sale l-au costat scump: de atunci înainte a primit numai pline și apă, iar pentru că, la scurt timp, a încercat să evadeze, a fost deportat în Siberia. În 1890, îl găsim în Iakutia. Purtătorul drapelului primei demonstrații muncitorești din Rusia avea să trăiască pînă la victoria revoluției socialiste. A murit la Iakutsk, la 3 mai 1919, în vîrstă de 6 ani.

Demonstrația din Piața Kazan a rămas bine întipărită în memoria contemporanilor. „Despre ea — scria Plehanov. — a început să vorbească într-un fel sau altul, întreaga Rusie”. V.I. Lenin o considera ceva mai tîrziu „prima demonstrație social-revoluționară din Rusia”.

**Introducere și traducere de
Florentina DOLGHIN**

CLIO ANUNTA

„Arheologie”

timişoreană

în anul 1705

Lucrările editare întreprinse în ultima vreme în Piața Operei din Timișoara au scos la iveală un bogat material arheologic, care, pe de o parte, a dus la lămurirea unor vechi semne de întrebare, iar pe de alta, a ridicat altele noi. De pildă, vechile bolți de cărămizi, ce au apărut cu ocazia unor lucrări izolate, s-au dovedit a fi nu tune-luri ce făceau legătura între interiorul cetății și zone limitrofe orașului, cum s-a presupus pe baza tradiției, ci canale de drenare a apelor reziduale, ce-i drept dintr-o rețea foarte complicată, abandonată de multă vreme, încît i s-a uitat destinația.

Surpriza s-a ivit cu prilejul săpăturilor făcute la baza unui fost bastion al cetății, unde s-au descoperit numeroase fragmente ceramice din epoca bronzului, dintre care pe unul se află incizată data 7 mai 1705. Or, nîcîieri în zona Operei nu s-au găsit pînă în prezent urmele unei așezări din epoca bronzului. Singura explicație plauzibilă — arată autorul săpăturilor, Al. Rădulescu — este că o parte din pămîntul de umplură, necesar la ridicarea bastionului, a fost adus de pe colinele din apropierea orașului, coline pe care existaseră în epoca bronzului așezări ameninște. Cît privește inscripția de pe fragmentul ceramic, ea se datorește, de bună seamă, unui „arheolog” amator al anilor 1700, atras de decorul neobișnuit al bucății respective de ceramică — „arheolog” care a ținut astfel să-și imortalizeze descoperirea.

G.D

DIN DOSARUL CRIMELOR LEGIONARE

MIHAI FĂTU, doctor în istorie, ION SPĂLĂȚELU, doctor în istorie

Noi, Garda de fier, niciodată nu vom fi chemați la putere, ci vom lua singuri puterea. În acest scop s-au format... echipele morții, care să îngrozească populația și autoritățile. Iată o autodefinire clară a „programului” mișcării legionare făcută în 1933 de însuși cel ce se afla în fruntea acestei agenturi naziste din România, Corneliu Zelea Codreanu, „program” care și-a pus amprenta pe întreaga activitate a acestei organizații politice care n-a avut nimic comun cu poporul nostru.

Agentură a Germaniei hitleriste în România, Garda de fier a întâmpinat de la început opoziția fermă a poporului român. Împotriva ei s-au ridicat cu hotărâre forțele democratice și patriotice, în primul rând clasa muncitoare și partidele ei politice, masele largi ale țărănimii, intelectualitatea progresistă, oameni politici cu vederi înaintate, cercuri ale burgheziei ostile Germaniei naziste, toți cei care erau interesați în apărarea integrității și independenței țării. În lupta pentru lichidarea legionarismului, Partidul Comunist Român, forța politică cea mai înaintată a poporului nostru, a jucat un rol de primă însemnătate. Ampla mișcare populară antifascistă și rezistența antihitleristă au culminat prin victoria revoluției de eliberare națională și socială, antifascistă și antilimperialistă din august 1944, organizată și condusă de P.C.R., care, deschizând noi și largi perspective poporului român, a lichidat pentru totdeauna premisele social-economice care puteau da naștere unor curente, grupări și partide politice puse în slujba claselor exploatare și a unor interese străine poporului român.

Magazin istoric a publicat de-a lungul anilor numeroase probe istorice, articole și documente care au dezvăluit caracterul profund reacionar al ideologiei și activității mișcării legionare, ca și repudierea, dezgustul și împotrivirea cu care această mișcare a fost înfierată de masele populare, ea fiind respinsă ca un corp străin ființei naționale și istorice a poporului român. Consemnăm în acest număr alte câteva pagini din dosarul crimelor legionare¹, crime al căror început l-a făcut chiar „căpitanul”, în 1924, atunci când l-a ucis cu propria-i mână pe prefectul de Iași C.G. Manciu.

„Echipele morții” în acțiune

La 3 aprilie 1936, la Tîrgu Mureș au început lucrările așa-zisului congres al bandelor legionare, la care, după cum consemna un iar al timpului, au participat și reprezentanți ai hitlerismului. Aici, asasinatul a fost declarat drept hotărâtoare — și unică — armă în lupta politică. S-a pronunțat sentința de condamnare la moarte împotriva tuturor celor considerați dușmani ai Gărzii de fier. De data aceasta nu mai era vorba de un complot ticluit în ascuns și tănuț cu grijă, ci de o hotărâre proclamată în auzul tuturor. La tribuna „congresului” s-au perindat „echipele morții”, ai căror membri au jurat să-și execute misiunea, să asasineze pe cei ce barau drumul Gărzii de fier spre putere și care se făceau prin aceasta vinovați de „trădare”. Rînd pe rînd, au fost etichetați drept trădători o serie de oameni politici ai țării. Este deosebit de elocvent faptul că în fruntea listei figura numele lui Nicolae Titulescu, omul care, exprimînd simțămintele patriotice ale poporului, apăra cu fermitate, atît în Parlament, cît și în politica externă și în diferite foruri internaționale — unde se bucura de un binemeritat prestigiu — cele mai profunde interese naționale ale României. Printre cei amenințați cu exterminarea se aflau, de asemenea, Virgil Madgearu, dr. Nicolae Lupu, Armand Călinescu și alți oameni politici burghezi de orientare, în general, democratică și care își manifestau ostilitatea față de legionarism și îngrijorarea față de pericolul fascist.

La 11 februarie 1938, a doua zi după instaurarea dictaturii personale de către Carol II, C.Z. Codreanu a semnat circulara nr. 145, care exprima teama față de consecințele noii situații. El invocă o serie de zvonuri privind intenția lui Armand Călinescu, ministrul de interne, de a-l suprima. În încheiere, cerea să fie răzbuțat, creînd astfel un nou motiv pentru dezlănțuirea și intensificarea terorii și a crimelor legionare. Printre măsurile preconizate, Armand Călinescu a propus „lichidarea imediată a gardismului prin arestarea lui Codreanu și a tuturor fruntașilor”, dat fiind că, după cum just sesiza el, Germania,

¹ După lucrarea *Garda de fier, organizație teroristă de tip fascist*, ediția a II-a, revăzută și adăugită.

pentru a-și subordona România, va exercita presiuni din afară, conjugate cu cele din interior, prin intermediul Gărzii de fier. În această privință, precipitarea evenimentelor a fost declanșată, oarecum, de înseși acțiunile Gărzii de fier. În martie 1938, Codreanu a trimis lui N. Iorga, printr-un agent al său, o scrisoare cu caracter amenințator și injurios. În calitate de ministru de stat, N. Iorga a sesizat Parchetul militar, care a deschis împotriva lui Codreanu „acțiune publică pentru ultrajul față de un ministru în exercitiul legal al funcțiunii sale”. La 16 aprilie 1938, Codreanu a fost arestat, trimis în fața tribunalului și, prin sentința pronunțată la 19 aprilie, condamnat la 6 luni închisoare¹.

În mai 1938, organele Parchetului militar au deschis un nou proces împotriva lui Codreanu și a Gărzii de fier, fiind puse în lumină noi aspecte ale pericolului pe care această grupare îl reprezenta pentru pacea, securitatea și independența națională a României. Documentele ne edifică asupra faptului că procesul intentat lui C.Z. Codreanu a fost în același timp procesul Gărzii de fier, al fascismului, nu numai al conducătorului lui. Codreanu a fost condamnat la 10 ani muncă silnică și șase ani degradare civică. Procesul a prilejuit opinii publice românești cunoașterea unor fapte zguduitoare privind terorismul care domnea în înseși rîndurile Gărzii de fier, precum și legăturile acestei organizații cu cercurile hitleriste. Amenințarea cu moartea, terorizarea fizică și morală, șantajul erau metodele și căile prin care Codreanu și ceilalți conducători legionari urmăreau să asigure „disciplina” și „unitatea” organizației.

Acțiunile de reprimare a legionarilor întreprinse de regimul dictaturii regale nu au fost de natură să înlăture acest pericol. Germania nazistă a continuat să se bizuipe pe această organizație ca principal „cal troian” de penetrare în România. Una din căile menită a finaliza obiectivul subordonării României l-a constituit asasinarea oamenilor de stat români, adversari ai nazismului și orientării țării spre Germania.

La 21 septembrie 1939, legionarii pregătiți de Gestapo au curmat viața primului ministru al României, Armand Călinescu². Pregătirile pentru asasinat s-au desfășurat la Berlin, sub directă îndrumare a organelor naziste de spionaj, în prima jumătate a lunii septembrie. La 19 septembrie, grupul de teroriști în frunte cu Horia Sima a părăsit Berlinul. Peste puțină vreme ei au trecut clandestin în România și au început punerea în aplicare a planului în vederea înlăturării lui Armand Călinescu. În drum spre România, grupul s-a oprit, pentru a-și perfectă planul, în Ungaria, la Szeged, unde se afla centrul terorismului horthyist. Un alt grup legionar aflat în față organizase urmărirea timp îndelungat a lui Armand Călinescu, făcînd recu-

noașterea itinerarelor pe care acesta se deplassa. Asasinatul, pregătit cu minuțiozitatea unor oameni pentru care crima devenise o profesie, a fost executat cu cruzime și sînge rece de către Miti Dumitrescu, vechi terorist, împreună cu alți nouă legionari. Travestit în femeie, Horia Sima — noul șef al mișcării legionare — a supravegheat direct din apropiere monstruoasa crimă.

Asasinarea primului ministru Armand Călinescu a stîrnit indignarea profundă a întregului popor. Clasa muncitoare, prin intermediul breslelor, a dat publicității o chemare în care se sublinia: „Fapta aceasta depășește toate marginile, pentru a trece direct din categoria crimelor de rînd în aceea a înalților trădări de față...; mișcarea muncitorească a condamnat întotdeauna mișcările anarhice. Muncitorimea română este și va rămîne mai departe la datorie... Poate niciodată de cînd se întrebuințează expresia «trecem prin momentele cele mai grele» nu a avut îndreptățire mai mare ca acum. Să fim cu toții conștienți de acest lucru. Să nu ne dovedim mai prejos decît înaintașii noștri” (*Lumea nouă*, 1 octombrie 1939).

Dînd glas revoltei generale, I. Petrovici, vicepreședinte al Academiei române, declara: „Nu este nevoie să mai vestejim fapta săvîrșită, cu bestială călcare în picioare atît a umanității cît și a intereselor naționale, mai ales că, față de monstruoza ei, vorbele folosite nu pot decît rămîne în urma simțămîntelor noastre de revoltă.” Cu prilejul unei întruniri publice ținută la Cluj, s-a adoptat o moțiune în care se arăta: „Nimeni n-a voit să creadă că în aceste momente grele un nucleu de demenți alcătuit din aceia pe care li reneagă și blestemă întreaga națiune, a fost capabil de acest oribil asasinat”. Iar patriarhul Nicodim descifra adevăratul mobil al crimei săvîrșite de legionari: „Cînd cineva atentează la viața unui om care are sarcina de a păzi ordinea și buna rînduială a unui stat și încă în niște vremuri excepțional de grele, cum sînt bunăoară cele de astăzi, acela atentează la siguranța statului, la siguranța patriei, la siguranța neamului, și în cazul acesta crima e contra statului, contra patriei, contra neamului”.

Comunistă Ocsko Tereza cade la datorie

În mai puțin de două luni de la instaurarea regimului de dictatură fascistă-antonesciană³, Garda de fier s-a transformat într-o organizație paramilitară, înarmată, organizată și condusă după chipul și asemănarea organizațiilor fasciste mussoliniene și hitleriste. Odată cu sporirea cantităților de arme și muniții și cu organizarea polițienească a Gărzii, odată cu extinderea actelor banditești de jaf și tilhărie, pe măsură ce legionarii își mani-

^{1,2} Magazin istoric, nr. 11/1975; 7/1967; 4/1968, 11/1970.

festau forța sub amenințarea pistolului și a terorii, a stîlpului infamiei față de cetățenii pașnici, în aceeași măsură sporea setea lor de răzbunare. Jefeura de bunuri materiale nu constituia singurul țel. Ferocitatea lor nu putea fi satisfăcută decît cu sacrificarea a noi vieți, cu noi vărsări de sînge.

Girul dat atunci de Antonescu legionarilor pentru a stăpîni verigi hotărîtoare ale aparatului de stat a fost însoțit de o seamă de măsuri împotriva maselor muncitoare, a mișcării muncitorești și democratice, a mișcării comuniste. Legionarii și-au îndreptat ascuțitul terorii îndeosebi împotriva comunistilor; ei au acționat, de asemenea, împotriva tuturor organizațiilor și personalităților politice patriotice, antifasciste, a intelectualilor și ofițerilor care se pronunțau ferm pentru restabilirea suveranității țării, împotriva dominației Germaniei hitleriste. Poliția legionară, poliție politică, paralelă cu cea de stat, a trecut la arestarea unui mare număr de comuniști și alți patrioți, unii dintre aceștia fiind asasiinați. Dintre numeroasele exemple de sîngeroasă prigoană dezlănțuită de Garda de fier împotriva membrilor Partidului Comunist Român ne vom referi la un singur caz — cel al uciderii comunistei Ocsko Tereza¹ — care demonstrează ferocitatea cu care legionarii au suprimat pe unii dintre cei mai buni fii ai clasei muncitoare, ai poporului român.

În octombrie 1940, Ocsko Tereza se afla la Arad, unde ajuta la organizarea activității de partid din localitate. Aici a fost arestată, „împreună cu surorile Csibi — Ileana și Agneta”. După cîteva zile de detenție în beciurile chesturii de poliție din Arad, a fost scoasă din celula sa și dusă într-o cameră de anchetă. În fața ei se aflau Preda Corneliu, chestor poliției, Rădășan Nicolae și Tarău Ion. Toți trei, legionari învederați, cu sălbaticke sentimente față de comuniști. Arestatei i s-au cerut informații despre activitatea revoluționară a comunistilor din localitate. Refuzînd să vorbească, legionarii s-au repezit ca turbații asupra ei, lovind-o cu cruzime, „cu palmele și cu pumnii peste față”, cum se consemnează într-un document de arhivă. Zadarnic însă. Victima îi privea dîră și nădușă. Și maltratarea a continuat. Lovitură după lovitură. Palme și pumni. Dar nici un cuvînt nu a fost rostit de comunistă, în vîrstă de numai 23 ani. Teroriștii nu și puteau explica de unde atîta tărie. Înnebunîți de furie, legionarul Preda Corneliu „se repede la Ocsko Tereza, rupîndu-i hainele și lenjeria” de pe ea. Maltratarea continuă cu bastonul de cauciuc. Victima este întinsă cu fața în jos pe masă. „Legionarii îi aplică lovituri groaznice pe tot corpul, începînd de la tălpile picioarelor pînă la cap”. Cînd Preda Corneliu obosește, preia bastonul de cauciuc legionarul Tarău Ion, apoi Rădășan Nicolae, și schingiuirea continuă cu aceeași sălbăticie.

„Ocsko Tereza n-a scos nici un cuvînt, dar în urma bătăilor groaznice a murit în mîinile asasinilor odioși”.

Pentru a șterge urmele crimei, asasinii legionari au scos din localul chesturii de poliție cadavrul victimei și, cu ajutorul primarului legionar Montea Emil, au transportat-o la locuința lui Preda Corneliu, „unde este îngropată în grădina și acoperită cu frunze”. Dar bestialitatea criminalilor nu s-a oprit aici. La miezul nopții următoare, asasinii legionari au dezgropat corpul tinerei fete, „îl învelesc într-un sac și-l leagă cu o sfoară groasă. Astfel împachetat, corpul victimei este dus la Mureș și aruncat în apă, după ce, în prealabil, i s-a legat o greutate de fier în scopul de a se scufunda mai bine”.

65 vieți în 10 minute

Luna noiembrie 1940 ar putea fi denumită, fără rezerve, „luna sîngeroasă”, „luna crimei”, „luna răzbunării criminale”, luna în care pistolul a fost singurul argument, singurul „limbaj” prin care legionarii au comunicat cu poporul român, „limbaj” și „argumentare” care și-au pus definitiv pecetea asupra profilului legionarismului.

La începutul lunii octombrie 1940, Antonescu a instituit comisia însărcinată cu „cercetarea și trimiterea în judecată a celor care au comis crime și delictе cu prilejul reprimării acțiunilor politice începînd din ianuarie 1933”. La 16 octombrie, această comisie emitea primele mandate de arestare împotriva unor lideri politici sau foști miniștri, învinuiți de „crime și delictе” contra mișcării legionare. Printre aceștia se aflau: generalul Gabriel Marinescu, fost ministru de interne în 1939; generalul I. Bengliu din jandarmerie; colonel-magistrat Vasile Zeciu, maiorii din jandarmerie Iosif Dinulescu și Aristide Mecoveanu ș.a. Mandatele erau emise pentru închisoarea Văcărești și trimise spre executare Prefecturii poliției capitalei, patronată de colonelul legionar Zăvoianu. Legionarii au făcut totul ca aceste mandate, ca și cele ce urmau a se emite ulterior în astfel de cazuri, să fie trimise pentru închisoarea militară Jilava, aflată în mîna polițiștilor legionari, la dispoziția bunului lor plac. În acest mod, spre sfîrșitul lunii noiembrie, la Jilava au fost internați 28 arestați cu mandate emise de organele de procuratură sau de către „comisia de anchetă criminală”. În afară de aceștia, legionarii au mai internat ilegal 37 persoane reținute samavolnic.

Cu acești arestați, legionarii s-au răfuit într-un mod care întrece tot ceea ce cunoscuseră pînă la acea dată istoria terorismului acestei organizații și, în general, istoria asasinatelor cu caracter politic din țara noastră. Pentru a acoperi monstruoasa crimă pregătită dinainte și a induce în eroare opinia publică cu privire la adevărații făptași ai crimei, legionarii au ales ca moment prielnic deshuma-

¹ Magazin istoric, nr. 1/1968.

rea, stabilită pentru noaptea de 26-27 noiembrie 1940, a osemintelor lui Codreanu și ale celorlalți legionari uciși în 1938 și care fuseseră înmormântați în incinta închisorii Jilava.

Asasinatul în masă¹ a fost comis în acea noapte de un grup de legionari conduși de comandantul Dimitrie Grozea, unul dintre cei mai feroci criminali legionari. Crețu Gheorghe, participant la asasinat, în vîrstă doar de 22 ani, descrie modul cum a luat viața a 14 ființe omenești în numai 10 minute: „Aproximativ la 23.45 d-nul comandant Grozea Dimitrie ne-a comunicat că trebuie răzbuțat căpitanul... prin executarea celor 65 deținuți... Executarea trebuia să aibă loc în acea noapte... S-a stabilit ca execuția să aibă loc după schimbarea posturilor militare și trecerea rondului, adică după orele 24.00. Am fost repartizați pe celule, comunicîndu-ni-se fiecăruia în parte celula unde trebuia să executăm... S-a stabilit ca execuția să înceapă la semnalul: un foc de revolver. În prealabil au scos lăcățele de la toate celulele, punîndu-le jos lingă ușă, pentru a facilita intrarea în celulă. Eu am fost repartizat la celula nr. 18. La ora 0.30 s-a auzit semnalul. Am deschis ușa celei, am comandat «drept!», după care am tras, executînd prin împușcare pe toți cei 14 deținuți care se găseau înăuntru... Execuția a durat aproximativ 10 minute”.

În celula nr. 3, cu cîteva zile în urmă, una dintre victime apucase să-și scrie testamentul. Un document zguduitor: „Voi știți că în toată activitatea mea politică am luptat fățiș împotriva mișcării legionare...” Victor Iamandi își afirma astfel pînă în ultimele clipe ale vieții poziția sa hotărît antilegionară.

La 23 septembrie, lui V. Iamandi, ca și altor foști demnitari, i se impuse domiciliul obligatoriu, chipurile „pentru a fi puși la adăpostul oricărei violențe”. În seara de 3 octombrie fusese ridicat de la locuința sa din Aleea Modrogan nr. 21 și depus la închisoarea Jilava...

Ca membru marcant al Partidului Național Liberal, apărător al regimului politic statuat prin Constituția din 1923, ale cărei stipulații dădeau un climat general de democrație României, Iamandi fusese unul dintre cei mai fermi adversari ai Gărzii de fier, pornind de la convingerea că „fascismul... este un sistem de aprigă reacțiune, care a trînit la pămînt... și democrația și liberalismul...” „Fascismul — arăta el — nu este decît un regim de fapt, întemeiat pe forță și violență, fără nici o motivare de principii.” El atrăsese atenția, cu mulți ani în urmă, asupra gravei primejdii pe care o reprezenta Garda de fier pentru independența țării, pentru drepturile și libertățile democratice.

Cu o întrerupere de numai cîteva săptămîni, V. Iamandi făcuse parte din toate guvernele perioadei 1933-1939. În decembrie

1933, ca subsecretar de stat la Ministerul de interne, a fost unul din principalii promotori ai dizolvării Gărzii de fier. El declara în Parlament că a „îndeplinit cu credință, cu devotament și cu înfruntarea tuturor primejdiilor personale o acțiune de apărare a ordinii democratice...” Pe un plan mai larg, Iamandi se găsea pe aceeași poziții cu alți oameni politici burghezi conștienți de pericolul pe care-l reprezenta mișcarea legionară. În aprilie 1938, V. Iamandi și Armand Călinescu, primul în calitate de ministru al justiției, al doilea ca ministru de interne, au prezentat un raport guvernului, acțiune soldată cu interzicerea mișcării legionare.

Nu este de mirare deci că furia legionară nu-l ocotea nici pe el.

Printre cei uciși erau generalul Gh. Argeșanu, fost prim-ministru; Gabriel Marinescu, fost ministru de interne, și alții.

Setea de sînge a legionarilor nu era încă satisfăcută. La 1.30, ei au luat viața a 6 funcționari ai poliției, încarcerați în celulele Poliției capitalei. Cadavrele acestora au fost aruncate în pădurea Băneasa. În aceeași noapte, doi agenți de poliție au fost duși pe șoseaua București-Ploiești și executați.

Asasinatele din pădurea Snagov și de lingă Strejnicu

A doua zi, 27 noiembrie, nesatisfăcuți de ceea ce săvîrșiseră noaptea, legionarii au început în București o adevărată vînaoare împotriva adversarilor politici. Bande înarmate cutreierau Capitala pentru a captura și executa foști lideri politici ai vechiului regim. Au fost arestați și duși la Poliția capitalei: C. Argetoianu, Gh. Tătărescu, Ion Gîgurtu, Mihail Ghelmegeanu, a căror soartă urma să fie identică cu a celorla de la Jilava. Ei au fost salvați printr-un concurs de împrejurări, datorită intervenției unui funcționar superior din Ministerul de interne.

Din același plan de asasinate și ca o continuare a crimelor din noaptea de 26-27 noiembrie a făcut parte uciderea profesorului Virgil Madgearu și a savantului Nicolae Iorga. Iată cum s-au desfășurat faptele: la ora 14.00, în ziua de 27 noiembrie, o bandă de 6 legionari a ridicat de la locuința sa din București pe profesorul Virgil Madgearu, pentru a-l duce la poliție în vederea „unei declarații”. În jurul orei 15.30 a fost găsit împușcat în pădurea Snagov, la locul numit „Coadă lungă”. În aceeași zi, la ora 17.30, o altă bandă de legionari a ridicat de la masa sa de lucru din vila de la Sinaia pe profesorul Nicolae Iorga. În noaptea de 27-28 noiembrie, Nicolae Iorga a fost supus torturii, batjocorit și schingiuit în locuința primarului legionar din comuna Teșani, de lingă Vălenii de Munte. În jurul orei 7.00, în ziua de 28 noiembrie, pe șoseaua

¹ Magazin istoric, nr. 4/1969, 5-8/1979.

Ploiești-Strejnicu, la circa 1 km de Strejnicu, pe partea dreaptă a șoselei, pe miriște, la o distanță de 15 m de șosea, a fost găsit corpul neînsuflețit al marelui om de cultură, savant de renume mondial, profesorul Nicolae Iorga.

Acestea sînt faptele. Cine erau victimele? Oamenii ale căror convingeri politice nu concordau cu cele ale legionarilor și care, în virtutea unor funcții publice sau activități publicistice, științifice, au condamnat legionarismul și au avertizat opinia publică românească asupra pericolului fascismului. Toți sau aproape toți au reflectat interese și aspirații ale unor cercuri sociale, politice sau cultural-științifice aparținînd claselor exploatare, regimului social-politic din România interbelică, dar care s-au pronunțat și au militat împotriva legionarismului ca ideologie și îndeosebi ca practică; au exprimat sentimente antifasciste și voința de apărare a independenței și suveranității naționale a României; s-au opus în felurite chipuri aruncării țării în brațele Germaniei hitleriste și în aventuri războinice.

Acțiunile teroriste și asasinatelor comise de legionari au dat naștere unei puternice indignări în opinia publică românească. A doua zi după uciderea primului ministru Armand Călinescu, într-un redacțional al ziarului *Timpu* se spunea: „Crima mișelească săvîrșită ieri de... nucleele teroriste înființate de legionari a zguduit adînc sufletul întregii opinii românești... În timp ce mii și mii de oameni poartă armele în rîndurile regimentelor lor pentru a sta cu pieptul scut la paza țării, s-au găsit nebuni, sub impulsul unei porinări criminale vîrșită demult și metodic în sufletul lor, care să se înarmeze pentru a trage în primul ministru al țării”.

Iar cel care peste scurt timp avea să împărtășească același tragic sfîrșit, savantul Nicolae Iorga scria: „El a căzut, cum se putea aștepta, jertfă unor fanatici care-l urmăreau de mult cu o vîndetă de singe. Țara va judeca dacă în împrejurările de față, cu amenințări, existente sau posibile, de jur împrejurul nostru, era loc pentru o astfel de sălbatică răzbunare”.

În acele clipe de grea cumpănă pentru poporul român, singur partidul comunist arăta-se calea cea mai indicată pentru a se pune capăt fărădelegilor legionare și a salva țara din situația gravă în care o adusesse guvernarea legionaro-antonesciană. „Numai poporul român unit... poate să bareze drumul agențiilor Germaniei fasciste... în frunte cu Garda de fier — se sublinia într-un document al P.C.R., lansat încă în iunie 1938. Partidul comunist apelează la toate partidele și organizațiile democratice, la toți cetățenii iubitori de democrație, progres și pace să-și unească forțele pentru... extirparea din rădăcini a agenturii fascismului german și italian, în frunte cu Garda de fier, pentru restabilirea regimului constituțional parlamentar...”

Pentru fericirea națiunii

Luptător pentru unire, Bogdan Petriceicu Hasdeu (1838-1907)¹ a fost și un sincer susținător al înlăptuirii unor reforme în serviciul celor mulți. Publicist pasionat, a deschis paginile gazetelor editate (uneori și redactate în întregime de el) dezbaterii unei problematice vaste.

Despre felul său de a vedea dezvoltată unirea, înfăptuită prin voința maselor la 24 ianuarie 1859, vorbește și un articol pe care Hasdeu, marele om de cultură, l-a publicat, la 1 iunie 1861, în gazeta ieșeană *Tribuna română*, articol în care abordă trei dintre problemele aflate la ordinea zilei atunci. Prima dintre acestea, desăvîrșirea unirii, a fost realizată cîteva luni mai tîrziu, la 11 decembrie 1861, cînd Alexandru Ioan Cuza a anunțat oficial că „unirea este îndeplinită, naționalitatea română este întemeiată”.

Dar iată ce scria B.P. Hasdeu:

Trei chestiuni vitale preocupă acum toate clasele boierești și neboierești de încoace și de dincolo de Milcov: desăvîrșita unire, lărgirea legii electorale și împrumutarea țăranilor.

Oricine nu se înșeală pe sine însuși sau nu vrea să înșele pe alții lesne se poate încredința că aceste trei chestiuni sînt nedezlipite și de nedezlipit.

Desăvîrșita unire fără lărgirea legii electorale, ce este ea oare, de nu întărirea șubredului boierism, nemicirea țării, o batjocură?

Lărgirea legii electorale, fără împrumutarea țăranilor, ce este ea oare, de nu o proastă contrațicare: e larg, pe semne, unde majoritatea țării lipsește!

Astfel, efectuarea acestor trei grandioase și adevărat naționale măsuri trebuiește nu doară, nu una după alta, ci de odată...

Dar cine anume să le efectueze și cum anume putea-se vor ele efectua?

Cine? Răspunsul nostru nu poate fi ambiguu. Nu boierii! Ei nu vor s-o facă, nu pot s-o vrea și, prin urmare, nu pot nici cum. Rămîne, deci, puterea executivă: alesul națiunii.

Cum? Un singur mod este cu putință: decretarea unirii și convocarea unei adunări pe bazele votului universal; decretare și convocare totodată, în aceeași zi.

Se va întîmpla, poate, că această propunere nu cuprinde în sine pe cea a treia măsură: împrumutarea țăranilor? Eroare! Votul universal e acel ce tănuiește în întru-i ființînde, gata a ieși la lumină, toate fericirile putincioase ale unei națiuni.

I. L.

¹ Magazin istoric, nr. 4/1970, 3/1979.

Nigeria 1700-1900

O REVOLUȚIE COMERCIALĂ CU PREA PUȚINE FOLOASE PENTRU AFRICANI

GUDA ABDULLAHI,
MICHAEL CROWDER

Revista noastră a scris în repetate rânduri despre acea realitate istorică, înjositoare și inumană, care a fost traficul cu oamenii¹. O nouă lucrare, Nigeria. An Introduction to Its History, analizează, în numeroase pagini, cauzele externe și interne precum și implicațiile sclaviei negre, din nefericire, atât de strâns împletite cu trecutul Africii. Autorii lucrării sînt Guda Abdullahi, istoric și ministru al educației din Kano, în nordul țării, unul din statele care alcătuiesc Republica Federală Nigeria, și Michael Crowder, cunoscut istoric britanic, profesor la Universitatea din Lagos (capitala și, de asemenea, stat în R.F.N.), numit, în urmă cu un an, redactor șef al revistei History Today, omolog britanic al Magazinului istoric românesc.

Textul ales pentru cititorii noștri din lucrarea menționată este redat într-o formă întrucîtva prescurtată; titlul, subtitlurile, explicațiile dintre paranteze drepte și notele de subsol aparțin redacției noastre.

Pînă în secolul XVI, băștinașii care își duceau viața risipiți prin regiunile de coastă ale Nigeriei se îndeletniceau cu pescuitul și cu extragerea sării din apele lagunelor. Contactul Nigeriei cu restul lumii nu s-a realizat peste Oceanul Atlantic, ci de-a curmezișul imenselor întinderi ale mării de nisip — Sahara. Comerțul prin Sahara le-a furnizat nigerienilor, în afară de sarea care le era necesară, plîzeturi, mărgelă, cai, aramă etc., aduse din nordul Africii de către neguțători arabi, cărora le vindeau, în schimb, aur, sclavi, pene de struț, piei, fildeș. Era vremea cînd aurul constituia moneda forte nu numai pe piața arabă, ci și pe cea din Europa, care căuta să-l obțină în mod deosebit de la arabi.

¹ Magazin istoric, nr. 7/1974, 1/1977, 6/1978, 9/1979.

Tot ei procurau mirodenii și țesături fine aduse din India. Europeanii încercau să descopere o cale directă de acces către bunurile provenite din Africa și India pentru a nu mai fi nevoiți să le cumpere la prețuri astronomice. În consecință, locuitorii lumii vechi au încercat să ajungă în India ocolind continentul african prin extremitatea sa sudică.

Reușita acestei întreprinderi le-a asigurat atât posibilitatea de a cumpăra aur direct de la africani, cât și aceea de a întemeia legături comerciale durabile cu India. Către sfârșitul sec. XV, portughezii, care trecuseră la fapte, exploraseră în întregime țărmurile din vestul Africii, încheind diverse tranzacții cu statul feudal Benin, aflat, în acea vreme, în plină înflorire. Ei cumpărau mai ales piper pentru Europa, sursă pe care au abandonat-o, preferându-l pe cel din India, după ce au ajuns acolo. Portughezii cumpărau, de asemenea, ființe umane, semeni ai africanilor întâlniți pe coastă care, jucând rolul unor intermediari, le înlesneau să procure mîna de lucru atât de necesară pentru plantațiile din insula, de curînd colonizată, Sao Tomé, în golful Guineii, din Oceanul Atlantic, sau, mai tîrziu, pentru plantațiile din America.

În cursul sec. XVI, aurul și sclavii au devenit principalele produse în comerțul dintre Europa și coasta de vest a Africii, comerț care a adus unele avantaje economice africanilor din regiune. Ei obțineau în schimb de la europeni, fier, țesături, cupru și alamă și, mai ales, arme de foc, pe care le foloseau atât ca să-și apere propriile state, cât și pentru a le cuceri pe cele învecinate.

Ca rezultat, pe țărmuri sau în apropierea acestora, s-au constituit orașe și state puternice. Dar nu trebuie să considerăm deschiderea coastei atlantice drept unica și singura cauză a înfloririi lor. Benin, Ife și Oyo, din delta Nigerului, au fost întemeiate cu mult înainte de venirea portughezilor. Accesul acestor state la apele oceanului, prin coridorul savanei spre Porto Novo din golful Benin, centrul comerțului de sclavi, a fost însă un factor major al dezvoltării lor, deși, repetăm, există dovezi că ele erau importante centre comerciale încă înainte de apariția europenilor.

Zece milioane de africani

În sec. XVII, cea mai importantă marfă în comerțul dintre Africa și Europa, cu mult mai importantă chiar decît aurul, deveniseră sclavii. Timp de patru veacuri cît a durat acest oribil trafic de ființe umane, peste 10 milioane de africani¹ — fără a-i mai socoti pe cei morți în cursul războaielor duse pentru capturarea lor sau în timpul traversării oceanului — au fost transportați peste Atlantic,

¹ Ultima ediție a *Enciclopediei britanice*, în 30 volume (1977), menționează cifra de „peste cincisprezece milioane”.

ca să muncească pe plantații. De ce cumpărau europenii africani și de ce erau de acord africanii să-i vîndă pe unii dintre ai lor?

Un secol mai înainte, cînd Spania și Portugalia au început să-și exploateze teritoriile din America, ele au încercat să obțină argint și zahăr folosindu-i ca lucrători fie pe indienii băștinași, fie pe europeni. Curînd însă s-a constatat că indienii mureau în număr mare din cauza unor boli europene și africane, ale căror virusuri fuseseră aduse de navigatorii spanioli și portughezi. Pe de altă parte, s-a dovedit că africanii ajunși în Lumea Nouă erau de trei ori mai rezistenți la maladii decît europenii. De aceea proprietarii plantațiilor s-au decis să importe mîna de lucru africană.

Vă veți întreba de ce nu și-au întemeiat europenii plantații chiar în Africa, evitînd astfel costul ridicat al transportului de sclavi peste ocean, mai ales că în Africa de Vest culturile de zahăr și bumbac așteau rezultate bune. Motivul cel mai important a fost, și de astă dată, malaria și febra galbenă, care omorau între patru și șase sute de europeni la o mie, în cursul primului an petrecut în Africa de Vest. La aceasta se adăuga rezistența tenace a africanilor împotriva ocupației europenilor care erau insuficient armați pentru a mai

În p. 48: Kano pare a fi rezistat la asaltul timpului. În imagine: o vizită a omului, însoțit de escorta sa, pe străzile orașului; reconstituire istorică, după albumul *Nigeria du Réel à l'Imaginaire*, Paris, 1978

De ce acceptau unele căpetenii africane să-i vîndă pe compatrioții lor? O întrebare istorică la care articolul de față încearcă să răspundă

duce războaie de amploare și în Africa¹. Cea mai simplă soluție s-a dovedit a fi ducerea africanilor în America. Faptul a fost înlesnit de introducerea noilor descoperiri în tehnica navigației, ceea ce a determinat ieftinirea transportului africanilor și, implicit, creșterea profiturilor pentru neguțătarii de sclavi, care au ajuns, la mijlocul sec. XVII, să cîștige cam 20 lire sterline de cap de om.

În privința celei de-a doua întrebări — cum au fost de acord unii africani să-și vîndă compatrioții — trebuie să ne amintim că aproape în fiecare societate, de-a lungul istoriei, fusese practică sclavia și că ideea nu le era străină nici africanilor. Apoi, africanii aveau mare nevoie de mărfurile oferite de europeni. În afară de aur — căutat mai înainte și de arabi — principala marfă pe care voiau aceștia să o cumpere erau sclavii. Astfel, în lipsa oricăror alte articole de schimb, africanii vindeau bărbați și femei. De obicei, aceștia erau criminali sau prizonieri de război din alte grupuri etnice, de care locuitorii dintr-o anumită zonă urmăreau să se descotorosească.

Unele dintre societățile africane au profitat de pe urma acestui teribil trafic, căpătînd în schimb diverse bunuri și arme. Dar acest lucru le-a aservit unui comerț care li implica pe ei înșiși în continue vînașii și războaie pentru capturarea sclavilor. În plus, consecința pe termen lung suferită de societățile africane a fost pierderea unora dintre cei mai capabili cetățeni ai acestora. Neguțătarii de sclavi achiziționau îndeosebi bărbați tineri și sănătoși, apți pentru muncă, și alegeau, de asemenea, femeile tinere, care, pe lângă treburile pe care le făceau, puteau aduce pe lume noi sclavi pentru proprietarii lor din Lumea Nouă.

Un alt rezultat de durată al acestui comerț de tristă memorie, care reducea condiția omului la nivelul unei mărfi, a fost răspîndirea rasei negre [concept elaborat de antropologia clasică] de-a lungul Americii de Nord, și de Sud, precum și în regiunea Caraibilor, unde, în prezent, ea constituie o zecime din populație.

Africanii au suferit cumplit în sclavie, și, chiar după ce aceasta a fost abolită, în multe țări din Lumea Nouă ei au fost tratați, deși liberi, ca cetățeni de mîna a doua. Dar, în ciuda acestei situații, cei dezrădăcinați din țările lor au continuat să fie mîndri că sînt negri și, în multe cazuri, și-au menținut cultura și religia originare. În Brazilia de astăzi, ca și în Cuba, mulți oameni de culoare res-

pectă încă tradițiile strămoșilor lor yoruba [stat situat, în evul mediu, în sud-vestul Nigeriei].

„Era armelor de foc și a comerțului cu sclavi”

Pentru africani, comerțul cu sclavi a însemnat o revoluție comercială. Pe coasta Africii de Vest avea loc negoțul cu Europa și America. Din aceste continente au fost introduse în Africa mărfuri ca lichior, tutun, pînzeturi, oale de metal, bare de cupru și de fier, și, în special, arme de foc; africanii ofereau în schimb unele produse naturale ca aur, lemn și fildeș și, în principal, sclavi. Pe coasta de vest a Africii, perioada dintre 1500 și 1800 a rămas consemnată în istorie ca „era armelor de foc și a comerțului cu sclavi”². Armele de foc importate au permis africanilor să captureze mai mulți sclavi pentru vânzare. Mina de lucru exportată producea bumbac și zahăr în Lumea Nouă în loc să le producă în Africa. Spre deosebire de neguțătarii musulmani din Africa de Nord, care se îndeletniceau și ei cu vânzarea de sclavi, dar la o scară mult mai redusă, europenii n-au făcut nici un efort pentru a ridica, cît de cît, nivelul cultural al societăților africane. Foarte puțini africani au fost învățați să scrie și să citească sau să socotească. Ca o ironie a soartei, în unele state învecinate cu centrele comerciale de pe coastă, deși locuitorii nu erau musulmani, administrația le era condusă de africani de religie mahomedană, și nu de către funcționarii educați de europeni, cum ar fi fost normal, deoarece aceștia pur și simplu nu existau.

Neguțătarii africani au prosperat oarecum de pe urma profiturilor obținute din vânzarea de sclavi, unele state extinzîndu-se și devenind tot mai puternice. Dar, posedînd arme de foc și fiind continuu silite să procure sclavi, aceste state purtau veșnic războaie sîngeroase, ceea ce, cu toate cîștigurile trecătoare realizate, au slăbit considerabil, după trecerea cîtorva secole, societățile africane. Astfel, dezvoltarea agricolă a țării, posibilitatea de a exporta bumbac, zahăr, ulei de palmier, au fost mult întîrziate.

În sec. XVIII, deși comercianții europeni erau încă interesați de achiziționarea de sclavi, ei cumpărau și alte mărfuri ca fildeș, gumă arabică, ceară de albine, piper și alte mirodenii, chereștea; în unele zone, aceste produse deveniseră chiar mai căutate decît sclavii. Se cumpărau și produse alimentare, fie pentru membrii echipajelor de pe nave și pentru sclavi, în timpul transportului, fie pentru a fi comercializate de-a lungul coastei. În general se pot face multe speculații asupra diferitelor

¹ Sec. XVI a solicitat intens arsenalul uman, economic și militar al puterilor europene, atît în conflictele din Europa, cît și în expansiunea lor dincolo de mări și oceane, pe noile continente, unde întîmpinau împotrivirea autohtonilor, precum și noi condiții cărora erau obligați să le facă față.

² Vezi articolele semnate de Basil Davidson, în *Magazin istoric*, nr. 4/1967, 2/1968, 7/1974, precum și cele ale lui Philip D. Curtin, în nr. 8 și 9/1978.

căi prin care Africa s-ar fi putut dezvolta, dacă sclavia ar fi fost abolită cu mult înaintea sec. XIX.

O altă consecință a comerțului peste Atlantic, importantă pentru Africa, a fost introducerea culturilor unor legume și fructe noi, provenind din Lumea Nouă, printre care s-au aflat porumbul, maniocul, tutunul și arahidele. Putem deci repeta ca o concluzie că revoluția comercială declanșată de contactul cu europenii, în perioada 1500-1800, a adus prea puține foloase africanilor, chiar ținând seama de indivizii care s-au îmbogățit de pe urma acesteia.

În cursul sec. XIX, în istoria complexă a regiunilor din vecinătatea deltei Nigerului se pot distinge două tendințe principale: înlocuirea negoțului de sclavi cu cel de ulei de palmier și aservirea statelor din zonă de către comercianții britanici care și-au impus controlul asupra legăturilor economice cu hinterlandul¹.

Abolirea comerțului cu sclavi i-a silit pe băștinași să caute un alt produs în schimbul căruia să obțină mărfurile europene. Soluția a fost găsită în palmierii sălbatici care dădeau un ulei foarte apreciat de importatori. Pentru a se putea răspunde cererilor tot mai importante, privind uleiul respectiv, au apărut și s-au dezvoltat plantațiile de palmieri.

Abolirea comerțului cu sclavi de către Anglia, în 1807², nu a însemnat nicidecum dis-

¹ Teritoriul învecinat cu o posesiune colonială și asupra căreia un stat colonialist pretinde să-și exercite suveranitatea (transformarea orașului Lagos în colonie britanică — 1861 — inaugurează epoca euceririi britanice). Într-o accepție mai largă, hinterland este sinonim cu teritoriul pe care se bazează o metropolă pentru procurarea resurselor umane și materiale.

² Un rol important în lupta pentru desființarea sclaviei a jucat William Wilberforce (1769-1833), om de stat englez, membru al partidului „nolilor Tory” (conservatori moderati) — reorganizat, după 1784, de către prietenul său, primul ministru William Pitt junior (1759-1806).

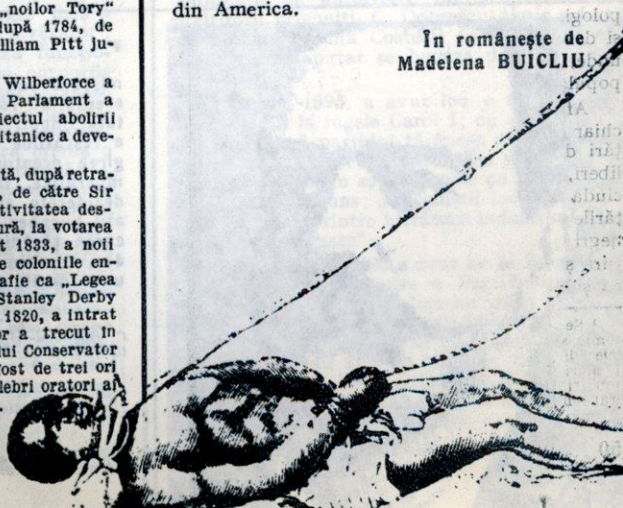
Ales în Camera Comunelor în 1780, Wilberforce a susținut cu fervoare adoptarea de către Parlament a legislației antisclavagiste. În 1807, proiectul abolirii comerțului cu sclavi în Indiile de Vest britanice a devenit lege.

Campania abolitionistă a fost continuată, după retragerea lui Wilberforce din viața politică, de către Sir Thomas Fowell Buxton (1786-1845); activitatea desfășurată de el a contribuit, în mare măsură, la votarea și adoptarea în Parlament, la 23 august 1833, a noii legi privind abolirea sclavajului în toate coloniile engleze. Acest act, consemnat în istoriografie ca „Legea Stanley”, poartă numele lui Edward Stanley Derby (1799-1869), om politic englez. Deși în 1820, a intrat în Parlament ca Whig (liberal), ulterior a trecut în rîndul Torylor, ajungînd liderul Partidului Conservator pentru o perioadă de peste 20 ani. A fost de trei ori prim-ministru și unul dintre cei mai celebri oratori ai Parlamentului britanic în secolul trecut.

pariția lui totală. El a continuat să se desfășoare doar în condiții mai grele. Traficanții africani din deltă trebuie să fi considerat foarte bizar faptul că oamenii albi care, timp de secole, sprijiniseră cu fermitate comerțul cu sclavi, se opuneau acum, cu aceeași fermitate, aceluiași lucru. Dacă englezii ajunseseră să-l considere drept o greșală, nu același lucru se poate spune despre conducătorii africani ai unor state din deltă și nici despre mulți alți neguțatori europeni. Vinzarea sclavilor a devenit astfel mai mănoasă; în cauza supra-vegherii efectuate de navele britanice, după 1807, capturarea și transportarea lor era mult mai dificilă. Ceea ce a făcut să le crească prețul. Pe măsură ce plantațiile din America, Cuba și Brazilia se extindeau, se mărea și cererea de mînă de lucru. Deși trecuseră cîteva decenii de la abolirea sclaviei, de către Anglia, zeci de vase și nave comerciale transportînd sclavi au fost descoperite în largul portului nigerian Bonny; paradoxal, numărul sclavilor trimiși peste Atlantic din Africa de Vest era în creștere: aproximativ 25 000 în 1842, alți 85 000 în 1847. Erau expediți din porturi în care navele britanice nu aveau acces. În deltă, statul Brass (Nembe), care avea un port ascuns, era principalul centru de imbarcat sclavi, în timp ce din porturile cunoscute pleca uleiul de palmieri.

Transformarea economiei bazate pe negoțul cu sclavi într-o alta, bazată pe exportul de ulei de palmier, nu a însemnat mare lucru pentru africani. Ei erau folosiți acum ca hamali care trebuiau să care uleiul, pe uscat, pînă în porturile de unde îl preluau proprietarii navelor. Apoi vîseau din greu pentru a conduce lîngă vasele pirogile încărcate cu butoaie și ajutau la încărcarea uleiului. Pe noile plantații întemeiate de coloniști în Calabar, de pildă, tratamentul de care „se bucurau” muncitorii băștinași nu se deosebea prea mult de cel aplicat sclavilor duși pe plantațiile din America.

În românește de
Madelena BUICLIU

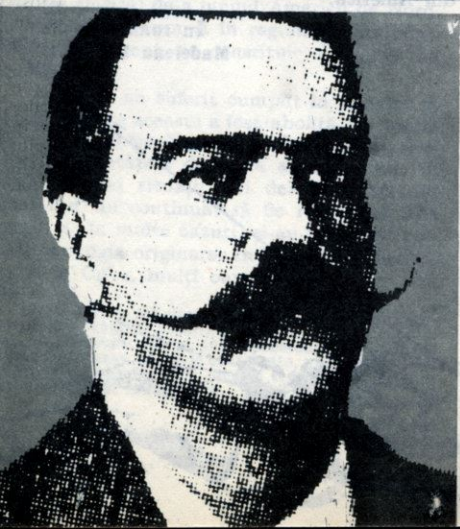

La sfârșitul secolului XIX și începutul sec. XX, problema centrală pentru progresul social-economic și politic al României era cea agrară. Dezvoltarea relațiilor de producție capitaliste a atras după sine ascuțirea contradicțiilor sociale în lumea satelor, în primul rînd dintre moșierimeși țărănime. Aceste contradicții au îmbrăcat adesea forma unor răscoale țărănești, care au culminat cu cea din primăvara anului 1907.

Afectată de dominația pe care o exercitau marii proprietari asupra satelor, burghezia rurală era tot mai nemulțumită de situația de inferioritate în care era menținută. De aceea, în ultimele decenii ale sec. XIX, ea a devenit tot mai activă și hotărîtă să influențeze în sensul intereselor ei evoluția economică și social-politică a României. Deși aceste interese se circumscriau în limitele orînduirii capitaliste, acțiunea burgheziei rurale — cu-

PARTIDA ȚĂRĂNEASCĂ ȘI ÎNTEMEIETORUL EI

Dr. IOAN SCURTU

noscută sub numele de țărănism — avea, în esență, un rol progresist, deoarece era îndreptată împotriva marii proprietăți moșierești și a resturilor de relații feudale, urmărind lărgirea drepturilor și libertăților burghezo-democratice. În înfăptuirea unora dintre aceste deziderate era interesată întreaga țărănime, atît burghezia cit și proletariatul agricol. Mișcarea țărănistă a îmbrăcat forme complexe, dar, în ultimă instanță, a urmărit întemeierea unui partid țărănesc.

C. Dobrescu-Argeș are meritul de a fi inițiat și organizat la sfârșitul sec. XIX acțiuni pentru îmbunătățirea situației țărănimii.

SUS: imagini dintr-un Album etnografic aflat la Biblioteca Academiei R.S. România

Primul deputat țărănist

Încercarea formării unui partid țărănesc este legată de numele lui C. Dobrescu-Argeș. În 1875, odată cu încadrarea sa în funcția de învățător în comuna Mușătești (Argeș), el a început o vastă muncă consacrată binelui obștesc, ridicării nivelului de viață materială și spirituală a celor de la sate. El nu s-a mărginit la activitatea culturală și economică, ci a vizat și țeluri politice. În acest scop, a reușit să stabilească legături cu mai mulți învățători și țărani înstăriți din diferite județe ale țării — între care Dincă Schileru (din Bălteni-Gorj) și Mucenic Dinescu (din Corbeni-Argeș) — în vederea creării unei organizații politice țărănești.

În 1880, din inițiativa sa, s-a constituit *prima organizație țărănistă*, numită Comitetul țărănesc, pe baza unui program care nu afecta ordinea socială existentă, dar înfăptuirea lui ar fi lărgit democrația burgheză și ar fi ameliorat situația țăranilor. Organul de presă al Comitetului țărănesc era gazeta *Țăranul*, editată în comuna Mușătești, începând cu 14 octombrie 1881, care a devenit *prima gazeta țărănistă* din România. În 1881-1882 a avut loc acțiunea de întemeiere a comitetelor țărănești în cît mai multe sate. Un larg ecou a avut marea adunare țărănească organizată în comuna Corbeni (Argeș) în zilele de 28-29 august 1882, la care au participat peste 400 „țărani frunțași” (chiaburi), învățători și preoți din județele Argeș, Muscel, Romanai, Gorj, Vâlcea și Dîmbovița. Cu acest prilej a fost prezentat programul Comitetului țărănesc și a fost sfințit steagul mișcării țărănești.

Îngrijorat de amploarea pe care începea să o ia mișcarea, guvernul liberal a interzis ținerea unor noi adunări și a început să persecute pe cei ce aderaseră la Comitetul țărănesc. Participînd la alegerile parlamentare din 1883, Comitetul țărănesc a reușit să trimită în Parlament patru deputați (aleși în județele Argeș, Gorj, Dîmbovița și Brăila). În 1884, C. Dobrescu-Argeș a fost ales deputat la Colegiul III din județul Argeș însă a fost invalidat sub motiv că era învățător¹, deoarece legea electorală interzicea funcționarilor statului să facă parte din corpurile legiuitoare. În același an, Comitetul țărănesc — lipsit de coeziunea necesară — s-a destrămat, iar gazeta *Țăranul* și-a încetat apariția.

Convins că tribuna parlamentară oferea o largă posibilitate de manifestare politică, C. Dobrescu-Argeș și-a pus din nou candidatura în alegerile din 1885, după ce în prealabil demisionase din învățămînt. Dar și de astă dată a fost invalidat, pretextîndu-se că nu și-a făcut stagiul militar. Recunoscîndu-i calitățile de om politic și căutînd să utilizeze popularitatea lui C. Dobrescu-Argeș în favoarea P.N.L., I.C. Brătianu a încercat să-l atragă în partidul său, însă acesta a refuzat. În 1888, 1891 și 1895 C. Dobrescu-Argeș a fost ales deputat la Colegiul III din județul Argeș

fără a mai putea fi invalidat. El a devenit astfel primul deputat țărănist din România, participînd activ la dezbateri, venind cu inițiative proprii menite să amelioreze situația țărănimii. Caracterizîndu-i activitatea parlamentară, C. Mille scria: „A iubit țărănimea din mijlocul căreia a ieșit și i-a priceput nevoile într-atît, încît numai puterea cuvîntului său l-a făcut stăpîn pe veci asupra unui colegiu care ajunsese a fi socotit zestrea guvernelor” (*Adevărul la sate*, 15 ianuarie 1904).

N-a renunțat nici o clipă la dorința sa — întemeierea unui partid țărănesc. Drumul însă era greu. În 1892 C. Dobrescu-Argeș, ajutat de episcopul Ghenadie de Argeș, a creat, în comuna Mușătești, Societatea pentru cultura țăranilor, pe baza unui program moderat. Organul de presă al societății a devenit *Gazeta țăranilor*, pe care C. Dobrescu-Argeș a scos-o la 8 noiembrie 1892, împreună cu cumnatul său, învățătorul Al. Valescu.

Prin intermediul gazetei, a început să afirme ideea necesității organizării unui partid țărănesc. În condițiile dominației cvasiabsolute a moșierimii asupra satelor, care, pe lîngă puterea economică, utiliza în interese proprii și aparatul de stat, în condițiile reticenței cu care marea burghezie privea orice mișcare politică la sate, ale stării de ignoranță în care era menținută țărănimea, întemeierea partidului țărănesc nu era un act ușor de realizat. În concepția lui C. Dobrescu-Argeș, acesta trebuia condus de cei 38 deputați aleși de Colegiul III, iar cadrele locale urmau să fie recrutate dintre învățători, preoți, consilieri comunali, primari și notari. Așadar, era vorba de un partid condus de burghezia rurală.

C. Dobrescu-Argeș susținea că existența unui asemenea partid era justificată de faptul că problema țărănească era „singura chestiune care privește țări și viitorul neamului românesc”. La sfîrșitul anului 1894, sprijinit de avocatul I. Rădoi, el lucra deja la organizarea proiectatului partid. Liberalii și conservatorii, care monopolizaseră conducerea țării prin sistemul rotativei guvernamentale, au primit cu indignare încercările de întemeiere a partidului țărănesc. *Gazeta țăranilor* era confiscată de autorități, iar propagandiștii și cititorii prigoniti. C. Dobrescu-Argeș a fost arestat în comuna Costești (Argeș), deși în calitate de deputat se bucura de imunitate parlamentară.

În august 1895, a avut loc o audiență a lui I. Rădoi la regele Carol I; cu acest prilej el a arătat că partidul țărănesc va activa în cadrul strict legal. La întrebarea suveranului dacă țărăniștii nu se confundă cu socialiștii, I. Rădoi a răspuns: „Socialiștii lucrează mai mult la orașe, printre lucrătorii industriali, iar noi lucrăm la sate”.

La 4 octombrie 1895 a avut loc în București Congresul de constituire a Partidului țărănesc. Delegați din 24 județe au votat programul propus de C. Dobrescu-Argeș, au hotărît ca noul partid să se numească Partida țărănească și au ales un comitet de acțiune în frunte cu C. Dobrescu-Argeș și I. Rădoi. Era pentru prima dată în istoria României cînd lua ființă un partid politic care-și propu-

¹ El candidase și în 1878 la Colegiul IV, dar nu îndeplinea condițiile de vîrstă cerute de lege.

nea să se ocupe pe larg și în mod expres de țărănime.

Programul noii organizații a fost tipărit în broșură și răspândit de încasatorii *Gazetelor țăranilor*, care erau cei mai activi propagandiști ai partidului.

Trebuie precizat că, într-o perioadă în care lupta țăranimii pentru pământ îmbracă forma unor mari răscoale, Partida țărănească nu ridică problema esențială a expropriării pământurilor moșierești și împroprietăririi țăranilor. Activitatea acesteia era exclusiv legală, ceea ce, în condițiile de atunci, contribuia la demobilizarea țăranimii, care se orienta spre lupta revoluționară.

Alături de socialiști

Îndată după întemeiere, Partida țărănească a participat la alegerile din 1895, reușind să-și trimită în Parlament doi reprezentanți: C. Dobrescu-Argeș (județul Argeș) și G. Moșescu (județul Muscel). În anii 1895-1898 C. Dobrescu-Argeș a desfășurat o vie activitate pentru sporirea numărului de membri ai noii organizații care trebuia să cuprindă pe toți cei ce doreau „dezrobirea politică a țăranimii”. Dovedind o anumită inconsecvență politică, C. Dobrescu-Argeș nu a pregetat să facă unele declarații în favoarea Partidului Național Liberal și a Partidului Conservator când acestea se aflau la guvern.

Numărul aderenților Partidei țărănești era însemnat: *Gazeta țăranilor* scria despre „sute de mii de membri”, iar N. Iorga aprecia că acțiunea lui C. Dobrescu-Argeș „izbutise să câștige o largă popularitate”. Cei mai mulți partizani se aflau în județele Argeș, Muscel, Olt, Dimbovița, Gorj, Vâlcea, Mehedinți și Ialomița. Activitatea organizației s-a rezumat însă la propaganda și luările de poziție în *Gazeta țăranilor* și în Parlament. Ea nu a încercat o acțiune concretă de mobilizare a țăranimii pentru înfăptuirea dezideratelor înscrise în program, ci își exprima speranța că acestea vor fi realizate de partidele aflate la guvern. Întrunirile politice erau organizate aproape numai cu prilejul campaniilor electorale. Adepții exclusiviști ai luptei legale, conducătorii ei apreciau că răscoala era o „cale greșită”, însă țineau să-și afirme simpatia pentru țăranimea exploatată care se ridica la luptă. În acest sens, Al. Vălescu scria că „adev: rata pricină la răscoalelor este că țăranul a ajuns în multe părți în mai mizerabilă stare ca pe vremea lui Tudor la 1821”.

Pe măsură ce tensiunea la sate creștea, iar activitatea lui C. Dobrescu-Argeș și a adepților săi câștiga teren — contribuind la deșteptarea țăranimii, la sădirea convingerii că ea avea și drepturi nu numai datorii, că ea era „talpa țării” și că pe umerii ei se sprijinea edificarea României, că din sudoarea ei trăiau în belșug mai marii vremii — guvernele au cerut autorităților locale să urmărească și de aproape activitatea țăranștilor și să ia măsuri de împiedicare a adunărilor Partidei țărănești. Liberalii și conservatorii, care preconizau lichidarea activității acestei organizații

politice, au căutat un pretext pentru a lovi în „capul hidrei”, cum spunea un ministru liberal, adică în C. Dobrescu-Argeș. Sub motiv că a falsificat o poliță, acesta a fost arestat în vara anului 1898. Înțelegând sensul politic al acestui act, C. Dobrescu-Argeș arăta că a fost întemnițat „pentru a arunca teroare între ai mei... Recunosc — scria el — că n-am fost destul de viu, de energic în luptele mele, că nu jenă trebuia să produc cîrmuirii, ci la răsturnare trebuia să tind”. Există în aceste cuvinte o recunoaștere a limitelor gândirii și acțiunii sale și o prețioasă indicație pentru activitatea de viitor. Dintr-o afacere din care așa cum afirma N. Iorga, „un om politic obișnuit ar fi scăpat ușor”, C. Dobrescu-Argeș n-a putut ieși decât condamnat, mai întâi la 6 luni, apoi la 3 luni închisoare. În urma acestei pedepse, el și-a pierdut drepturile politice, nemaiputînd candida în alegeri. Astfel, era, practic, scos din viața politică a României. În legătură cu această sentință, *gazeta Adevărul la sate* scria în numărul din 15 noiembrie 1901: „Judecătorii din București, boierii sau boieriiții... s-au repezit ca uliile asupra lui și l-au nimicit... I-au dat la capă să fie pildă altora, să nu mai îndrăznească să ridice glasul pentru țăranime”. Referindu-se la aceeași sentință, Tudor Arghezi nota în ziarul *Dimineața* din 14 octombrie 1933: „Prigonit în drepturile de cetățean ca cel din urmă nemernic, urmărit de haite pînă la București, birfit în tot ce are mai scump, arestat și dat în judecată că jena cîrmuirea, e trimis la închisoare ca un făcător de rele, pentru crima de a apăra interesele și drepturile celor ce suferă, celor ce trăiesc în colibe, celor ce pier de foame, de boli, de dăjdii”.

C. Dobrescu-Argeș a ieșit din închisoarea Văcărești complet demoralizat. Partida țărănească a încercat să-și continue activitatea și a depus candidaturi în alegerile parlamentare din 1899. Teroarea guvernamentală a făcut ca nici unul din candidații săi să nu poată intra în Adunarea Deputaților. Încă înainte de alegeri, dar mai ales după aceea, guvernul a dezlănțuit o cruntă prigoană împotriva membrilor acestei organizații. Activitatea ei a devenit astfel imposibilă; în iulie 1899, C. Dobrescu-Argeș a trecut lui Al. Vălescu direcția *Gazetelor țăranilor*, iar el s-a retras din arena politică. Patru ani mai târziu, la 10 decembrie 1903, înceta din viață, la numai 47 ani. Cu aceasta lua sfîrșit prima acțiune de afirmare a unui partid țărănesc.

Fără îndoială, gîndirea și acțiunea lui C. Dobrescu-Argeș au avut serioase limite: obiectivele activității nu-i erau întru totul clare, de aceea a avut multe oscilații și atitudini contradictorii; a supraapreciat rolul luptei legale, îndeosebi parlamentare, și a negat importanța luptei revoluționare a țăranimii; n-a înțeles că numai în alianță și sub conducerea clasei muncitoare țăranimea se putea emancipa cu adevărat. Aceste limite își aveau obîrșia în condițiile istorice în care și-a desfășurat activitatea, în apartenența sa la clasa burgheziei.

C. Dobrescu-Argeș are totuși meritul de a fi atras atenția asupra gravității problemei

țărănești, de a fi contribuit la crearea unei stări efervescente la sate, de a fi inițiat și organizat acțiuni concrete pentru îmbunătățirea situației țărănimii. Chiar dacă rezultatele obținute n-au fost pe măsura așteptărilor, activitatea lui a reprezentat primul pas concret pe calea organizării politice a țărănimii; amintirea lui avea să constituie un îndemn pentru generațiile următoare de țărâni. Sămînța aruncată de el a rodit în 1918, cînd a apărut Partidul Țărănesc, condus de Ion Mihalache.

C. Dobrescu-Argeș putea să facă o strălucită carieră politică în cadrul P.N.L., să ajungă la o situație materială înfloritoare, dar a preferat să rămînă un învățător, în sensul cel mai larg și nobil al cuvîntului.

Nu o dată, activitatea sa a fost paralelă, iar uneori s-a interferat cu cea a socialistilor. Căci, nu trebuie uitat, acțiunea lui C. Dobrescu-Argeș a premers — e drept că pe alte coordonate — pe cea a socialistilor, care au întemeiat cluburi socialiste la sate în anii 1898-1899¹. În Parlament, el s-a situat adesea alături de socialiști și de liberalii radicali conduși de Gh. Panu. Referindu-se la această problemă, revista socialistă *Contemporanul* scria în 1888: „D-l C. Dobrescu-Argeș a fost socotit de toți ca socialist. Și trecutul d-sale, și faptul că a stat alături de deputații socialiști și cu d-l Panu și, în sfîrșit, el singur spunea că-i socialist²”. De asemenea, în presă și la diferite întruniri politice și-a exprimat simpatia față de socialiști, colaborînd uneori cu ei în lupta pentru obținerea de drepturi și libertăți democratice, în primul rînd a votului universal³.

Poate nici o apreciere nu ar corespunde mai bine adevărului decît cea a cunoscutului militant socialist Panait Moșoiu din 1901: „E drept că în agitarea lui, Dobrescu n-a afirmat niciodată păreri prea radicale. El s-a mîrginit numai la un oarecare minim. Dar faptul acesta n-a împiedicat să se nască în capul oamenilor tocmai tendințe contrare. N-a împiedicat ca mișcarea întepită de el să poată fi continuată, să se continue mai larg. Și stăpînirea nu greșea acolo de loc cînd îi clasează pe Dobrescu în tagma oamenilor temuți, adică alături de a noastră [subl. I.S.]”.

Dincolo de greșelile, inconsecvențele și minusurile sale, C. Dobrescu-Argeș rămîne una dintre cele mai interesante figuri politice de la sfîrșitul sec. XIX și începutul sec. XX, a cărei activitate se înscriseră, în esență, pe linia progresului social.

În anii socializmului victorios, mai exact în luna mai 1969, printr-un decret al Consiliului de Stat, Căminului cultural din Mușătești i s-a atribuit numele lui C. Dobrescu-Argeș; totodată, în aceeași localitate s-a ridicat un bust de bronz, în semn de omagiu pentru activitatea desfășurată.

¹ *Magazin istoric*, nr. 12/1975.

² Această colaborare mai temeinică și trainică s-a realizat cu multă greutate, atît datorită atitudinii lui C. Dobrescu-Argeș, cit și poziției unor socialiști, care l-au criticat, adesea pe nedrept, fără să înțeleagă necesitatea obiectivă a colaborării cu Partida Țărănească.

CARTI SOSITE LA REDACTIE

● Fazekas János — **PARTIDUL COMUNIST ROMÂN — LUPTĂTOR CONSECVENT PENTRU FRĂȚIA ȘI PRIETENIA, PENTRU EGALITATEA SOCIALĂ ȘI NAȚIONALĂ A FIILOR PATRIEI.**

Editura politică, București, 1980, 376 pp., 19 lei: studii și articole consacrate tradițiilor istorice ale înfrățirii poporului român cu naționalitățile conlocuitoare, politicii partidului de întărire a unității dintre români, maghiari, germani și celelalte naționalități.

● Mircea Mușat — **IZVOARE ȘI MĂRTURII STRĂINE DESPRE STRĂMOȘII POPORULUI ROMÂN.**

Editura Academiei, București, 1980, 158 pp., 11,50 lei: o primă selecție comentată, științifică, din lucrările a 41 autori antici, moderni și contemporani.

● Dr. L. Ghelester — **SCRIERI SOCIAL-POLITICE (cuvînt înainte, studii, antologie și note de Ion Felea, Florian Tănăsescu).**

Editura politică, București, 1980, 448 pp., 11 lei: cea dintîi culegere din publicistica militantului socialist (1873-1945).

● Ion Grecescu — **NICOLAE TITULESCU.**

Editura politică, București, 1980, 264 pp., 11,50 lei: gîndirea și acțiunea juridico-diplomatică a ilustrului jurist și diplomat român.

● General-maior dr. Ilie Ceaușescu — **THE ENTIRE PEOPLE'S WAR FOR THE ROMANIAN DEFENCE WITH THE ROMANIANS.**

Editura militară, București, 1980, 376 pp., 37 lei: evoluția concepțiilor privind armata și apărarea patriei la români, din cele mai vechi timpuri pînă în zilele noastre.

● CRONICI TURCEȘTI PRIVIND ȚĂRILE ROMÂNE. VOL. III (Intocmit de Mustafa A. Mehmet)

Editura Academiei, București, 1980, 444 pp., 37 lei: vezi și *Magazin istoric*, nr. 4/1980.

● N. Bărbuță, N. Bocșan — **INDEPENDENȚA ROMÂNIEI ÎN OPINIA BELGIANĂ** (prefață Jacques Willequet, profesor la Universitatea liberă din Bruxelles).

Editura Dacia, Cluj-Napoca, 324 pp., 10 lei.

● George Cipălanu — **VINCENȚIU BABEȘ.**

Editura Facla, Timișoara, 236 pp., 19 lei: viața și activitatea cunoscutului luptător (1821-1907) pentru drepturile românilor transilvăneni.

● ENLIGHTENMENT AND ROMANIAN SOCIETY (coordonator Pompiliu Teodor).

Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1980, 280 pp., 27 lei: studii despre iluminism și societatea românească.

Publicăm un nou episod din cartea L'Espionage à travers les âges (Spionajul de-a lungul vremurilor) a istoricului francez Jean-Pierre Alem! Titlul și subtitlurile aparțin redacției noastre.

Puternica oligarhie din sudul Statelor Unite dominase mult timp administrația țării. Suprematia sa a luat sfârșit cu prilejul alegerilor prezidențiale din 1860, care au consacrat succesul candidatului din statele din nord, Abraham Lincoln. Această alegere prevestea abolirea sclaviei, pe care nordiștii o cereau cu hotărâre, măsură pe care însă sudiiștii o considerau că le va ruina agricultura. În acel moment, Sudul s-a hotărât să se separe de Nord și astfel a izbucnit crudul război de secesiune, care va pune la grea încercare întreaga țară, din 1861 până în 1865. Acest război face parte din categoria de conflicte care oferă spionajului posibilități multiple, deoarece combatanții din cele două armate vorbeau aceeași limbă; în plus, mulți simpatizanți ai idellor nordiștilor locuiau în sud și invers.

Dar spionajul a jucat un rol redus în desfășurarea luptelor, dat fiind că, la începerea ostilităților, nici una din tabere nu avea vreo formă de organizare pentru obținerea de informații. De aceea, lupta ulterioară dintre serviciile secrete adverse nu a fost prea spectaculoasă. În schimb, personajele angajate în această acțiune au fost de multe ori animate de dorința de a săvârși acte de bravură și, aproape totdeauna, au făcut parte din galeria figurilor pitorești.

Casa - capcană

Cînd a izbucnit războiul, președintele Lincoln, neavînd la îndemînă în armata sa nici un agent informator, s-a gîndit să apeleze la doi detectivi particulari. Primul, William A. Lloyd, a fost trimis în sud pentru a evalua importanța garnizoanelor și a comunica planurile fortificațiilor inamice. Activitatea sa rezultă din intențarea unei acțiuni în justiție pentru a reclama salariul de 200 dolari pe lună, care-i fusese promis, dar pe care nu-l primise niciodată. Al doilea, detectiv mult mai cunoscut, a fost Allen Pinkerton.

Pinkerton era scoțian și, la 23 ani, după cîteva încurcături cu poliția britanică, s-a stabilit în America. Aici s-a îndeletnicit cu diferite meserii, pînă cînd fîerul său l-a ajutat să depisteze o bandă de falsificatori la a cărei arestare a contribuit. Acest lucru i-a atras numirea ca șerif al unui mic comitat; patru ani mai tîrziu, a devenit primul — și unicul — detectiv al poliției din Chicago. Pe vremea aceea trenurile, care începeau să străbată America, erau deseori jefuite. Pinkerton și-a propus să creeze o agenție particulară de poliție, care să protejeze garniturile feroviare. Cîteva succese strălucite i-au adus, curînd, notorietatea în întreaga țară.

La începutul anului 1861, pe cînd conducea o anchetă la Richmond, în numele companiei „Philadelphia, Wilmington and Baltimore Railroad Co”, a dat de firul unui complot avînd ca scop asasinarea președintelui Lincoln, în timpul vizitei sale în acel oraș. Introducîndu-și unul din oamenii săi în banda conspiratorilor a împiedicat atentatul, succes care i-a sporit celebritatea. După izbucnirea războiului, prietenul său,

generalul George McClellan, l-a angajat pentru organizarea unui serviciu de informații, începînd cu statul Ohio, unde se găsea cartierul său general. Puțin după aceea, Pinkerton și-a trimis agenții în statele Virginia și Kentucky; el însuși, deghizat, a străbătut statele Tennessee, Georgia și Mississippi.

Cînd, în iulie 1861, McClellan a fost numit comandant-șef al forțelor nordiste, l-a adus pe Pinkerton — care își schimbase numele în maior E. J. Allen — la cartierul său general de la Washington, pentru a completa serviciul de informații cu unul de contraspijonaj. În acest domeniu, care se înrudea cu activitățile polițieneste în care excela, Pinkerton și-a dovedit eficacitatea. Cu toate acestea, o vreme, o fetiță de opt ani i-a dejucat planurile.

Doamna Rose Greenhow, o văduvă bogată, care locuia la Washington era totuși devotată sudiiștilor. Grație numeroaselor sale relații, ea culegea informații, pe care o tînră prietenă a sa, domnișoara Duval, deghizată în vinzătoare ambulantă, le transmitea sudiiștilor. Relațiile furnizate astfel au fost atît de importante, încît au permis generalului sudist Beauregard să obțină o mare victorie la Manassas.

Pinkerton o suspecta pe doamna Greenhow de spionaj, dar, cum nu dispunea de

ONORABILUL DETECTIV PINKERTON

JEAN-PIERRE ALEM

mijloacele de ascultare ale poliției de azi, a început să-i supravegheze casa într-un mod foarte rudimentar. Urcat pe umerii unui din oamenii săi, detectivul urmărea de la o fereastră a unui imobil situat vizavi de cel al spioanei, ce se petrecea acolo. El a aflat curînd destule lucruri pentru a o putea aresta pe văduvă. Operația a avut loc cu multă discreție și casa a fost transformată în capcană dar, o vreme, nimeni nu s-a lăsat prins. Mirat și decepționat, Pinkerton a căutat mai cu atenție și a descoperit, în sfîrșit, cauza eșecului său: fiica doamnei Greenhow, în vîrstă de 8 ani, își petrecea timpul cocoțată într-un pom aflat la poarta casei. De fiecare dată cînd cineva se apropia, ea îngina, pe melodia unui cînteec de copii: „Mama a fost arestată!”.

Din fericire pentru Pinkerton, nu toți spionii pe care-i urmărea au avut inteligența acestei fete, așa încît, curînd, a putut să aresteze un mare număr dintre ei. În domeniul informațiilor însă rezultatele obținute de el au fost mediocre; mai mult chiar, printr-o manevră greșită, a provocat pierderea celui mai bun agent al său, Timothy Webster.

Acesta acționa în sud, unde, așiftînd ură nempăcată împotriva nordiştilor, devenise prietenul secretarului de stat pentru război, pe care l-a însoțit într-o inspecție în orașele-cheie: Knoxville, Chattanooga și Nashville. Webster a cules în această călătorie informații de mare valoare. Dar cînd McClellan se pregătea să atace Richmond, capitala sudiştilor, iar nevoia de informații era esențială, izvorul Webster a secat brusc. Pinkerton a rămas foarte surprins de această tăcere, cu atît mai mult cu cît agentul său locuia pe atunci chiar la Richmond. Dorînd să afle cauza, a comis imprudența să trimită doi agenți, mai puțin experimentați, în căutarea lui Webster. Cei doi au sosit la Richmond sub înfățișarea unor călători englezi, dar și-au jucat atît de prost rolul încît au fost repede demascați. Unul dintre ei, pentru a-și salva pielea, a dezlăuit scopul misiunii sale și rolul lui Webster. Acesta din urmă, care nu mai transmisese știri din pricina unei boli grave, a fost arestat și spînzurat de sudişti.

Pinkerton a mai avut un alt agent, care i-a furnizat informații valoroase, dar a trebuit să părăsească repede sudul în condiții care demonstrează cît de puțin pre-

gătită era acțiunea de culegere a informațiilor. Este vorba de Lafayette Baker, care a terminat războiul ca general de brigadă. Baker parcurgea zonele strategice ale sudului travestit în fotograf ambulant. Era o primă greșeală, deoarece militarilor nu le plăce să vadă fotografiile dînd tircoale prin zonele interzise. În afară de aceasta, aparatul fotografic era stricat și Baker nu putea să-și servească clienții. Cum era și normal, activitatea acestui ciudat fotograf a devenit suspectă și Baker nu a scă-

pat cu viața decît dînd bir cu fugiții. În martie 1862, cînd comanda armatei i-a fost retrasă generalului McClellan, Pinkerton a abandonat conducerea serviciului de informații nordist.

La începutul războiului, frontul din vest al nordiştilor era comandat de generalul Grenville M. Dodge — viitorul constructor al liniei ferate „Union Pacific Railroad”. Dodge își crease și el un serviciu operativ de informații, care număra, zice-se, pînă la 100 agenți și pentru funcționarea cărui a cheltuit, în doi ani, suma de 17 099,95 do-

lari. Deși suma a fost contabilizată cu precizie, odată războiul terminat, o comisie de anchetă a găsit unele lacune în socotelele generalului. De fapt, nu se cunoaște decît un singur agent al acestui serviciu de informații — Philip Henson, un om abil și îndrăzneț. După instaurarea păcii, Henson și-a cîștigat existența destul de greu, ținînd o serie de conferințe despre spionaj, la care publicul venea mai puțin atras de acest subiect și mai mult ca să admire barba oratorului, care îi ajungea pînă la genunchi.

Belle Boyd salvează Richmondul

Sudul a avut, de asemenea, spionii săi, dintre care cel mai îndrăzneț a fost, fără îndoială, Shaw, alias căpitanul Coleman, pe care nordişti nu au reușit niciodată să-l prindă în capcană. Dar cel mai vestit dintre informatorii sudisti a fost, în mod incontestabil, Belle Boyd, o tinăra fată de 18 ani.

Belle a intrat în legendă contribuind ea însăși la înfrumusețarea isprăvilor sale, prin publicarea cărții *Belle Boyd în luptă și în închisoare*. Este dificil să discerni mitul de realitate în relatările sale; se poate totuși afirma că tinăra și-a riscat de cîteva ori viața și a adus mari servicii taberei sudiste.

Bătălia de la Gettysburg (1863), cîștigată de nordişti

În p. 58: detectivul Allen Pinkerton, șeful primului serviciu de informații al armatei nordiste

Rămasă orfană în urma morții tatălui său, care fusese ofițer, Belle locuia împreună cu mama sa la Martinsburg, în Virginia. La începutul războiului, o patulă nordistă a venit pentru a le rechiția locuința; se spune că, intrucât subofițerul care comanda patrula i-ar fi brutalizat mama, Belle l-ar fi împușcat. Pe atunci avea 17 ani și, datorită faptului că era minoră, n-ar fi fost arestată. Autenticitatea acestui episod n-a putut însă fi probată. Oricum, este sigur că, ulterior, Belle s-a mutat la Front Royal, la o mătușă a ei. Acolo și-a început cariera de spioană.

În casa mătușii era cazat generalul nordist Shields și statul său major. Generalul avea obiceiul ca în fiecare seară, să țină un consiliu cu ofițerii săi într-o cameră de la parter. Belle se instala în camera de deasupra de unde scosesse o bucată de parchet, ceea ce îi permitea să audă discuțiile militarilor. După încheierea consiliului, ea sărea pe cal și transmitea informațiile culese avanposturilor sudiste, aflate la 15 mile depărtare; înainte de ivirea zorilor, fata revenea acasă. Cel mai important succes al ei a constat în traversarea liniilor nordiste în plină zi, sub o ploaie de gloanțe, pentru a-l întâlni pe generalul Stonewall Jackson. Ea l-a înștiințat pe acesta că, grăbindu-se, trupele sudiste vor putea trece podurile de pe râul Shenandoah, înainte ca nordiștii să le arunce în aer și să bazeze astfel drumul generalului nordist Banks și joncțiunea lui cu McDowell. În felul acesta, Richmondul ar fi fost salvat de atacul nordiștilor.

Generalul Jackson, recunoscător, i-a adresat lui Belle, aceste cuvinte: „Vă mulțumesc, în numele meu și al armatei, pentru imensul serviciu pe care l-ați adus patriei dumneavoastră”.

Belle a fost arestată, pentru prima dată, în iulie 1862, și închisă la Old Capitol, lângă Washington, dar eliberată după o lună, din lipsă de probe. În august 1863, după ce remisese un mesaj unui curier, care s-a dovedit a fi agent nordist, a fost internată în închisoarea din localitatea Carol, unde a făcut viață grea paznicilor ei. „Era capabilă de orice” — se plîngeau aceștia. În luna decembrie a aceluiasi an a fost eliberată — probabil ca urmare a unui schimb de prizonieri — și a revenit la Richmond. Când a sosit acolo, trupele i-au dat onorul iar orchestrele au cântat în cinstea ei întreaga noapte.

În primăvara următoare, Belle a primit misiunea să ducă în Anglia un mesaj secret al lui Jefferson Davis, președintele Confederației sudiste. Arestată în timpul călătoriei, a fost eliberată însă destul de repede, putîndu-și îndeplini pînă la urmă misiunea. După terminarea războiului, s-a

aflat și cauza celei de-a treia eliberări: s-a căsătorit cu ofițerul care o luase prizonieră, locotenentul Sam Wyldle Hardinge.

Sudiștii au avut un agent și în Canada, Clement C. Clay care fusese însărcinat să furnizeze materialele necesare pentru realizarea unui plan diabolic — incendierea simultană a unor puncte importante din New York și Chicago. Din fericire pentru nordiști, curierul care ducea mesajele referitoare la acest plan nu era, ca de obicei, abilitul căpitan Coleman. Mesajele au fost interceptate și citite de nordiști, care au luat măsuri drastice de prevenire. În acest fel, n-a fost declanșat decît un singur incendiu, la Hotelul „Saint Nicholas” din New York.

Interceptarea unui alt mesaj, din care au aflat că un centru de informații sudist funcționa în plin centrul New Yorkului, a provocat stupeoare în rîndul nordiștilor. Serviciul de contraspionaj, moștenit de la Pinkerton, a reacționat cu abilitate, reușind să identifice membrii rețelei și misiunile lor. Acestea constau în special în executarea, de către un expert gravor, Hilton, a unei tiparnițe pentru imprimarea de monede nordiste false. Sudiștii erau, într-adevăr, handicapați de faptul că tezaurul american se găsea în nord, iar moneda emisă de ei era refuzată în străinătate.

După ce s-au strîns toate dovezile, contraspionajul nordist a procedat la arestarea tuturor agenților adversi, începînd cu Hilton. Operația aceasta a dat o lovitură grea sudiștilor. Lipsiți de mașina lui Hilton, ei au falsificat banii atît de grosolan, încît au fost refuzați pretutindeni în străinătate.

Cele două eșecuri sudiste s-au datorat simplismului cifrului lor, pe care adversarii îl descifrau cu ușurință. În schimb, sudiștii n-au reușit niciodată să descifreze mesajele inamice, deși dispuneau de o mare cantitate de documente, adunate, în urma raidurilor întreprinse de cavalerie, care ataca oficiile poștale pînă departe, în nord.

Cauza determinantă a înfrîngerii sudiștilor a fost zdrobitoarea superioritate numerică, materială și tehnică a adversarilor lor. Dar deficiențele din domeniul serviciului secret au contribuit cu siguranță la grăbirea acestei înfrîngerii.

În românește de
Miralena MAMINA

MANUSCRISE NECUNOSCUTE DIN VREMEA LUI ȘTEFAN CEL MARE

ION-RADU MIRCEA,
doctor în istorie

Cel peste 47 ani de domnie al lui Ștefan cel Mare, cea mai lungă din istoria țărilor române, au creat un climat favorabil dezvoltării unei culturi strălucite, cultură ce a format epocă în estul și sud-estul Europei. Deși în acest interval au avut loc invazii pustitoare, cum a fost aceea a lui Mahomed Cuceritorul (1476)¹, care a atins nordul Moldovei, cele ale tătarilor sau expediția lui Ioan Albert al Poloniei până la Suceava², cu cortegiul lor de distrugeri, artele și literele au atins un punct culminant în istoria civilizației românești. În acea vreme arhitecții au acoperit țara cu cetăți, curți domnești și biserici, toate purtând pe frontispicii, săpat în piatră, numele marelui domn și ctitor. Exterioarele și interioarele clădirilor au fost decorate cu ample scene murale, în care strălucesc portretele voievodului, ale familiei lui sau ale boierilor săi, cu armonioase dantelării săpate în piatră.

Bucurii ale cugetului

În cadrul acestei viguroase afirmări culturale, manifestate pe multiple planuri, se distinge în chip deosebit cultura scrisă.

Valoroase vehicule ale gândirii, cărțile manuscrise alcătuite în timpul marelui voievod s-au remarcat și prin miniaturile lor sculptoare, prin frontispicii, viniete și litere ornate. Între școlile de caligrafi din diferite țări, cea din Moldova, prin meșteșugul desăvârșit al punerii în pagină, prin grația titlurilor scrise cu roșu și aur, amestecul de culori și aur s-a distins în mod deosebit, făcând din lucrările făurite aici bijuterii căutate și imitate. Ele au cunoscut o largă răspândire în răsăritul Europei, din Peninsula Balcanică până în Polonia și Rusia.

Școala caligrafică moldovenească era o continuare a școlii de scriere de la Neamț, Bistrița sau Moldovița din prima jumătate a secolului XV, pe care o ilustrase în mod magistral Gavril Uric, prin prodigioasa sa producție de texte, păstrate până în zilele noastre.

Cartea moldovenească în vremea lui Ștefan cel Mare a format obiect de studiu pentru mulți cercetători. Repertoriile și studiile întreprinse până în prezent au pus în valoare 45 manuscrise datate și 17 nedatate, păstrate în biblioteci românești și alte 18 manuscrise aflate în biblioteci străine. În țară, lucrările s-au păstrat la vechile centre de cultură Neamț, Moldovița, Bistrița, Humor și, mai

^{1,2} Magazin istoric, nr. 7/1976; 3/1975, 1/1979.

ales, la ctitoria de frunte a domnului, mănăstirea Putna, unde se găsec și astăzi cele mai multe dintre produsele copistilor săi.

În multiplicarea cărților, un rol de seamă l-au avut călugării, dar nu puțini au fost grămăticii și diecii de la curtea domnească și de la alte curți care au contribuit la aceasta. Dealtfel, prima carte cunoscută din timpul lui Ștefan cel Mare (1463) a fost scrisă de un laic — Mircea diac — și comercializată de un alt diac — Trif — el însuși copist, la Lvov, al unui *Tetraevanghel* (1477) și, probabil, al altui manuscris, în 1467. Tot dieci au fost și copistii Fedca (1489), Isaia (1492), Teodor, fiul lui Gavril (1493), și Dumitru (1504). Lor li se adaugă Petru (semnat al unui manuscris — 1475) și Damian — grămătic, în anul 1495. Participarea acestor laici la răspîndirea cărții dovedește însemnătatea cancelariilor marilor feudali în frunte cu cea a domnului țării în viața culturală, cît și a cancelariilor unor tirguri. Acești dieci, care — cum am văzut — redactau nu numai acte, scrisori, hrisoave, ci și cărți, erau patronați și primeau subsidii de la domn și de la boieri. Nu poate fi exclusă posibilitatea ca unii dintre ei să se fi întreținut din munca lor; dovadă, Trif diecul vindea pe la 1470 un *Apostol* (scris de Mircea diecul) pentru 18 galbeni. Totuși cartea manuscrisă nu devenise încă o marfă. Destinația ei predilectă o constituiau diferitele locașuri de cult, ajungînd mai rar în proprietatea particularilor. Aceasta explică numărul mare al cărților sacre — în special tetraevangeliare (18) — sau de cult (15 mineie). Rareori se întîlnesc în bibliotecile medievale alte cărți decît cele de cult. Tocmai prin această prismă se impun o serie de lucrări de literatură originală, istorică, realizate în această vreme. Apariția lor a fost condiționată de personalitatea lui Ștefan cel Mare, de eforturile făcute de țările române pentru a opri puihoiul invaziei otomane și lăcomia statelor vecine.

Noi cercetări întreprinse în bibliotecile din țară și străinătate vin să adauge la tezaurul nostru cultural alte opere ale copistilor moldoveni. În primul rînd, trebuie să menționăm că numărul manuscriselor poate fi mărit, printr-o studiere mai atentă, atît a grafiei, a ornamentelor, cît, mai ales, a hîrtiei și filigranului ei care ar putea indica proveniența și data — cu aproximație — a numeroase manuscrise aflate în depozitele noastre sau ale bibliotecilor din unele țări vecine. Recunoașterea tipurilor de hîrtie folosite în Moldova între 1457 și 1504 permite identificarea a noi cărți slavo-române realizate în acest răstimp.

Izvodul și copia

Un exemplu edificator în acest sens îl constituie *Syntagma* lui Matei Vlastaris — operă cunoscută pînă acum prin cele două

copii, cea a ieromonahului Ghervasie de la Neamț, din 1472 și aceea a grămăticului Damian din 1495; alături de ele avem o a treia variantă a *Syntagmei*, realizată de un binecunoscut copist de la mănăstirea Putna, ieromonahul Iacov. La Biblioteca „V.I. Lenin” din Moscova se păstrează un splendid exemplar scris pe hîrtie (334 file) cu filigranele caracteristice scriitorilor noastre (atelierelor de scriere) cu legătura în piele și lemn, avînd imprimate, cu fierul cald, ornamente caracteristice moldovenești. Textul este împodobit de un frontispiciu în culori, format din patru cercuri înălțuite, de o vînetă și de inițiale și titluri sau marginalii cu chinovar. Cuprinsul este identic cu cel din celelalte exemplare românești cunoscute. Ceea ce atrage în chip deosebit atenția este epilogul: „În anul 6983 [1475], cu darul și din porunca preabinecinstitorului și de Hristos iubitorului și încoronatului de Dumnezeu, a domnului nostru Ioan Ștefan voevod, domn a toată Țara Moldovei, s-a scris această carte de pravilă pentru mănăstirea de la Putna, fiind arhieru atunci în Țara Moldovei preasfințitul mitropolit chir Theoctist, în Putna fiind egumen arhimandritul ieromonah Ioasaf. S-a scris cu mîna multpăcătoșului, așa-zis ieromonah, Iacov; și s-a sîrșit în luna decembrie, 23 zile”. Dar veritabila surpriză este oferită de o seamă de însemnări marginale, și de la sîrșitul manuscrisului. Astfel, după cum rezultă dintr-o notă de la fila 244, traducerea slavonă a lucrării bizantine s-a făcut la 1342. În sîrșit, pe ultima filă, copistul a transcris o seamă de date. Într-una din însemnări apare „anul 6972 de la începutul lumii”, dată ce corespunde anului 1464; în a doua însemnare se spune „lar de la nașterea lui Hristos pînă acum sînt o mie de ani 472, iar de la patimile lui Hristos o mie 439”. Nici 1464 (din prima însemnare) și nici 1472 (din cea de-a doua) nu corespund cu data copiei lui Iacov, care — cum rezultă din epilog — e 1475. Ce reprezintă ele? 1472 este — fără îndoială — anul realizării copiei *Syntagmei* de la Neamț, făcută de Ghervasie. Încîlinăm să credem că exemplarul folosit de Ghervasie pentru copia făcută de el la 1472 data din 1464. Astfel, la numărul de copii ale acestei pravile, mai trebuie adăugată una, din 1464 — copie deocamdată necunoscută decît prin această modestă, dar revelatoare însemnare.

Cercetările întreprinse asupra textelor vechi sînt însă de natură să aducă unele precizări și în privința unor exemplare nesigure. De pildă, în repertoriile de manuscrise se află vagi referiri asupra *Mineiului* din 1466, purtînd semnătura lui Anastasie, arhimandritul mănăstirii Moldovița; manuscrisul era considerat ca aflîndu-se într-o „bibliotecă necunoscută”. În realitate, el se păstrează în biblioteca mănăstirii Dragomirna. Și nu numai acest manuscris. Din studierea lui, a stilului său artistic și mai ales a filigranului foarte rar întîlnit (un trident și o seceră, redată într-o formă abia schițată) am reușit să identificăm

la Dragomirna și alte mineie destinate luni-
lor februarie, mai, iulie, octombrie și noiembrie
executate tot la mănăstirea Moldovița
și datorate, poate, aceluiași copist. El repre-
zintă veriga de legătură între miniaturistica
începutului de veac XV (atât de strălucit
reprezentată de Gavril Uric) și școala minia-
turistică ce se va dezvolta în timpul lui Ște-
fan cel Mare.

Dragostea de istorie

Dar pe lângă aceste noi date asupra culturii
scrise din vremea lui Ștefan cel Mare trebuie
să adaug o operă de deosebită însemnătate
pentru orizontul cultural al epocii, în special
pentru istoriografie.

Așa este cazul lucrării *Topographia cris-
tiana* a bizantinului Cozma Indiclepoustes —
volum scris pe hîrtie de 28,8 cm × 16,5 cm.
Pe prima pagină se întîlnește titlul „Această
carte, numită Cozma Indiclepov, aleasă din
scripturile dumnezeiești de binecredinciosul și
preaortodoxul chir Cozma...” etc. Este vorba
de o celebră scriere geografică, veritabilă
chintesență a cunoștințelor medievale despre
geografia răsăritului Europei, scriere ce
ocupa primele 190 file ale manuscrisului.
Partea a doua a lui se deosebește net, ca fac-
tură și grafie de prima. De la fila 191 textul
se schimbă atât ca aspect grafic cît și ca nume-
rație. Grafia este caracteristic moldovenească;
scrisul e îngrijit, încet, tacticos, cu trăsături
verticale, cu accentuate diferențe între
gros și subțire, dar cu o proporție desăvîrșită
a literelor elansate. Scribul a folosit două cu-
lori, negru și roșu, culoarea roșie servind la
scrierea titlurilor, a indicațiilor marginale sau
în text, pentru numele personalității ori a
evenimentului la care se referă. Din loc în
loc, apar litere mari ornate, trasate cu cer-
neală roșie și accente negre, care dau un aspect
elegant manuscrisului.

Cele 223 file ale acestei a doua părți cuprind
mai multe texte, între care cel mai amplu
e între filele 1 și 184. Pe ultima filă (223),
se găsește lipit un fragment de hîrtie scris de
mîna aceluiași copist: „De la Adam pînă la
potop ani 2260 și de la potop pînă la stîlp
ani 629... Iar de la Adam pînă acum în total
ani 6967 [1459], scris în anul de Chiriopasha”.
Indicația este corectă, căci, într-adevăr, în
1459, Paștele a căzut la 25 martie, în ziua
de Buna Vestire. Sub acest fragment de hîr-
tie există se pare un alt text, care ar putea
fi epilogul copiei. Din păcate, nu se poate

distinge dacă într-adevăr e un text. Deoarece
fragmentul de hîrtie nu poate fi dezlipit pentru
a vedea ce e scris sub el, trebuie să acceptăm
că ultimul văleat menționat, 6967 (1459) repre-
zintă momentul cînd s-a sfîrșit copierea croni-
cii. În acest caz, am fi în posesia celui mai vechi
manuscris cunoscut din vremea lui Ștefan cel
Mare, realizat la numai doi ani de la înscu-
nare. Această concluzie e contrazisă de fili-
granul hîrtiei care nu poate fi mai vechi —
după datele de care dispunem pînă în prezent
— de anul 1470-1480. Aceasta ne face să
credem că anul 1459 aparține — ca și în cazul
Syntagmei lui Vlastaris — izvodului (lucră-
rii folosite drept model), fiind reprodus meca-
nic de copist. Dintre toate copiile acestei a
doua părți a manuscrisului, cea mai importantă
e fără îndoială cronica (filele 1-184). Lipsa
primei file a ei, pe care se găsea și titlul —
și poate și frontispiciul — a creat însă o con-
fuzie asupra autorului acesteia. În sec. XVIII,
manuscrisul a fost în posesia unui cărturar
rus, care pe lângă o serie de corecturi de redac-
ție rusă, pe care le-a încercat în text, a adău-
gat în capul primei pagini a celei de-a doua file,
titlul: *Letopisețul lui Gheorghie Kedren sau
Granograful preacuviosului Gheorghie Kedren*.
Existența unei traduceri a operei lui Cedren ar
fi fost un eveniment de seamă și nu numai
pentru cultura noastră medievală, dar și a
țărilor vecine, de limbă slavă. Compararea
textului din 1459-1470 cu opera lui Cedren
nu a dat însă rezultate. Aceeasi nepotrivire
am constatat-o și în compararea cronicii cu
opera altui cărturar bizantin, Simeon Meta-
fras. În schimb, textul prezintă o concordanță
perfectă cu manuscrisul 321 de la Biblioteca
Academiei R.S.R., care conține cronica lui
Gheorghios monahul, cunoscut îndeobște sub
numele Hamartol (Sărmanul). Astfel, manu-
scrisul prezentat este cea mai vîrstnică copie
românească a acestei lucrări, singura cunos-
cută pînă în prezent în Moldova.

Faptul că manuscrisul se oprește la Inte-
meierea Constantinopolului (paragraful „Des-
pre împăratul Constantin și Sever”), ne în-
deamnă să presupunem că prototipul copiei
a fost ori un prim volum ce a circulat în Mol-
dova sub urmașii lui Alexandru cel Bun,
ori că manuscrisul descoperit de noi era urmat
de un al doilea volum, astăzi dispărut.

Manuscrisele prezentate întregesc viziunea
noastră asupra climatului cultural al evului
mediu românesc. Cum se poate constata, în
sec. XV, în preocupările lor de istorie, feuda-
lii moldoveni au recurs adesea la producția
literară a Bizanțului, fapt care a înrîurit
creația originală a letopiseștelor moldovenești
la începuturile lor. Pe de altă parte, interesul
pentru unele dintre cele mai populare cronici
bizantine (cum e cea a lui Gheorghe Hamar-
tol) dovedește interesul românilor din vremea
lui Ștefan pentru lucrările de istorie.

POSTA MAGAZIN ISTORIC

SATUL FRUNZARU, 1877

EUGEN VIZULEA, din București, își începe scrierea cu un cuprinzător citat din însemnările medicului L. Filia (nr. 5/1977) în care acesta relatează popasul făcut, în septembrie 1877, în satul Vizurești: Un sat pe care birjarul ni-l arăta, dar pe care nu-l distingeam până ce am intrat în el. Era compus numai din bordeie, pină și hanul și chiar locuința proprietarilor, frații Vizulea. Până au mai răsuflat caii, am vizitat și locuința proprietarilor, căci ne impresionase un sat unde nu vedeam decât acoperișuri.

Proprietarul, dl. Vizulea, ne-a primit cu deosebită amabilitate, ne-a explicat că acolo cîmpia fiind expusă vînturilor vehemente, bordeiele sînt mai recomandate nevoilor populațiunii, fiind și mai răcoare în timpul verii.

În adevăr, văzînd construcțiunea rațională a bordeiului d-lui Vizulea, cu ziduri izolate de umiditate, salonul și toate camerele modern mobilate, așa mai înțelegeam să locuiască cineva într-insele... Luînd dulceața și cafeaua oferită, dl. Vizulea ne-a spus că ziua și noaptea calea aceasta este frecventată și că foarte mulți îl vizitează; d-sa îi ruga pe toți a se înscris într-o condică mică pe care o purta în buzunar. Noi ne-am înscris toți și mi-a fost permis a observa și celelalte semnături. Un însemnat număr de bărbați înostri cei mai eminenți și fără de aceasta, francezi și germani, oameni de toate naționalitățile, am văzut chiar inscripții și în limba persană.

Dl. Vizulea a cules astfel autografe de un mare interes, căruia îi arăt cu această ocaziune omagiile mele pentru

buna primire ce ne-a oferit ori de cîte ori am trecut pe acolo.

Fragmentul citat se referă la înaintași mei, continuă corespondentul nostru bucureștean. Vizulea amintit este bunicul meu Hristodor, care avea o proprietate în satul Frunzaru, din comuna Sprincenata, județul Olt, cam la jumătatea drumului dintre Slatina și Turnu Măgurele. În 1877-1878, casa le-a fost vizitată de numeroase personalități. Astfel, în iulie, 1877, după căderea cetății Nicopole, cîteva zile a poposit acolo Eden pașa, fostul comandant al garnizoanei otomane care capitulase. Deși era vorba de un prizonier, bunicul l-a tratat cu omenie; în semn de recunoștință, prizonierul otoman i-a oferit iataganul său. La conacul din comuna Frunzaru au poposit, printre alții, prinții de Battenberg și Leuchtenberg, precum și un prinț persan. Ba, la începutul lunii decembrie 1877, pe un viscol puternic, la conacul din Frunzaru (în imagine) a poposit și țarul Alexandru II, cu suita sa, garda sa și o unitate de cazaci. Din suita țarului printre alții, mai făceau parte generalii Krudner și Tottleben, colonelul Gaillard. Au rămas în Frunzaru circa o săptămînă.

După 19 ani, prin Decretul 2386, din 9 aprilie 1896, în urma raportului întocmit de ministrul de externe rus de atunci, țarul Nicolae II a conferit bunicului meu — *Ca semn al deosebitei noastre recunoștințe* — Ordinul Sf. Stanislav clasa II. Decorația, iataganul oferit de Eden pașa, împreună cu prețioasa condică cu semnături, au dispărut în timpul tragicilor evenimente din toamna anului 1916. Nu s-au păstrat decât adresa Legăției ruse din România prin care i se aducea la cunoștință bunicului că i s-a conferit înalta distincție și decretul respectiv.

POSTA MAGAZIN ISTORIC

CU UN MILENIU MAI VECHI

In sprijinul celor afirmate de dr. Iuliu Paul în nr. 6/1980 referitor la tăblițele pictografice de la Tartaria, EUGEN JENICA POPOVICI, din București, ne trimite un fragment din articolul savantului englez M.S.F. Hood, The Tartaria Tablets (din revista Scientific American, mai 1968, pp. 30-37) în care se precizează: Trei tăblițe pictografice, găsite în România, s-ar putea să fie cu 1000 ani anterioare celor mai vechi exemple de scriere din Mesopotamia.

HĂRȚI ȘI...CĂRȚI

ILIE D. STAN, din satul Borduselu, com. Ciochina, jud. Ialomița; în nr. 7 și 8/1980 am publicat hărțile bădăliilor de la Mărdăști și, respectiv, Mărdăști.

Pentru procurarea lucrărilor solicitate, adresați-vă librăriei Cartea prin poștă, str. Pitar Mos, nr. 5, București.

Aceeași sugestie facem și cititorilor: LIAN BIRTOIU, din Oravița; TOMA PARASCHIV, din Hirsova; ELENA ȘTIRBAN, din Fălciuceni.

PRIMIRE DE NEUITAT

In completarea notișii privind vizita unui grup de studenți turci la Iași în 1914 (nr. 7/1970), dr. VIRGIL V. VRACIU, din com. Agafon Turcești, jud. Botoșani, mărtor al evenimentului petrecut cu 66 ani în urmă, ne scrie: Studenții turci au fost împărțiți în trei grupuri de câte 30-40 persoane, repartizați la Liceul internat, Liceul militar și Seminarul Veniamin. La Liceul internat au fost salutați, în limba turcă, de un elev din clasa VII, originar din Dobrogea. La universitate, au fost primiți de Nicolae Iorga, care le-a vorbit și în turcă și în franceză.

Primirea de care s-au bucurat oaspeții turci a fost, într-adevăr, de neuitat.

LIMBA GETĂ ÎN ȘASE ANI

Cît timp i-a trebuit lui Ovidiu pentru a învăța limba geților? ne întreabă PETRE SÂNDULESCU, din Brașov.

Într-o recentă ediție a Ponticelor marelui poet roman, editat la Tomis în anul 8 e.n., ediție tipărită de editura pariziană Les Belles Lettres, prof. Jacques André, director științific la Școala practică de înalte studii din Paris, precizează că în luna anului 14-15 e.n. poetul o stăpînea (limba geților) destul de bine. Atît de bine, încît, în acel timp, Ovidiu putea să reșite în fața geților tomlani poezile pe care le scria în limba acestora, bucurîndu-se de aprecierile lor elogioase.

1166 TERMENI

Prof. NICOLAE TOMESCU, din București, ne semnalează că într-o recentă cercetare consacrată termenilor politico-sociali prezenți în cele dintîi publicații românești, Rodica Bogza Irimie (Universitatea București) reține că în mod esențial terminologia politico-socială românească s-a format în perioada 1829-1848, odată cu apariția primelor periodice românești și pe măsură ce oamenii înalțați ai epocii perfecționau, pentru a exprima un conținut bogat, instrumentul care le stătea la îndemînă — limba română.

Cele 1166 exemple selectate de autorul evidențiază caracterul unitar al terminologiei folosite în cele trei țări române — ilustrînd și pe această cale unitatea românească — și, apoi, faptul că intensă folosire și afirmare a avut loc, în epocă, în zilele înflorite ale revoluției române din 1848.

COMPLEX MUZEISTIC „GH. MAGHERU” LA RÎMNICUL VÎLCEA

Informația publicată în revista dv. nr. 7/1980 referitoare la tabăra militară revoluționară condusă de generalul Gh. Magheru, ne determină să venim cu următoarele precizări, ne comunică D. ANDRONIE, muzeograf,

la Muzeul Județean Vîlcea, din Rîmnicul Vîlcea. Și aceste precizări sînt: Tabăra a funcționat între 2 august și 28 septembrie 1840.

Cercetările recente și în mod deosebit publicațiile 1848 în județul Vîlcea, volum de documente editat de Societatea Prietenilor lui Bălcescu (Bălcești pe Topolog, 1978), și Aspecte militare privind revoluția de la 1848 în Oltenia, lucrare editată de Arhivele statului, filiala Vîlcea (1979) precizează cu exactitate că tabăra a fost organizată la Troian și nu la Rîureni (ambele în componența municipiului Rm. Vîlcea; Troian la 3 km, Rîureni la 10 km, în sudul orașului).

În acest loc încălecat de istorie găsim Complexul muzeistic „Gheorghe Magheru” unde se pot vizita obiectivele: Obelis: 1848 ridicat în anul 1973, cu prilejul aniversării a 125 ani de la revoluția din 1848; Fintina lui Filaret, monument istoric și de artă ridicat la 1784; Casa, sediul statului major al taberei militare în toamna anului 1848, de unde pleca corespondența semnată de Magheru ce purta emblema Din cîmpul lui Traian, adăposteste astăzi expoziția permanentă Tabăra militară revoluționară de la Troian — 1848 și Complexul de arhitectură (biserica cu clopotniță — folosită ca turn de observație al taberei militare) ridicat în prima jumătate a sec. XIX.

VARIANTĂ

O altă variantă a cîntecului despre sublocotenentul Ciulei (nr. 8/1980) ne trimite pensionarul GHEORGHE IRIMA, din Ploiești, pe care mărturisesc că a ascultat-o în urmă cu 63 ani, pe Valea Trotușului. Refîinăm finalul cîntecului, care consemnează adeverul: S-a cercetat și constatat, Ciulei a fost nevinovat.

PROPOUNERE

Mă numesc ȘERBAN IOAN și sînt președintele C.A.P. Fărău, jud. Alba și de ani de zile citesc revista dv. ne mărturisesc corespondentul nostru, semnîndu-ne totodată existența peteriilor cooperativei noastre agricole de producție a unei cetăți încă necercetate.

Locuitorii satelor noastre ar fi dispusi să acorde tot sprijinul tovarășilor arheologi care ar avea bunăvoința să cerceteze acest monument, ne scrie în încheiere cititorul nostru.

O propunere de colaborare în folosul cercetării istorice, pe care o facem cunoscut specialiștilor.

Cristian POPIȘTEANU

CERERI ȘI OFERTE

PILDNER JOZSEF, aleasa Trandafirilor, nr. 4, bl. A4, ap. 7, Tirgoviste, solicită: nr. 1, 2/1975; 1, 3, 4, 8/1976; 11/1977; ofertă: nr. 7, 8/1975; 3-6/1976; 6, 9/1979.

VICTOR DOBRESCU, str. Dorna, nr. 14, Ploiești, solicită: nr. 7/1979.

MIHAIL CHIVULESCU, str. Pravăț, nr. 2, bl. 235, ap. 32, București, solicită: nr. 6/1980.

EUGENIA BIRZEANU, calea Dorobanților, nr. 69, București, solicită: nr. 5/1980.

VALERIA EPURE, str. Progresul, nr. 12 A, Drobeta-Turnu Severin, solicită: nr. 1-3/1967.

ADRIAN CIOCAN, str. Decebal, nr. 8 A, ap. 7 Iași, solicită: nr. 2-5/1976; 3, 5, 12/1968; 1/1971; 12/1972; 12/1973; 2, 6/1974; 6/1975; 1/1976; 1/1978.

MARINA CHIRIȚĂ, calea Dorobanților, nr. 11-131, bl. 9 B, ap. 189, București, ofertă colecția completă.

MARGA CROCEAC, str. Drumul Taberei, nr. 22, București, ofertă colecția 1967-1977.

TEODOR ROMĂȘCANU, str. colonel Popea, nr. 1, București, ofertă colecția completă.

PETRE DEDUȘ, com. Stoenestii-Tangru, jud. Ilfov, ofertă colecția 1973-1978; nr. 10/1968; 6/1970; 2, 10/1972; 1-9, 11/1973.

MIHAI CONECINI, b-ful Dinicu Golescu, nr. 35, bl. 1, ap. 1, București, ofertă colecția completă.

CONTENTS (Romanian History) V. BUDURU, I. LĂCUSTĂ, M. KRONER Horea — Leader of the 1784 Uprising • CR. POPIȘTEANU, A.M. ȘERBĂNESCU Norwegian Historians at the XV-th International Congress of Historical Sciences • H. ÔMERÖGLÜ 1940: Romanian History at the Ankara Broadcasting Station • I. FELEA Iosif Nădejde-Armasu — a Fighter for Socialism (1879-1930) • I. CEAUSESCU, I. TALPES Romanian Independence and Integrity in Nicolae Iorga's Works and Activity • R. ROSETTI Reminiscences (III) • G. TROHANI Dacian Citadels — Vlădiceasca • M. FĂTU, I. SPĂLĂTELU The Iron Guard — an Organization Alien to the Romanian People • I. SCURTU A Peasants' Party at the End of the XIX-th Century • I.R. MIRCEA Unknown Manuscripts from Stephen the Great's Times

SOMMAIRE (Histoire roumaine) V. BUDURU, I. LĂCUSTĂ, M. KRONER Horea — le dirigeant de la révolte de 1784 • CR. POPIȘTEANU, A.M. ȘERBĂNESCU Historiens norvégiens, participants au XV-ème Congrès international des sciences historiques • H. ÔMERÖGLÜ 1940: Histoire roumaine à la Radio Ankara • I. FELEA Le militant socialiste Iosif Nădejde-Armasu (1879-1930) • I. CEAUSESCU, I. TALPES L'Indépendance et l'intégrité de la Roumanie dans l'œuvre et l'activité de Nicolae Iorga • R. ROSETTI Mémoires (III) • G. TROHANI Cités daciques — Vlădiceasca • M. FĂTU, I. SPĂLĂTELU La Garde de fer, organisation étrangère au peuple roumain • I. SCURTU Un parti des paysans à la fin du XIX-e siècle • I.R. MIRCEA Manuscrits inconnus de l'époque d'Etienne le Grand

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) В. БУДУРУ, И. ЛЯКУСТĂ, М. КРОНЕР Хория, руководитель восстания 1784 • К. ПОПИШТЯНУ, А.М. ШЕРБĂНЕСКУ Норвежские историки, участвовавшие на XV-ом Международном конгрессе исторических наук • Х. ÔMERÖGLÜ 1940: Румынская история по радио Анкара • И. ФЕЛЯ Социалистический деятель Иосиф Нăдежде-Армашу (1879-1930) • И. ЧАУШЕСКУ, И. ТАШПЕН Независимость и неприкосновенность Румынии в произведении и деятельности Николая Йорги • Р. РОСЕТТИ Воспоминания (III) • Г. ТРОХАНИ Дакийские крепости: Влăдическа • М. ФĂТУ, И. СПĂЛĂТЕЛУ Железная гвардия, организация чужая румынскому народу • И. СКУРТУ Партия крестьян в конце XIX в. • И.Р. МИРЧА Неизвестные рукописи эпохи Штефана Великого

INHALT (Rumänische Geschichte) V. BUDURU, I. LĂCUSTĂ, M. KRONER Horea — der Anführer des Aufstandes von 1784 • CR. POPIȘTEANU, A.M. ȘERBĂNESCU Norwegische Teilnehmer am XV. internationalen Historikerkongress • H. ÔMERÖGLÜ 1940: Rumänische Geschichte im Radio Ankara • I. FELEA Der sozialistische Militant Iosif Nădejde-Armasu (1879-1930) • I. CEAUSESCU, I. TALPES Die Unabhängigkeit und die Integrität Rumäniens im Werk und in der Tätigkeit von Nicolae Iorga • R. ROSETTI Erinnerungen (III) • G. TROHANI Dakische Burgen: Vlădiceasca • M. FĂTU, I. SPĂLĂTELU Die eiserne Garde, eine dem rumänischen Volk fremde Organisation • I. SCURTU Eine Bauernpartei, am Ende des XIX. Jahrhunderts • I.R. MIRCEA Unbekannte Handschriften aus der Zeit Stefan des Grossen

SUMARIO (Historia rumana) V. BUDURU, I. LĂCUSTĂ, M. KRONER Horea — el dirigente de la revuelta de 1784 • CR. POPIȘTEANU, A.M. ȘERBĂNESCU — Historiadores noruegos participantes en el XVº Congreso internacional de ciencias históricas • H. ÔMERÖGLÜ 1940: Historia rumana en Radio Ankara • I. FELEA El militante socialista Iosif Nădejde-Armasu (1879-1930) • I. CEAUSESCU, I. TALPES La independencia y la integridad de Rumania en la obra y actividad de Nicolae Iorga • R. ROSETTI Recuerdos (III) • G. TROHANI Fortalezas dacias: Vlădiceasca • M. FĂTU, I. SPĂLĂTELU La Guardia de Hierro, una organización extranjera impuesta al pueblo rumano • I. SCURTU Un partido de los campesinos, a finales del S. XIX • I.R. MIRCEA Manuscritos desconocidos datando desde la época de Esteban el Magno

ABONNEMENTS : ILEXIM — Departamentul export-import presă, București, strada
13 Decembrie, nr. 3, P.O.B. 136-137, telex : 11226

magazin istoric

București, Intrarea Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702, Cod 70 100, telefon 16 68 72.

REDACTORI: Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Dragomirescu, Ioan Lăcustă, Ioana Ursu-Năstășel, Ana Maria Șerbănescu, Marian Ștefan

SECRETAR RESPONSABIL DE REDACȚIE: Valeriu Buduru

PREZENTAREA ARTISTICĂ: Radu Ion Popescu

TEHNOREDACTOR: Anton Tănase

CORECTURA: Georgeta Apreotesei, Constanța Avram

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali, difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate. Prețul unui număr — 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scintei” — București

